

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 20

МАРІУПОЛЬ
2020

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філософія, культурологія, соціологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.
Видання включено до міжнародної наукометричної бази
«**Index Copernicus International**» (Польща)

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 7 від 23.12.2020 р.)

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – д. філос. н., доц. О. В. Попович
Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова
Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. М. Т. Братерська–Дронь, д. філос. н., ст. наук. співроб. С. В. Курбатов, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. філос. н., проф. Р. Сапенько (Республіка Польща), проф. Я. Курчевський (Республіка Польща), д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., проф. О. С. Поліщук, д. філос. н. пров. спец. А. О. Ручка, д. філос. н., проф. П. Ю. Саух, д. філос. н., проф. К. Б. Шадманов (Узбекистан), к. філос.н. доц. А. М. Тормахова, д. культурології, проф. П. Е. Герчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, доц. Н. А. Жукова, д. культурології, проф. К. В. Кислюк, д. культурології, доц. О. С. Колесник, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. культурології, проф. І. В. Петрова, д. культурології, проф. О. В. Овчарук, д. культурології, проф. О. А. Степанова, к. мист., доц. Г. І. Батичко, к. мист., доц. С. М. Шумакова, к. культурології, доц. С. А. Панченко, к. культурології, доц. Л. О. Поліщук, к. культурології, доц. К. А. Гайдукевич, заслужений працівник культури України, доц. Ю. М. Нікольченко, доц. к. філ. н., доц. С. М. Сороко (Республіка Білорусь), д.і.н., проф. В. Ф. Лисак, д. соц. н., ст. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. Б. В. Слющинський, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н. М. Цимбалюк, д. соц. н., ст. співроб. Г. І. Чепурко, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129 а
тел.: (0629) 58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-site: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2020

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Гудима І. П. ФЕНОМЕН НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ У НАУЦІ	7
Іваницька А. Г. ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ІДЕЇ СВОБОДИ В РЕЛІГІЙНО- КОНФЕСІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	14

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Абрамович С. Д. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ПРИХОВАНІ ДИСКУРСИ ОСОБИСТОСТІ Й ТВОРЧОСТІ	23
Бадасен І. І., Бадасен І. Г. МУЗЕЙ ІСТОРІЇ МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМБІНАТУ ІМЕНІ ІЛЛІЧА ЯК КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ПЛАТФОРМА МАРІУПОЛЯ ТА ЙОГО ОКРУГИ	33
Братерська-Дронь М. Т. РАДЯНСЬКИЙ КІНОДЕТЕКТИВ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ	40
Нікольченко Ю. М., Головка О. В. УНІКАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я У ФОНДАХ МАРІУПОЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	50
Орехова С. Є. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МАРКОЗНАВСТВА	58
Петрова І. В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ МЕТАМОДЕРНІЗМУ ЯК КУЛЬТУРНОЇ ПРАКТИКИ	67
Петрова І. О. УНІФІКАЦІЯ ДІЛОВОДНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ СПРАВИ	78
Сабадаш Ю. С. ІТАЛІЙСЬКА МОДЕЛЬ ПОСТМОДЕРНІЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ДЖОРДЖІО ФАЛЕТТІ)	87
Смолик А. И. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ПРЕДМЕТ ДИСКУРСА КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ БЕЛАРУСИ	94
Тормахова А. М. ВІЗУАЛЬНІ ФОРМИ КОМІЧНОГО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ	101

СОЦІОЛОГІЯ

Зубченко О. С. ІНСТИТУЦІЙНІ ТА СТРУКТУРНІ ЕФЕКТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У МІСЦЕВІЙ ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ-2020 (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)	107
--	-----

Клименко О. Ю. МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ	117	
Слющинський Б. В. АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я	125	
НАУКОВЕ ЖИТТЯ		
Сабадаш Ю. С., Янковський С. В. ФЕНОМЕН БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ СВІТІ	131	
Сабадаш Ю. С., Янковський С. В. ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ПОСТГЛОБАЛІЗМУ	134	
РЕЦЕНЗІЇ		
Петрова І. В. РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ Історія української культури (від стародавніх часів до ХІХ століття): ілюстрована хрестоматія. У 3-х частинах. / за загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Ч 1. – К.: Видавництво Ліра-К, 2020. – 320 с.	137	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	141	
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	145	
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ		153

CONTENTS

PHILOSOPHY

Gudyma I. THE PHENOMENON OF NONLINEAR THINKING IN SCIENCE	7
Ivanytska A. ON SOME FEATURES OF INTERPRETING THE IDEA OF FREEDOM IN RELIGIOUS AND CONFESSIOAL LITERATURE	14

CULTURAL STUDIES

Abramovych S. HRYHORII SKOVORODA: HIDDEN DISCOURSES OF PERSONALITY AND CREATIVITY	23
Badasen I., Badasen I. THE MUSEUM OF ILYICH IRON AND STEEL WORKS HISTORY AS A CULTURAL AND EDUCATIONAL PLATFORM OF MARIUPOL AND ITS DISTRICTS	33
Braterska-Dron M. THE SOVIET DETECTIVE FILM: HISTORY OF CREATION AND FEATURES OF THE GENRE	40
Nikolchenko Y. M., Golovko O. V. UNIQUE HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF UKRAINIAN AZOV REGION IN MARIUPOL LOCAL HISTORY MUSEUM FUNDS	50
Oriekhova S. HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN TERMS OF THE STUDY OF STAMPS	58
Petrova I. IDENTIFICATION OF METAMODERNISM AS A CULTURAL PRACTICE	67
Petrova I. UNIFICATION OF RECORDS MANAGEMENT IN THE INFORMATION SPECIALIST PROFESSIONAL CULTURE	78
Sabadash Ju. ITALIAN MODEL OF POSTMODERNISM (BASED ON GIORGIO FALETTI'S WORKS)	87
Smolik A. INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AS A SUBJECT OF DISCOURSE OF THE CULTURAL SCHOOL OF BELARUS	94
Tormakhova A. VISUAL FORMS OF THE COMIC IN MODERN MEDIA SPACE	101

SOCIOLOGY

Zubchenko O. INSTITUTIONAL AND STRUCTURAL EFFECTS OF THE ELECTORAL SYSTEM IN THE LOCAL ELECTION CAMPAIGN 2020 (REGIONAL ASPECT)	107
Klymenko O. MANIPULATIVE TECHNOLOGIES IN THE RELIGIOUS LIFE OF UKRAINE	117

(CASE STUDY OF THE ACTIVITIES OF PROTESTANT CHURCHES)

Sliushchinskiy B.

ASPECTS OF SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATION OF THE MODERN
COMMUNITY OF UKRAINIAN AZOV REGION 125

SCIENTIFIC LIFE

Sabadash Yu., Yankovsky S.

THE PHENOMENON OF LIBRARIES IN THE MODERN WORLD 131

Sabadash Yu., Yankovsky S.

THE PHENOMENON OF THE CULTURE OF POSTGLOBALISM 134

REVIEWS

PETROVA I.

PUBLICATION REVIEW

HISTORY OF UKRAINIAN CULTURE (FROM ANCIENT TIMES TO THE XIX
CENTURY): ILLUSTRATED TEXTBOOK. IN 3 PARTS. / GENERAL. ED. PROF.
YU. S. SABADASH. - PART 1. - KYIV: LIRA-K PUBLISHING HOUSE, 2020. -
320 P. 137

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 141

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION
IN THE COLLECTION OF RESEARCH PAPERS 145

BOOK SHELF

153

ФІЛОСОФІЯ

УДК 165.191

І. П. Гудима

ФЕНОМЕН НЕЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ У НАУЦІ

У статті дослідницька увага автора зосереджена на сучасних наукознавчих інтерпретаціях явища неодетермінізму та узагальненні результатів вивчення науковцями нелінійних процесів самоорганізації складних систем. Основним завданням даної статті є дослідження феномену так званого «нелінійного мислення» у науці та філософську оцінку самого предмета цього мислення. Автор намагається виявити сутнісне у витлумаченні статистичних закономірностей та, зрештою, довести, що останні презентують більш фундаментальний аспект реальності, аніж динамічні закони. Тематизація статті, вибір і застосування її теоретико-методологічних підходів обумовлені самим предметом думки і характером поставлених завдань. У статті використовувалися наступні методи пізнання: загальнофілософські, спеціальні загальнонаукові теоретичні методи. Автор слідував принципу об'єктивності, застосовував каузальний аналіз. Узагальненні результати студіювання теми дають підстави для наступного висновку – новий стиль наукового мислення, предметом якого є нелінійні процеси самоорганізації речовини, та метафізичні рефлексії з приводу змісту нелінійного природознавства дозволяють по новому усвідомити природу навколишнього світу та його здатність до самоорганізації в цілому та різних рівнях власного буття, що зумовлена його(світу) внутрішніми силами та властивостями.

Ключові слова: наука, мислення, неодетермінізм, причинність, закономірність, флуктуація, біфуркація.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-7-14

Постановка проблеми. Якісна зміна стану сучасної науки нині прямо пов'язана із знаковими відкриттями в галузі фізики високих енергій та синергетики. Наявні напрями науки обидва засадничені на новому природничо-науковому розумінні нелінійних динамік самоорганізації складних систем. Перехід науки у нову фазу власного розвитку можна вважати воістину епохальним. Позаяк на зміну традиційним лінійним (детерміністським) оцінкам взаємозв'язку й взаємообумовленості явищ і процесів дійсності, що безроздільно домінували в Європейській культурі з часу її виникнення, поступово надходить нове, більш глибоке розуміння природи реальності. Воно і в названій вище природничо-науковій, і, рівною мірою, в гуманітарній традиції тісно пов'язані з суттєвим переосмисленням феномену детермінізму. Таке переусвідомлення традиційних уявлень, понять, концепцій наслідковує переходом до нової нелінійної парадигми мислення, змістом світоглядної орієнтації якої стало мінливе існування в його сталості та змінах.

У постнекласичній науці розпочинається радикальний перегляд методологічних засад природознавства, що зрештою спрямовується на зміщення акцентів в онтологічних принципах з сутності до існування. Формування нового стилю мислення та нової наукової картини світу (Кузнецова, 2002. с. 500) дозволило більш глибоко збагнути саму природу реальності та наблизитися до розуміння нових, раніше

невдомих рівнів структурної організації матерії. Слід відзначити, що у філософії виникнення та оформлення такого гатунку ідей спонтанності розвитку матерії мало місце значно раніше, воно своїм корінням сягає ідей Епікура про мимовільне відхилення атомів. Однак живучість традиції загалом та, в суб'єктивному плані, сила інерції людського мислення зокрема, змушували окремих дослідників надто обачно здійснювати рецепцію нових ідей. Волюючи зберегти інтелектуальну респектабельність власної позиції, вони значущість власних студій прямо пов'язували з ідеями універсальності динамічних законів.

Звідси обрання даної теми зумовлене необхідністю надати належну філософську оцінку новому стану розвитку науки та його теоретичному виправданню й обґрунтуванню, а також звернути увагу на тлумачення в наукознавстві низки явищ, процесів, параметрів змінюваності речовини, яке має важливе значення для розкриття теми. Зважаючи на сказане, **метою** автора даної **статті** є узагальнення змісту тих досліджень, які об'єднані навколо окресленого кола питань, а також порівняння й зіставлення сучасного стану розвитку природознавства з його попереднім етапом та оцінка останнього з нових методологічних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поміж праць, які виступили важливими теоретичними джерелами для автора та дозволили йому визначитись щодо тих пізнавальних прийомів та принципів організації дослідження, які б сприяли ефективному й адекватному вивченню названої вище наукової проблеми, слід виокремити чисельні дослідження та публікації закордонних та вітчизняних учених і мислителів: І. Пригожина, І. Стенгерс, С. Хоукінга, Л. Кузнецової, В. Стюпіна, І.Добронравової, О. Князевої, С. Курдюмова, М. Можейка та інших.

Виклад основного матеріалу. Отже, одним з найбільш вражаючих набутків науки останнього часу є оновлене розуміння її фундаментального принципу – принципу причинності. Він, визначаючи припустимі межі взаємовпливу одних подій на інші, вказує на те, що причина неодмінно передуює наслідку та що майбутнє не чинить впливу на минуле. Таким чином, на підставі знань про явища, що відбуваються, стає можливим висновковувати про прийдешні події, передбачати їх надходження у майбутньому. Назване положення академічної науки в сфері філософії розгорнуте у вчення детермінізму. Відомо, що філософські концептуалізації детермінізму постулюють наявність об'єктивного взаємозв'язку й взаємообумовленості речей, явищ і процесів світу, до того ж причинність постає в них лише і тільки як момент всезагальної взаємозалежності. Шерегу об'єктивно наявних взаємозв'язків явищ дійсності не притаманна причинна обумовленість (скажімо не спричиненими, в звичайному розумінні даного терміну, є відношення симетрії, функціонування елементів в системах тощо). Детермінізм у науці і філософії ідейно протистоїть індетермінізму, де не визнається об'єктивна причинна обумовленість явищ світу; останній, часом зводиться до телеології, коли джерелом та основою розвитку світу вважається активний телеономічний (від. грец. telos – мета) принцип або закон.

Ревіталізація ідейних уподобань індетерміністів відбулася в 1-й чверті минулого століття, з акцентуванням в фізиці ролі статистичних закономірностей. І хоча їх претензії показати ідейне банкрутство концепцій детермінізму та переглянути об'єктивність причинних зв'язків не виправдалися, відкриття тогочасних фізиків та подальший поступ науки примусили дослідників внести примусові істотні корективи в наукове розуміння причинності. Так виявилось, що чимало динамічних систем – фізичних, хімічних, біологічних, що потрапляють під нелінійні динамічні рівняння, набувають непередбачуваного характеру, в разі прояву на макрорівні. Адже окремі системи вважаються «нормальними» і функціонують в узгодженості з

детерміністськими законами лише до певного часу – між ситуаціями біфуркації; тут їх «поведінку» можна цілком передбачити. Проте під час тяжіння у власному розвитку до певних екстремальних змін для подальшого додання їм, з'являються два варіанти стану якості, кожен з яких може статися першим, під час проходження через так звані критичні точки, до того ж спрогнозувати – який саме варіант набуде онтологічної легітимації увіч неможливо. Деякий час об'єкт зазнає мікрофлуктуацій поміж цими двома фізичними альтернативами, але зі збільшенням значення ключового параметра однієї з альтернатив відбувається подальше ускладнення стану – послідовна біфуркація, як чергування двох наявних станів, періоди нестабільності, коли прогнозувати стан розвитку об'єкта загалом неможливо.

Ще більш результативним вивчення феномену недетермінізму виявилось щодо просторово-часових моделей поведінки систем. Так, засобами наукового дослідження було достеменно встановлено, що в точках біфуркації такого середовища послідовні мікрозміни сягають таких значень, що їх масштаб зіставляється з самою системою, яка упродовж флуктуацій змінюється, аж до появи нової якості. Дослідження в царині термодинаміки науковців Брюссельської школи – Іллі Пригожина та Ізабель Стенгерз (Пригожин, Стенгерз, 1986, с. 432), – а саме параметрів змінюваності відкритих дисипативних систем, з їх внутрішніми характеристиками нерівноваженості й не лінійності, дозволило відкрити нові горизонти розуміння питання виникнення нових «упорядкованих» систем, що було зумовлено термодинамікою таких систем. У сучасних космологічних концепціях повною мірою використано наслідки дослідження нерівноважних систем в царині верифікації нової гіпотези космогенезу. Припущення науковців полягає у тому, що Всесвіт у перші миттєвості планківського часу перебував у вкрай нерівноважних станах; бо коли б це було інакше, і Всесвіт на світанку власного становлення знаходився в стані рівноваги, то за законом дії мас виникла б кількісна рівність матерії та антиматерії, а, відтак, у драмі протистояння першої останній, рівні кількості анігілювали б одна іншу.

Глибоке усвідомлення значення нового стилю наукового мислення тісно пов'язано з докорінним переглядом проблеми самоорганізації речовини у природі, здатність якої змінюватися раніше вивчалася лише в межах макроскопічних статистичних рівноважних станів. Програми вивчення нелінійних процесів самоорганізації складних систем сфокусовані на умовах нестійких станів вихідних систем та неодмінному студіюванні феномену появи стійких новоутворень, дозволяють по-новому побачити глибинні причини здатності природного світу породжувати нові форми організації. Такий стиль наукового мислення та зумовлена ним нова картина світу, пов'язані з вивченням нелінійних і нерівноважених відкритих систем, демонструє нетривіальне розуміння самої матерії, її здатності до самоорганізації, аж до набуття матерією нових форм існування, поява яких зумовлена її власними внутрішніми силами і властивостями. Піднесені до світоглядних узагальнень ці приголомшливі наукові прозріння та величні академічні відкриття дають змогу більш ясно побачити світ, як такий, що самоорганізується в цілому і на різних рівнях свого існування.

В межах синергетичних концептуалізацій реальності набуває нового змісту саме поняття «хаос». Коли раніше поняття «хаос» і «ентропія» логічно ототожнювалися та мали спільною ознакою зростання неупорядкованості то нині в рамках синергетичних дослідницьких програм хаос вважається чинником фізичного забезпечення нерівноваженості та, водночас, фактором самоорганізації речовини. Спостереження та експерименти науковців встановили – в віддалених від рівноваги точках матерія спроможна автономно самоорганізуватися та досягати кінець-кінцем сталих

упорядкованих станів, зменшуючи у такий спосіб ентропію. Явище переходу системи до упорядкованого стану з хаосу дозволяє по новому подивитися на навколишній світ, збагнути його іманентну здатність до самоорганізації та до появи нових форм. За переконанням О. Князевої та С. Курдюмова, – хаос на макрорівні – це не чинник руйнування, а сила, що виводить на тенденцію сомоконструювання нелінійного середовища (Можейко, 2002, с. 510).

Зміщення фокусу уваги в межах синергетичної парадигми на феномен нестабільності й випадковості в протіканні процесів світу спричинило закладання підвалин нового нелінійного стилю мислення та, відповідно, артикуляцію положень нелінійного детермінізму в основних дисциплінарних практиках – науці, філософії та релігії. Зміна онтологічних філософських ідей щодо характеру вихідної номології (фундаментальної закономірності світобудови) та перегляд традиційних поглядів на однозначність зв'язків та відношень у природі в цілому завдячувало розвитку нерівноважної термодинаміки та запровадження у наукові студії статистичних прийомів і операцій дослідження. Для переусвідомлення місці випадковості в протіканні процесів об'єктивного світу велику роль зіграла поява квантової механіки, де основною темою наукової зацікавленості була ймовірнісна (випадкова) поведінка мікрооб'єктів.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірнісного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яке існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах.

Виявлення фізичної природи процесів самоорганізації в світі в цілому та його окремих елементах вимусило дослідників звернути пильну увагу на біфуркаційні моделі розвитку (Можейко, 2002, с. 681). В них, як відомо, вихідне середовище, що підпадає під лінійні рівняння, за умов зміни значення ключового параметра (температури, тиску) може позбуватися стану стабільності. Характер взаємодії між його (середовища) елементами стає настільки інтенсивним, що саме середовище стає нелінійним. Нелінійна характеристика взаємодії елементів середовища породжує в вузлах біфуркації декілька варіантів розвитку. Одне з рівноймовірнісних рішень реалізується завдяки флуктуації, яка і визначає випадковий вибір, що зумовлює існування нової макроструктури. А відтак, природа світу показала науковому мисленню новий, більш складний рівень власної організації, який за переконанням І. Пригожина, може бути глибоко осягнений з позицій «фізики становлення». Коли для епохи класичної і некласичної науки характерними були методологічні засади «фізики буття», з її онтологізацією незмінної субстанції, як сутності й єдиної основи буття, то постнекласична наука, зосередившись на інших – квантових або релятивістських реальностях, здійснила концептуальну перебудову в науці, шляхом переходу від усвідомлення сутності, як незмінної – до динамічної стійкості в розумінні матеріальних взаємодій.

Феномен нестабільності породжує проблему, яка очікує на своє з'ясування і в сфері академічної науки, і в царині гуманітарної традиції, – проблему прогнозування. Знання вихідних станів системи, де упродовж процесів самоорганізації діє чинник випадкової флуктуації, не передбачає високу ймовірність умовиводів прогностичного гатунку щодо майбутніх станів системи в цілому. Позаяк тут на авансцену виходить

«його величність випадок», яким в нерівноважних станах системи не можна нехтувати, оскільки співвідношення між випадковістю й необхідністю, між флуктуаціями та детерміністськими алгоритмами, інше, аніж в стаціонарному середовищі. Поблизу вузлів біфуркації безроздільно панують мікрофлуктуації або випадковості, в той час, коли в віддалених від них позиціях існує детерміністський стан речей. Для дослідження в межах синергетики об'єктів, випадковість не менш вагома, аніж необхідність, коли «значущість флуктуації, і сама ситуація вибору об'єктивно обґрунтовані, а випадковість виявляється доповненням необхідності» (Добронравова, 1990, с. 106).

Світоглядна цінність такого стибу узагальнень нині виражена з-за того, що об'єктивність необхідності завжди була беззаперечною, в той час, коли об'єктивність випадковості подекуди не знаходила визнання. Оцінка випадковості, як чинника вповнення прогалин власного незнання сягає ще студій Демокрита. Схожі витлумачення, з незначними, несуттєвими доповненнями, надавалися в працях філософів і природознавців – Б. Спінози, П. Гольбаха, Х. Вольфа, Ж. Ламарка та ін. Позірні підстави для міркувань, де заперечувалася об'єктивність випадковості виникали на ґрунті банальної підміни понять – коли подекуди необхідність неправомірно ототожнювалася з причинністю, а, позаяк, в дійсності все спричинено, то в ній наявна лише і тільки необхідність, а отже випадковості не має, не існує.

Концепції нерівноважної термодинаміки й теорії самоорганізації нелінійного середовища спричинили парадигмальні зрушення в сучасному природознавстві. Широке застосування статистичних прийомів дослідження відкрило нові, більш складно-організовані рівні реальності, дозволило побачити випадковість як самостійний чинник, необхідну складову самоорганізації матеріального світу. В процесі становлення нелінійного середовища необхідність торує свій шлях через шерег випадковостей, коли автономна самоорганізація речовини, досягнення нею більшої упорядкованості, постає з хаотичних станів, в кінцевому рахунку зменшуючи ентропію.

Академічна наука, відкриваючи більш глибокий діалектичний зв'язок між необхідністю й випадковістю, коли друга здобуває собі свій особливий статус, дозволила переосмислити усталені положення окремих галузей знань. Так, коли в межах лінійних експлікацій чинник випадковості, скажімо в концепціях еволюції, не брався до уваги, як зовнішній, неістотний, то нелінійне розуміння дійсності, де випадкові флуктуації внутрішньо властиві середовищу, дозволяє побачити його, як вирішальну складову еволюції. Долаючи стереотипи лінійного бачення світу, як об'єднаного причинно-наслідковими зв'язками детерміністського характеру, С. Хоукінг спростовував думку А. Ейнштейна, де ймовірність випадковості вважалася вкрай мізерною – «Бог не кидає жереб». З цього приводу він зауважував наступне: «Ейнштейн був двічі неправий, коли твердив, що Бог не кидає жереб, насправді Бог не тільки напевно кидає жереб, про інколи й заплутує нас, закидаючи його туди, де його неможливо побачити» (Hawking, 1999).

Нелінійне мислення, як новий стиль наукового мислення, суттєво збагатило наукову та філософсько-методологічну культуру, воно дозволило докорінно переглянути онтологічні засади буття, надати нове, більш глибоке бачення реальності. Цей стиль наукового мислення нині ще не є остаточно оформленим, деякі його моменти наразі представлені лише фрагментарно. Однак, попри сказане, все ж можливо виокремити його спільні риси, що виступають запереченням принципів класичної науки та, понад те, встановити його основні концептуальні особливості, що представлені в ідеях щодо здатності речовини до самоорганізації, усвідомленні нестабільності, як основоположної характеристики систем у їх розвитку, рецепції думки щодо конструктивності випадковості, виправданні та обґрунтуванні тези щодо

становлення упорядкованості з хаосу, станів нестабільності.

Висновок. З огляду на сказане слід визнати, що академічна наука та культура загалом нині переживають ситуацію переходу від універсалізації динамічних законів до переосмислення їх лише як моменту пізнання навколишнього світу, з необхідністю осягнення суттєвого статистичних законів, що надають більш довшу картину навколишньої дійсності. Зміст нової парадигми, яка докорінно змінила ідеали витлумачення реальності, позначився і на науці – в царині синергетики, і на філософії – в течії постмодернізму. Чистота достоту її змісту в цілому зводиться до наступного: відмова від примусової, зовнішньої щодо об'єкта каузальності, котра раніше правила за причину його змін; зміни постають як наслідок самоорганізації речовини, становленні порядку з хаосу; ключовим чинником їх виступає біфуркаційний перехід від рівноважних до нерівноважних станів об'єкта; нерівноважні стани, коли мікрофлуктації сягають гігантських розмірів, спричиняють появу нової якості, завдяки чиннику випадковості, який домінує у становленні нового; не вважаючись вирішальним в межах лінійного детермінізму, яким відверто нехтували без особливих гносеологічних втрат, в концепціях недетермінізму він береться як вирішальний в появі нових стійких новоутворень.

Узагальненні результати студіювання теми дають підстави для наступного висновку – новий стиль наукового мислення, предметом якого є нелінійні процеси самоорганізації речовини, та метафізичні рефлексії з приводу змісту нелінійного природознавства дозволяють по новому усвідомити природу навколишнього світу та його здатність до самоорганізації в цілому та різних рівнях власного буття, що зумовлена його(світу) внутрішніми силами та властивостями.

Перспективи подальшого вивчення. Глобальні наукові перспективи опрацювання даної теми в цілому та у її системотворчих елементах вбачаються у необхідності подальшого продовження тих студій, що постали в якості філософсько-методологічної рефлексії наукового вивчення динамічного світу, що здатен до самоорганізації на різних рівнях власного існування. Адже з'ясування філософського змісту нелінійного мислення спрямоване не тільки виявленні місця та ролі останнього в сучасній методології науки, воно також передбачає власне філософську оцінку процесів становлення наукового пізнання. Студії такого гатунку дозволять збагнути закони глобального нелінійного світу в його взаємозв'язках і параметрах змінюваності та розвинути евристичні можливості ефективної орієнтації у цьому світі.

Бібліографічний список

- Добронравова, И.С., 1990. *Синергетика: становление нелинейного мышления*. Київ: Либідь.
- Кузнецова, Л.Ф., 2002. Научная картина мира. В: А.А. Грицанов, ред. 2002. *Всемирная энциклопедия. Философия XX век*. Москва: АСТ; Минск: Харвест, Современный литератор, с.499–500.
- Можейко, М.А., 2002. Неодетерминизм. В: А.А. Грицанов, ред. 2002. *Всемирная энциклопедия. Философия XX век*. Москва: АСТ; Минск: Харвест, Современный литератор, с.508–513.
- Можейко, М. А. 2002. Синергетика В: А.А. Грицанов, ред. 2002. *Всемирная энциклопедия. Философия XX век*. Москва: АСТ; Минск: Харвест, Современный литератор, с.677–687.
- Пригожин, И. и Стенгерс, И., 1986. *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*. Перевод с англ. Ю.А. Данилова. Москва: Прогресс, 1986.
- Hawking, S.W., 1999. Does God Play Dice? *Stephen Hawking*. [online] Available at: <<http://www.hawking.org.uk/pdf/dice.pdf>> (дата звернення: 25.10.2020)

References

- Dobronravova, I.S., 1990. *Sinergetika: stanovlenie nelinejnogo myshleniya* [*Synergetics: the formation of non-linear thinking*]. Kyiv: Libid. (in Ukrainian).
- Hawking, S.W., 1999. Does God Play Dice? *Stephen Hawking*. [online] Available at: <http://www.hawking.org.uk/pdf/dice.pdf>. [Accessed 25 October 2020].
- Kuznecova, L. F., 2002. Nauchnaya kartina mira [Scientific picture of the world]. In: A.A. Gricanov, ed. 2002. *Vsemirnaya entsiklopediya. Filosofiya XX vek.* [*World Encyclopedia. Philosophy of the twentieth century*]. Moskva: AST; Minsk: Kharvest, Sovremenny literator, pp. 499–500. (in Russian).
- Mozhejko M. A., 2002. Sinergetika In: A.A. Gricanov, ed. 2002. *Vsemirnaya entsiklopediya. Filosofiya XX vek.* [*World Encyclopedia. Philosophy of the twentieth century*]. Moskva: AST; Minsk: Kharvest, Sovremenny literator, pp. 499–500. pp. 677–687. (in Russian).
- Mozhejko M. A., 2002. Neodeterminizm. In: A.A. Gricanov, ed. 2002. *Vsemirnaya entsiklopediya. Filosofiya XX vek.* [*World Encyclopedia. Philosophy of the twentieth century*]. Moskva: AST; Minsk: Kharvest, Sovremenny literator, pp. 499–500. pp. 508–513. (in Russian).
- Prigozhin, I. and Stengers, I., 1986. *Poryadok iz haosa: novyj dialog cheloveka s prirodoj* [*Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*]. Moskva: Progress. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 25.10.2020.

I. Hudyma

THE PHENOMENON OF NONLINEAR THINKING IN SCIENCE

In the article, the author's attention is focused on modern scientific interpretations of the phenomenon of non-determinism. The author also focused on generalizing the results of the study by scientists of nonlinear processes of self-organization of complex systems. The main objective of this article is to study the phenomenon of the so-called "non-linear thinking" in science. Of particular interest was the philosophical assessment of the very subject of this thinking. The author tried to reveal the essence in the interpretation of statistical laws. He also sought to prove that these patterns represent a more fundamental aspect of reality than dynamic laws. The choice of the topic of the article, the application of its theoretical and methodological approaches are determined by the very subject of thought and the nature of the tasks set. The following methods of cognition were used in the article: general philosophical, special general scientific theoretical methods. The author followed the principle of objectivity, applied causal analysis.

So it turned out that many dynamical systems - physical, chemical, biological - fall under nonlinear dynamic equations. Here they are entirely predictable. However, they become unpredictable if they appear at the macro level. After all, individual systems are considered "normal" and function in accordance with deterministic laws only up to a certain time. This is the period between situations of bifurcation. Here their "behavior" can be fully predicted. However, in their own development, they can come to certain extreme changes. To further overcome them, two options for the state of quality appear. Each of them can happen first. This happens when the object passes through the so-called critical points. It is impossible to predict which variant will achieve ontological legitimation. For some time, the object experiences microfluctuations between the two physical alternatives. But with an increase in the value of the key parameter of one of the alternatives, further complication of the state occurs. This process is a sequential bifurcation, like the alternation of two existing states. It is characterized by periods of instability. In this case, it is impossible to predict the state of development of the object.

Even more effective is the study of the phenomenon of non-determinism in relation to

space-time models of the behavior of systems. By means of scientific research, it was reliably established that at the points of bifurcation of such an environment, successive microchanges reach large values. Their scale is sometimes compared to the system itself. Here the system changes due to fluctuations, up to the appearance of a new quality.

In modern cosmological concepts, the results of the study of nonequilibrium systems are fully used. Mainly in the field of verification of the new hypothesis of cosmogenesis. Scientists hypothesize that the universe was in extremely nonequilibrium states in the first moments of Planck's time. If it were otherwise, then the Universe at the dawn of its own formation would be in a state of equilibrium. Then, according to the law of action of the masses, a quantitative equality of matter and antimatter would arise. Therefore, in opposition of matter and antimatter, equal amounts of them would annihilate each other.

A deep understanding of the significance of the new style of scientific thinking is closely related to a radical revision of the idea of self-organization of matter in nature. This ability to change was previously studied only within the limits of macroscopic statistical equilibrium states. This is a new style of scientific thinking and the resulting new picture of the world. They are related to the study of nonlinear and unbalanced open systems. All this demonstrates a non-trivial understanding of matter itself and its ability to self-organize. Matter takes on new forms of existence. Their appearance is due to their own internal forces and the properties of matter itself. Here, worldview generalizations of such discoveries are important. After all, they allow you to more clearly see the world, which is self-organizing as a whole and at different levels of its existence.

The generalized results of studying the topic give grounds for the following conclusion. The subject of the new style of scientific thinking is the nonlinear processes of self-organization of matter. This style of thinking, as well as the discoveries of non-linear natural science, make it possible to understand the nature of the surrounding world in a new way. Namely - the ability of a substance to self-organize as a whole and at various levels of its own being. This is due to the internal forces and properties of this world.

Key words: *science, thinking, non-determinism, causality, regularity, fluctuation, bifurcation.*

УДК 27-42

А. Г. Іваницька

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ІДЕЇ СВОБОДИ В РЕЛІГІЙНО-КОНФЕСІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В статті здійснена спроба розглянути процес становлення та еволюції ідеї свободи у християнській релігійно-конфесійній літературі. Особлива увага звертається на трактування ідеї свободи на ранніх етапах християнства. Підкреслюється значення Біблії у формулюванні та обґрунтуванні специфіки присутності свободи в житті людей. Цінності та еволюції базових положень щодо місця і ролі даного концепту в історії християнства. Виділяються основні підходи до трактування ідеї свободи у Старому і Новому завітах. Розкриваються особливості розуміння цього явища низкою видатних представників середньовічної і новочасної християнської думки.

Ключові слова: *ідея свободи, християнство, свобода волі, Бог, Біблія, мораль, добро, гріх, залежність, справедливість, визволення.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-14-22

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві і світі в цілому, актуалізують низку питань. Важливе місце серед них належить питанню свободи. Кожен індивід час від часу намагається розібратись у тому, наскільки він вільний у власних рішеннях і діях. Адже на його свідомість та поведінку могутній вплив здійснюють різноманітні чинники: об'єктивні умови буття, звичаї і традиції, освіта і виховання, норми права і моралі, засоби масової інформації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання даної проблеми започатковано в дослідженнях і публікаціях вітчизняних фахівців Відділення релігієзнавства ІФ НАН України, які стосуються аналізу процесів християнського життя сучасної України в цілому, кореляцій свободи зокрема. Передусім це роботи М. Бабія, О. Бучми, О. Горкуші, С. Здіорука, А. Колодного, П. Павленко, О. Сагана, Л. Филипович, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, П. Яроцького та ін.

Метою статті є дослідження ідеї свободи в контексті християнського богослов'я. Матеріалом для авторського осмислення стали найбільш важливі, значимі релігійні тексти, в яких сформульовані базові положення християнського розуміння ідеї свободи.

Виклад основного матеріалу. Цілком зрозуміло, що центральне місце серед них займає Біблія. Вона – джерело символічно зафіксованих ключових уявлень християнської традиції. В літературі послідовно проводиться думка, що Біблія – опірня, базова книга у християнстві. Книга, в якій текстуально зафіксовано певний концепт.

Ряд концептів. Змістовне, власне християнське витлумачення яких здійснюється пізніше: «Біблія була лише одним елементом в цій всеохопній системі думки, і авторитету вона набувала лише в інтерпретації Церкви» (Горкуша, 2004. с.126–127).

Історично це одне з перших джерел християнства, найважливіша форма закріплення і передачі інформації про виникнення, становлення і розвиток віровчення, його засадничі положення. Саме в Біблії, нерідко з певною долею символізму, починає промальовуватися, з'являтися у її християнських характеристиках ідея про внутрішню свободу людини і орієнтацію християн на цінності свободи. Біблія концентрує в собі суть християнського погляду на світ.

Це канонізований текст – результат його саме християнського, «правильного» витлумачення, що забезпечує цілісність та ідентичність релігійної традиції сприйняття Бога, розуміння світу і місця людини в ньому, засад морального і релігійного життя, підкреслює роль свободи як умови вільної дії індивіда. Біблійні тексти – поєднання фольклорних переказів, історичних хронік, наративних оповідань, ритуальних заборон, юридичних приписів, розкаювальних піснопієв, філософських міркувань. Значне місце тут займають теми космо- антропо- і соціогенезу як єдиного архетипного сюжету етичного монотеїзму у поєднанні з жорсткими релігійно-моральними вимогами. З позиції теорії комунікації, Біблія – специфічна форма існування і поширення семантичної інформації. Будучи нерозривно пов'язаною з історією становлення християнства, формулюванням основ його віровчення, вона постає як непорушний фундамент буття християн у світі. Сприйняття віруючими Святого Письма як орієнтира власного перебування в довіллі продукує поклоніння його сакральному змісту. Текст Біблії християни розглядають не просто як такий, що описує життя. Навпаки, людське буття розуміється як ілюстрація біблійних сюжетів. В Біблії слова-символи мови релігії, за твердженням А. Колодного, – ні що інше, як своєрідні шифри трансценденції: «Шифри не є пізнанням чого-небудь. Це не знаки, які вказують на що-небудь. Але в них самих представляється те, що не може бути репрезентоване іншим способом» (Колодний, ред. 2000, с.168). Осмислюючи сюжети, зафіксовані у Біблії, індивіди, кожен по-своєму, відкривають в них своєрідне відтворення особливостей буття світу і

самих себе у ньому. Інтерпретація шифру спрямована на віднайдення того, що приховане за словами. Адже у прагненні сягнути трансцендентності, як сфери, яка пролягла поза межею існування людини та довкілля, особа виявляє власну свободу.

Уявлення людей про свободу мають давню історію і сягають у глибину тисячоліть. Саме в Біблії, нерідко зі значною долею символізму, починає промальовуватися, з'являтися (у її християнських характеристиках) ідея про внутрішню свободу людини і орієнтацію християн на дану цінність. Вживання термінів «вільний» і «свобода» в Біблії є досить частим. З особливою силою прагнення бути вільним заявляє про себе там, де має місце цілеспрямоване обмеження свободи одних з боку інших. Вперше могутній заклик до визволення, здобуття свободи через подолання рабства, пролунав у період руйнації Другого храму (70 р. н.е., Єрусалим). Він був безпосередньо пов'язаний з історичними реаліями життя єврейського народу. Йдеться про можливу свободу людей, строк перебування яких у рабстві добігає кінця, про закони, що регулюють їх поведінку, про участь Бога в спасінні цього народу. Останній момент яскраво представлений у Старому Завіті. В очах євреїв ідеальним вважався такий суспільний устрій, де Творець безпосередньо володарює всіма і всім – без посередницьких інстанцій. Заклик до звільнення від рабства у євреїв був спочатку політично забарвленим і спрямованим проти Риму. У християнстві смисл заклику до визволення отримує нове змістовне наповнення. Тут на перший план виходить інтеріоризація свободи.

У Старому і Новому Завітах рельєфно заявляють про себе два підходи до розуміння ідеї свободи, які помітно відрізняються один від одного. Християни перейняли розуміння свободи з іудаїзму, але у них цей термін набув якісно іншого сенсу. Новий Завіт – не тільки продовження, а й здійснення Старого Завіту. В ньому свобода – не самоціль, а звільнення від певних обов'язків і водночас взяття на себе нових. Аспекти свободи Нового Завіту: свобода від долі, гріха, зла, смерті, закону, класових протиріч, економічного і політичного рабства. Особливе християнське уявлення про свободу вперше у Біблії висловив у своїх посланнях апостол Павло (Гал. 5:1-3). Він, зокрема, стверджував, що смертю та воскресінням Ісуса Христа віруючий звільняється від «закону гріха і смерті» (Рим. 8:2). Для нього ключовою характеристикою в свободі виступає «визволення»: всі люди, незалежно, євреї вони чи ні, від самого моменту свого народження невідворотно потребують звільнення (визволення) від зовнішнього гніту.

До впливових джерел релігійного характеру, які, проте, не були сприйняті офіційним християнством, належать апокрифи. Найвідоміші з них, що не суперечать церковним догматам, лягли в основу культово-богослужбової практики ранньої християнської церкви. Це «Пастир» Герма і «Дидахе» (Вчення 12-ти апостолів). Текст «Пастира», пам'ятки апокаліптичної писемності, містить важливі свідчення щодо устрою внутрішнього життя ранньої церкви. Про свободу в «Пастирі» згадується лише тричі. Більш вживані тут її синонімічні форми: «очиститися» – 7 разів; «відсікти» – 1 раз, які за смислом означають «звільнення». Композиційно зміст твору замкнений на дві теми: образ ідеальної Церкви та каяття. Останнє – символ прийдешньої свободи.

Серед джерел християнського Сходу донікейської доби (I–III ст.) на особливу увагу заслуговує «Дидахе» – один з найдавніших документів неканонічної літератури. «Дидахе» – важливе свідчення становлення ритуальної практики християнської Церкви. Розглядаючи любов як спосіб, шлях позбавлення особистісного егоїзму, давнє християнство засвідчує переваги того, хто пристає на бік добра, світла та любові. Означена тріада – це дорога життя. Йдеться про момент вільного, свідомого вибору шляху між життям і смертю. Свідченням цього є слова: «*Бо якщо можеш уповні нести*

ярмо Боже, досконалий будеш; якщо не можеш – роби, що можеш» (Дидахе. Учення Господа, (переданное) народам через 12 апостолов, н.д.). Саме можеш, а не мусиш, повинен. Акцент на *можеш* у розумінні, що дії, індивідуальні вчинки відбуваються на основі вільного вибору, а не за зовнішнім примусом (*мусиш, повинен*), фіксує значимість свободи у людському житті. Свобода потенційно доступна індивіду від народження, але, на жаль, далеко не завжди в належній мірі присутня в його практичній діяльності. Текст «Дидахе» входить до «Апостольських постанов» (поч. V ст.); вони склали базис моральних та юридичних норм, правил, канонів християнського життя.

«Вісімдесят п'ять Правил Канонів святих апостолів» (кін. III–кін. IV ст.) регулюють церковні відносини. Посилання на свободу містять два з них – 79-е та 82-е, де даний термін вживається у значенні «звільнення»: від лихого, демона, неволі. Тобто свобода розуміється тут як набуття вільного стану. Думки про неї неодноразово висловлювались на низці соборів – II Константинопольському (553 р.), IV Халкидонському, VII Нікейському (783–787 рр.), VI Константинопольському (680 р.) та ін. Акцент робився на два види цього стану людського буття: незалежність від будь-чого матеріального – дії, речі, процесу та свободу духовну (свободу волі, душі, вибору).

«Канони святих Отців» (III–V ст.) – послання тринадцяти авторитетних єпископів у вигляді відповідей на практичні питання керівників помісних церков щодо управління та дисципліни. У даному документі ідея свободи іманентно присутня у двох контекстах: як процес звільнення з полону внутрішніх суперечностей і як байдуже ставлення індивіда до тимчасових, плінних цінностей світу (майно, гроші). Підкреслюється, що людина вільна та невольник мають зовсім різні права і обов'язки. Свобода дозволяє подолати існуючі обмеження. Але у кожного вони свої, тому і шляхи їх подолання різні. Вільний той, хто володіє даною цінністю, хто, немов матеріальний предмет, «тримає» її в руках. Щоб бути вільним, мати свободу і використовувати на користь самому собі та іншим людям, вірять християни, потрібна цілеспрямована робота над собою.

До цієї ж групи джерел належать теоретичні напрацювання щодо свободи давніх християнських богословів: Оригена, Афанасія та Кирила Олександрійських, Г. Богослова, Г. Ниського, А. Аврелія, І. Дамаскина, А. Кентерберійського, Ф. Аквінського та ін.

Не дивлячись на те, що вчення Оригена – одного з перших систематизаторів ранньохристиянської догматики – було свого часу засуджене і визнане церквою єретичним, воно, однак, серйозно вплинуло на християнську традицію. «Про засади» – перший систематичний виклад християнської думки. Ідея свободної волі – провідна ідея у творах Оригена. Розвиваючи теорію передіснування душ, мислитель відзначає їх вільну природу. На його думку, невміле користування свободою привело людину до стану зіпсованості, породило різноманітні зловживання. Ориген підкреслює, що не існує розумних істот без свободи волі, чия б природа була виключно доброю, або виключно лихою: «... Проте як розумні витвори... наділені здатністю свободи... свобода волі – кожного приводить до досконалості... або до падіння» (Ориген, н.д.). Визначаючи що таке свобода волі, Ориген наголошує – зовнішні чинники поза межами людської сфери контролю. Проте на добро чи зло використовувати зовнішні впливи в межах наших можливостей. Розум розглядає і вирішує, як маємо користуватися ними: «... я вільний, якщо будь-якому рішенню не має протидії ззовні, що спонукає протилежним» (Ориген, н.д.).

Ґрунтовну розробку проблематики свободи здійснив А. Аврелій. Він розмірковує про свободу волі як про певне благо, поза яким праведне життя неможливе. Точкою

відліку цих роздумів на сторінках твору «Про свободу волі» постає питання про те, навіщо людині дарована означена цінність, адже нестача її могла б стати запорукою неможливості здійснювати не праведні вчинки. Достатньою причиною існування свободи волі, на думку мислителя, виступає сам факт праведності життєвого шляху особи. Він переконаний, що поза вільною волею людське життя не має шансів бути праведним. Серед смислових відтінків терміну «свобода» у вищенаведеній роботі зустрічаються такі: свобода як «свобода волі», яка виступає водночас умовою як праведності, так і гріха; свобода волевиявлення, та, що є проявом найглибшого вкорінення людської сутності, правильності її вчинків; свобода як покора та занурення в істину.

У автобіографічній «Сповіді» А. Аврелія поняття «свобода» переважно вживається у двох значеннях: «вільна воля» та «свобода від рабства» (як внутрішнього, так і зовнішнього). В інтерпретації мислителя ідея свободи часто набуває психологічного забарвлення. Тим самим підкреслюється роль самопізнання, значення внутрішнього духовного пошуку людиною нематеріальних підвалин власного буття. За А. Аврелієм, існує єдиний шлях, який гарантує індивіду звільнення від душевних страждань. Його вільне стремління, бо «...ніхто нічого не робить добре, якщо то проти волі, навіть коли людина робить щось добре» (Августин Аврелій, н.д.). Тобто формальне слідування принципу добра не є добром по суті. Воно стає таким лише за умови вільного волевиявлення індивідом у вчинках свого ества. На думку автора, однакова здатність людини творити і добро, і зло свідчить про моральний нейтралітет її природи. Морально цінним та значимим вважається вчинок того, хто надає перевагу добру наперекір злу в кожній конкретній ситуації. Такий вчинок є проявом вільного самовизначення людини – особи морально свідомої, дії якої спрямовані на збереження авторитету саме добра, а також чесності, порядності, справедливості. Варто спеціально підкреслити, що християнська філософська думка акцентує увагу на більш вузькому, порівняно з античністю, значенні терміну «добро». У християнстві добро пов'язане передусім з обмеженням особистісного егоїзму, милосердям та благодійністю, ствердженням гідності кожної особи.

Власну точку зору на проблему свободи, свободи волі в тому числі, А. Аврелій відстоював у полеміці з Пелагієм. Якщо Пелагій визнавав можливість досягнення досконалості без сприяння благодаті, лише на основі свободи людини, то А. Аврелій та його прихильники акцентували увагу на свободу волі в рамках божественного передвизначення. Засудження пелагіанства як ересі на Вселенському соборі в Ефесі (431 р.) не призупинило полеміку щодо співвідношення свободи волі і благодаті, яка точилась впродовж V–VI століть. За переконанням А. Аврелія, тілесна оболонка людини позбавлена будь-якої свободи, а от її дух, як начало, незалежне від тіла, – вільний. Богослов справедливо вказує, що існує складний зв'язок між мірою зла, яке існує у світі, та мірою буття свободи на рівні людини. Бог – не примусова сила по відношенню до неї. Він – заклик до добра і свободи. Саме під впливом цього закликуну індивід у змозі вільно обирати, як діяти в конкретних життєвих ситуаціях. Свобода – безкоштовний дар. Але для її досягнення обов'язково потрібно пройти шлях морального оновлення. Вважаючи внутрішню людську природу зіпсованою, А. Аврелій наголошував, що самотійно, без допомоги Бога, суб'єкт не в змозі зробити правильний вибір між добром і злом. На його думку, людина схильна бути більше привернутою до зла та гріха і тільки Бог підштовхує її до добра, до справжньої свободи. Звідси – вимога безумовної покори віруючого Богу і церкві. У рамках патристики А. Аврелій визнається не лише систематизатором античної і християнської розробки проблематики свободи, а й фундатором нових шляхів її трактування. Критично осмислюючи

положення про свободу, розроблені до нього, мислитель продовжує християнську традицію бачити у свободі дар, цінність, поза якою неможливо вести мову про добро, щастя і віру. При цьому він акцентує увагу на теодицеї. Водночас постає як один з авторів теорії про подвійне передвизначення.

В історії православного богослов'я раннього періоду (I–VIII ст.) фундаментальною працею з систематизації християнської догматики став «Точний виклад православної віри» І. Дамаскина. Обґрунтовуючи базові положення християнського догматичного віровчення, розглядаючи зло і гріх як наслідок свідомого вибору індивіда, автор окреслює проблемне поле розуміння онтології свободи у сфері релігійної свідомості християнина. Аскетична хрестоматія, відома православному світу як «Добротолубіє», є розширеним виданням грецької «Філокалії». Твір репрезентує теологічне обґрунтування східнохристиянської містично-аскетичної практики священнімоцтва. П'ятитомне видання містить понад п'ять сотень згадок про свободу на 2954 сторінках. Свобода тут – це, передусім, свобода волі. Закон свободи діє, спрацьовує шляхом дотримання та виконання людиною божественних заповідей. Остаточна мета свободи – досягнення індивідом стану безпристрасного, духовного спокою. А ще свобода тотожна самовладності. Йдеться про певну межу, яка розділяє свободу на істинну та неприборкану. Остання породжує пристрасті. «Добротолубіє» як збірка настановчих приписів щодо практики православного аскетизму репрезентує вчення ісихазму з посиланням на апофатичну методологію. Його змістовне ядро – результат специфічного поєднання православного менталітету з компонентами духовних та психофізичних вправ. Тут багато уваги приділяється переорієнтуванню свободи з зовнішньої на внутрішню.

Католицький теолог-схоласт А. Кентерберійський, логічно обґрунтовуючи буття Бога, заперечував онтологічну самостійність зла. Моральна філософія богослова тісно пов'язана з естетичною проблематикою. Поняття свободи і необхідності у зв'язку із красою і досконалістю розглянуті ним в трактаті «Бог став людиною» («*Cur Deus Homo*»). Так свобода волі А. Кентерберійського не свобода вибору між добром і злом, а можливість зберегти справедливість заради справедливості. Думки мислителя визначають три події: акт творіння Богом, викупна жертва і виповнення. Ідея, що визначає хід думки А. Кентерберійського від однієї події до іншої – ідея свободи. Адже для богослова ніяке напередвизначення (теорія сатисфакції) не в змозі обмежувати свободу: «Адже ж інакше рід людський... беззаперечно б загинув... зникло б те, що замислив Бог про людину; і виповнитися задум ніяк не міг, якщо б не Сам... не звільнив рід людський» (Ансельм Кентерберійський, н.д.).

Систематизатор схоластики Ф. Аквінський, відкинувши онтологічні докази буття Бога свого попередника, формулює власні, у дусі філософії Аристотеля, позиції щодо змісту самої свободи та її ролі в життєдіяльності людини і церкви. Згідно неї, служіння апостола Петра – одна з базових засад християнської церкви, а покора папі як носію повноти не лише духовної, а й світської влади, є обов'язковою умовою спасіння. За переконанням Ф. Аквінського, спасіння не можливе без знань, що базуються на божественному одкровенні. Людина звернена до Бога, як до своєї мети. Він недосяжний за допомогою раціональних засобів пізнання і відкривається їй лише у сфері теології. Основна ідея онтології середньовічного мислителя – впорядкування буття відповідно до встановленої Богом ієрархії. У цій ієрархії людина – істота, яка своїм тілом вкорінена у матерію, а духом звернена до Бога. Особливу роль у складному процесі сходження індивіда до Бога займає його душа.

Слідом за Аристотелем, Ф. Аквінський тлумачить благо як умову людської досконалості. Звідси випливає трансцендентне визначення блага, яке є принциповим

для його онтології і етики. Виділяючи теологічні та природні чесноти, богослов вказує на їх іманентну щодо самої людини природу. Чесноти визначають внутрішні установки індивіда. Зовнішній порядок у світі, конкретні вчинки та поведінка людей регулюються світськими і релігійними законами. Механізм співвідношення свободи людини та моральних законів розглядається богословом у його знаменитій «Сумі теології». Значна увага у цьому творі приділяється дослідженню моральності крізь призму людської свободи. Такий підхід повністю відповідає вимогам християнської догматики. Оцінюючи свободу, мислитель виходить з переконання, що вона безпосередньо пов'язана з людською природою. Однак міра присутності даної цінності в житті індивідів залежить від Бога. Саме він надає її індивідам у вигляді морального закону та благодаті. Здатність людини до морального зростання, вільного здійснення різноманітних дій можлива лише завдяки її вірі в Бога. Думки, вчинки, дії індивіда спрямовуються божественною благодаттю. Бог розкриває себе через свої прояви. Одним з них є сама людина, яка з образом Божим в душі, під впливом благодаті здатна здійснювати вільні моральні вчинки. Ф. Аквінський багато пише про сфери розповсюдження благодаті. І хоча, на його думку, управління душами – справа виключно церковна, він послідовно акцентує увагу на зв'язок церкви і політики у справі впливу на людську поведінку. Зокрема, наголошує на тому, що світська влада поєднується з духовною, як тіло з душею.

Цікаві думки з приводу свободи висловив свого часу видатний релігійний і церковний діяч Ж. Кальвін. Значною мірою вони представлені в його праці «Настанови у християнській вірі». Цей твір по праву займає чільне місце в теологічній думці епохи Реформації. Основна ідея роботи – ідея свободи як безумовна цінність. На переконання автора, кожна церковна спільнота повинна користуватися самоуправлінням у справах віри. У той час, коли М. Лютер намагався вилучити з церковного життя все, що суперечить Біблії, Ж. Кальвін керувався наміром прибрати звідси лише те, чого Біблія не вимагає. Основна доктрина кальвінізму проголошує суверенітет Бога і верховенство його влади у всьому. Цікавою є позиція його основного ідеолога щодо свободи прийняття благодаті. На переконання Ж. Кальвіна, від індивіда не залежить ні прийняття благодаті, ні супротив їй. Даний процес відбувається поза людською волею. Розмірковуючи про передумови прийняття віри, він стверджує: якщо одні приймають її, а інші відкидають, то перші наперед визначені Богом до спасіння, другі – до смерті.

В енцикліці «*Rerum Novarum*» («Нових речей») від 15 травня 1891 р. папа Римський Лев XIII сформулював базові, фундаментальні положення римсько-католицької соціальної доктрини. Чільне місце в ній займають питання свободи, співвідношення свободи і справедливості, функціонування держави і права, приватної власності, особливостей ідей соціалізму. Написанню енцикліки передувало прагнення папи модернізувати католицьку церкву. Його послання на значний період стало базовим документом, офіційним «обличчям» християнської демократії. Представники робітничих рухів різних країн щорічно згадують окремі положення цієї енцикліки у свято Вознесіння. В енцикліці критика ідей соціалізму супроводжується переліком аргументів на захист свободи та справедливості. Відзначається, що будь-які посягання на інтереси людей, які з величезними труднощами живуть на мізерний заробіток, є неприпустимими. Вони суперечать волі Бога. Критика соціалістичної ідеології пов'язана, передусім, з її позицією стосовно приватної власності. Оскільки, як підкреслюється в даному документі, саме право власності і можливість вибору відрізняють людину від тварини, то декларована соціалізмом суспільна власність на засоби виробництва порушує права і свободи людини, а також божественну справедливість. Адже право приватної власності належить до базових природних

людських прав. Завдання держави – упорядкувати користування ним, а не відмінити приватну власність повністю. З приводу цього, посилаючись на Ф. Аквінського, папа Лев XIII пише, що закони стають обов'язковими для всіх лише тоді, коли вони узгоджуються зі справедливістю, проголошеною Творцем. Вона є вічним і водночас найвищим законом. Держава не в праві поглинати ні особистість, ні сім'ю. Навпаки, повинна створювати належні умови для максимальної свободи людей, їх успішної діяльності на користь власному і загальному благу. Папа схвалює створення профспілок, закликає трудящих звертатися до Бога, аби релігійна настанова зайняла в їх душі головне місце, і щоб кожна людина навчалась тому, що складає її обов'язок перед Творцем. Лише за таких умов індивід може отримати спасіння.

Захисту принципів демократії і свободи особистості присвячене ще одне відоме послання Лева XIII – енцикліка «*Testem Benevolentiae Nostrae*» («Свідectво нашої доброї волі») від 22 січня 1899 р. В ній йдеться про ересь, яка підриває християнську доктрину утвердження громадянських свобод у суспільстві (застереження щодо викривленого розуміння цінностей лібералізму і плюралізму, як загрози доктринальній цілісності церкви). Зокрема, висловлено занепокоєння ідеями низки американських католиків. Послання відхиляє необхідність асиміляції католиків у протестантську масу, яка складає переважну більшість населення США. Енцикліка стверджує, що католицька церква у США як і раніше представляє Ватикан, і покликана сприяти поширенню католицизму в світі.

Висновок. Перспективи подальшого вивчення. Аналіз праць християнських мислителів дозволяє зробити висновок, що кожен з них, більшою чи меншою мірою намагався осмислити місце і роль ідеї свободи в християнському віровченні та людському житті. При цьому сама ідея свободи виступає в них не як окремий предмет пізнавального пошуку, а як аспект, зріз, сторона складного комплексу питань і проблем функціонування релігії та церкви. По мірі посилення статусу християнства у світі з'являється все більше робіт богословів і церковних діячів, присвячених спеціальним дослідженням цього непростого утворення.

Бібліографічний список

- Августин Аврелий, н.д. *Исповедь. Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры.* [онлайн] Доступно: <<http://psylib.org.ua/books/avgus01>> [дата доступу: 04.10.2020].
- Ансельм Кентерберийский, н.д. *Почему Бог стал человеком. Реформатский взгляд.* [онлайн] Доступно: <<https://reformed.org.ua/2/55/3/Anselm>> [дата доступу: 08.10.2020].
- Горкуша, О.В., 2004. *Роль концепту Логос в загальнохристиянській парадигмі.* Кандидат наук. Дисертація. Інститут філософії ім. Сковороди НАН України, Київ.
- Дидахе. *Учение Господа, (переданное) народам через 12 апостолов, н.д. Азбука веры.* [онлайн] Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/pravila/didahe_rus/> [дата звернення: 04.10.2020].
- Колодний, А.М., ред. 2000. *Академічне релігієзнавство.* Київ: Світ Знань.
- Ориген, н.д. *О началах. Азбука веры.* [онлайн] Доступно: <https://azbyka.ru/otechnik/Origen/o_nachalah/> [дата звернення: 08.10.2020].

References

- Augustin, Avreliy, 2020. *Ispoved [Confession]. Biblioteka Fonda sodeystviya razvitiyu psikhicheskoy kultury.* [online] Available at: <<http://psylib.org.ua/books/avgus01>> [Accessed 04 October 2020].
- Anselm Kenterberiyaskiy. 2020. *Pochemu Bog stal chelovekom [Why God Became Human]. Reformed Perspective.* [online] Available at: <<https://reformed.org.ua/2/55/3/Anselm>>

[Accessed 08 October 2020].

Gorkusha, O. V., 2004. *The role of the concept Logos in the General Christian paradigm*. Ph.D. Thesis. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv.

Didakhe. Uchenie Gospoda, (peredannoe) narodam cherez 12 apostolov [Didakhe, The teaching of the Twelve Apostles], n.d. *Azbuka very* Available at:

<https://azbyka.ru/otechnik/pravila/didahe_rus/> [Accessed 04 October 2020].

Kolodnyi, A.M., ed. 2000. *Akademichne relihiieznavstvo* [Academic religious studies]. Kyiv: Svit Znan.

Origen, *O nachalah* [O nachalah]. Available at:

<https://azbuka.ru/otechnik/Origen/o_nachalah/> [Accessed 08 October 2020].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020.

A. Ivanytska

ON SOME FEATURES OF INTERPRETING THE IDEA OF FREEDOM IN RELIGIOUS AND CONFESSIONAL LITERATURE

The article attempts to consider the process of formation and evolution of views on the idea of freedom in christian religious and confessional literature. Special attention is paid to the interpretation of this value in the early stages of Christianity. The article emphasizes the importance of the Bible in formulating and justifying the specifics of the presence of freedom in people's lives, values and evolutions of basic propositions regarding the role and place of this concept in the history of christianity. The main approaches to the interpretation of freedom in the Old and New Testaments are highlighted. The article reveals the peculiarities of understanding this formation by a number of prominent representatives of medieval and modern thought.

The subject of the study in the article is the idea of freedom in the context of Christian theological thought. The material for the author's understanding was the most important, significant religious texts, which formulate key provisions of the Christian understanding of the idea of freedom. The analysis of the works of Christian thinkers suggests that each of them made more or less significant attempts to understand the place and role of the idea of freedom in Christian creed and human life. At the same time, the very idea of freedom does not appear in them as a separate subject of cognitive search, but as an aspect, part, side of a complex set of issues and problems of the functioning of religion and the church. It is justified that: The fathers of the Church and the first Christian authors were actually engaged in the actualization of the idea of freedom in the Christian creed, adapting it to the Christian world understanding. For example, Bible scholars focused on the Bible's understanding of freedom, which in one way or another manifests itself in the Bible in various places, but requires coordination with the given directions of Bible studies. Theologians understood the idea of freedom and formulated it depending on the doctrinal beliefs that they adhered to. Religious philosophers made attempts to expand their own version of understanding the idea of freedom, adding to the Christian understanding of it one or another segment of meanings, important, in their opinion, overlooked by traditional doctrines.

With the strengthening of the status of Christianity, more and more works appeared in the world that are devoted to special studies of the idea of freedom. Philosophers of various eras and schools were engaged in understanding the idea of freedom and its actualization depending on their own ideas and the needs of the era.

Keywords: *idea of freedom, free will, Christianity, God, Bible, morality, good, sin, dependence, justice, liberation.*

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 141:929Сковорода

С. Д. Абрамович

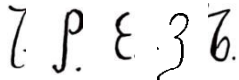
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ПРИХОВАНІ ДИСКУРСИ ОСОБИСТОСТІ Й ТВОРЧОСТІ

У статті зроблено спробу переакцентації деяких характеристик особистості й духовного світу Г. Сковорода, які раніше було або табуовано традиційним науково-літературним етикетом, або містифіковано в дусі радянської ідеології. Також децю скориговано оцінку його ролі в українському та європейському культурному процесі.

Ключові слова: Григорій Сковорода, сквородинознавство, церковна культура, Просвітництво, вільнодумство, ментальність та мова Сковорода.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-23-33

Постановка проблеми. Дозволю собі почати з такого. Був я колись у Національному музеї Сковорода, що під Харковом. В експозиції демонструється годинник Григорія Савича, на якому надряпаний дарчий напис; екскурсовод, наголошуючи, що господар речі знав багато мов, розповів, що там є дивне слівце: *удезь*; його й зафіксували в академічному описі як незрозумілу лексему. Я попросив подивитися річ ближче, й виявив, що напис виглядав так: «*Передаю цей годинник удезь такого-то такому-то...*». Диявол сховався у деталях: як я й підозрював, справа була у специфіці рокайльної каліграфії XVIII століття. Незрозуміле слово виявилось слов'янізмом *чрезь*, в якому буква **ч** мала характерний довгий хвостик, а округлене **р** було прочитано як **д** (хвостиком донизу):

Про *оте удезь* у статті Д. М. Дудка «Годинник Григорія Сковорода» (Дудко, 1991) нічого не сказано. Але це не дрібна деталь, її можна розглядати як символічну; адже важливі риси неповторної особистості Сковорода та специфіка її самовизначення в конкретно-історичному зрізі культури тієї епохи нерідко усе ще залишаються поза увагою нашого сучасника.

Начебто склалося стійке враження, що про Сковорода ми знаємо вже усе. Біографію його, наскільки дозволяють наявні матеріали, висвітлено до дрібниць. Вивчено й науково описано його писемну спадщину. Подолана та грандіозна фальсифікація його постаті й духовної позиції, яка запанувала в радянські часи: мислителя зазвичай вже не трактують як атеїста й не заперечують тісного зв'язку його творчості з християнським ґрунтом.

Але водночас тут є й не до кінця прояснені питання, і спроби творення нових міфів. По-перше, зберігається густа тінь у деяких суттєвих аспектах особистості філософа та його приватного життя; характерно, наприклад, що існує стаття, присвячена «особливостям аналізу світла і тіні в психології Григорія Сковорода» (sic!), але вона, окрім загальних декларацій про «християнство» філософа, значною мірою присвячена реконструкції його можливої соматичної хвороби, що, мабуть, мало б дати автоматичну відповідь і на питання щодо психології (Макаренко та Женжера, 2011).

По-друге, й понині відбувається або невиправдана «русифікація», або, навпаки, загострена «вестернізація» мандрівного українського мудреця – аж до пошуку в його духовній позиції ознак чи то лютеранського пієтизму, чи то й зовсім вже масонства. Легенду про належність Сковороди до масонства давно спростували знавці проблеми – наприклад, С. Єфремов («Масонство на Україні») та В. Кустов («Масонство и тайные общества на Украине»). По-третє, тут не до кінця подолано інерцію колоніальної свідомості, в рамках якої народи, що входили до складу СРСР, обов'язково мусили мати у своєму «славному минулому» титанічні постаті масштабу Аристотеля, Вергілія чи Данте. Ось і Сковорода, наш безумовний класик, усе ж таки дещо гіпертрофується і як мислитель і як художник слова, що зумовлено нашою притерпілістю до стилістики тоталітарної епохи, яка маячила «величчю». У нашій сквородіані панує установка, лапідарно сформульована на просторах Інтернету: *На уклін до Григорія Сковороди!* Геній мислиться чи то як персонаж життя або лицар без страху і докору, чи то як ніцшеанська надлюдина – й до них нам, сіромахам-дослідникам, мовляв, як до неба рачки.

Тому **метою даної розвідки** є певна переакцентація деяких усталених поглядів на цю прикметну особистість, її соціально-психологічну позицію та філософсько-літературну спадщину – відповідно до конкретно-історичної правди й життєво-креативних орієнтацій самого Сковороди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це ніяк не суперечить загальному спрямуванню сьгоднішнього сквородинознавства. Сучасні дослідники, закономірно спираючись на фундаментальні розвідки вітчизняних та зарубіжних вчених минулих років: дослідження Ю. Барабаша, Л. Махновця, І. Пінчука, М. Поповича, Л. Ушкалова, Г. Хоткевича, В. Шевчука, Л. Гнатюк, Ю. Пелешенка, Р. Мельникова, Н. Бордукової, О. Лямпрехт, О. Кривулі, Д. Чижевського, А. Даниленка, В. Пилиповича, Дж. Б. Беркофф, М. Ді Сальво, М. Ласко-Куцюк, М. Мозера, Д. Тетериної-Блохин та ін., продовжують розробляти важливі проблеми сквородинознавства. Низка монографій та статей, що побачили світ протягом останнього двадцятиріччя, значно розширили й поглибили наше уявлення про видатного українця. Це книги відомих дослідників: Н. Я. Горбача «Невідомий Григорій Сковорода» (2002), в якій розглянуто сквородинську концепцію духовного визволення; надзвичайно ємна монографія Є. Гливи «Онтологічний образ людини в творчості Григорія Сковороди» (2006), в якій, зокрема, блискуче висвітлено проблему психологічної спадщини філософа в контексті світової психології; захоплююча розвідка Л. Ушкалова «Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури» (2007); слід також згадати змістовну статтю В. Білецького «Соціально-філософські аспекти у творах Григорія Сковороди», (2011), в якій висвітлено основні положення соціософії Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Варто окремо відзначити тенденцію до правдивого висвітлення метафізичних, а конкретніше – християнських постулатів сквородинської духовної спадщини, які в радянський період активно замовчувалися або дезавувалися (утім, як побачимо далі, ця штучно прищеплена до плідного дерева сквородинознавства гілка ще не зовсім відсохла). Зразки серйозного, глибокого аналізу являють собою книги Г. М. Верби («Ключ до християнської філософії Григорія Сковороди», 2007), В. Д. Ісаєва та В. В. Левченко («Естетика та етика Григорія Сковороди: Минуле та сучасне», 2007), Т. М. Чернеги («Рациональне та містичне у філософії Григорія Сковороди», 2007), М. В. Поповича («Григорій Сковорода: філософія свободи; 2-е вид., 2008), В. О. Шевчука («Пізнаний і непізнаний Сфінкс: Григорій Сковорода сучасними очима», 2008).

Однак залишається не до кінця вирішеним важливе завдання детальної й

адекватної реконструкції психологічної особистості українського генія. Він часом постає як оповісник якихось істин, сформульованих поза його духовною системою. Скажімо, я цілковито погоджуюсь із Дж. Б. Беркофф, що Сковорода вбачав призначення царя і церкви у тому, аби забезпечити належний моральний рівень суспільства («Миръ зъ Богомъ челоуѣку») (Беркофф, 2011, с.117). Але це постулат офіційної ідеології, а не момент екзистенціального самовизначення, й, пропагуючи якісь важливі для свого часу ідеї чи доктрини, український мудрець цікавий радше тим, що в ці рамки він сам вписувався зі значними труднощами.

Хоча сам себе Григорій Савич іменував *Вар Савва*, що гебрайською мовою означає *Син спокою*¹, мир та гармонія, до яких він невпинно закликав інших, подібно, зовсім не становили його повсякденної психологічної атмосфери. Крізь звичну, визначену традиційним книжницьким літературним етикетом слейність стилю філософа, у його писаннях постійно проглядає характер конфліктний, строптивий. Навіть у переказі поміркованим М. Ковалинським відомої відповіді мудреця на ласкаву пропозицію «стати ствопом церкви й окрасою монастиря» проглядає відверта задержуватість: «Развѣ вы хотите, чтобы и я умножилъ число фарисеевъ? Ёжте жирно, пейте сладко, одѣвайтесь мягко и монашествуйте!» (Сковорода, 1973, с.447), «Я столботворенія умножать собою не хочу, довольно и васъ, столбовъ во храмѣ Божіемъ» (Сковорода, 1973, с.456–457). Це, звичайно, ще не трамвайне хамство, але щось дуже характерне для людини, яка постійно перебуває в стані прихованого конфлікту з середовищем. Досить пригадати, що Сковорода ніде не затримувався, ані в колегіумах, ані в монастирях, ані на посаді приватного вчителя, часто покидаючи свою посаду «не без ганьби», як свідчить той само М. Ковалинський. Утім і до останнього, який став неподільним об'єктом приязні усього його життя, Сковорода звертався не менш нестримано й емоційно, хоча тут спостерігався вже не сарказм, а чистісінька патетика: «Адже заради тебе, одверто кажучи, заради тебе одного я залишив мій такий приємний спокій, пустився на життєві хвилі <...> Але ти мені з усіх найдорожчий, і я не пожалкую за моєю самотністю, хоч здоров'я моє і стало підупадати, – якщо ти залишишся моїм другом»². За цим стояла, вочевидь, певна нетрадиційна колізія, бо в колегіумі, де викладав Сковорода, колеги ганьбили останнього за дружбу з отим юним вихованцем.

Григорій Савич усе життя залишався чужим звичному для звичайної людини прагненню створити сім'ю. Утім, існує записане І. Срезневським сумнівне передання про його спробу розірвати зачароване коло у 1765 році, коли він ледь не узяв шлюб зі своєю ученицею, котру навчав духовному співу; але буцімто наречений, чоловік вже в літах, так і не спромігся засвідчити в ході вінчального ритуалу, що одружується добровільно, й ганебно покинув церкву. Не погоджувався зі змалюванням філософа як аскета «на житійний кшталт» Д. Дудко, який таки спробував повінчати Сковороду з Ковбасою, дочкою якогось полковника, але все це залишається просто гіпотезою, заснованою на дуже туманному матеріалі (Дудко, 2009).

Багато про що свідчить, здається, вже сама назва першого виданого друком (утім – анонімно) твору Сковороди: «Нарциз, або пізнай самого себе» (1798). І, як би там не було, у всьому цьому проглядає безмежне самітництво на грані відчаю, ба, навіть, певне трікстерство. Це тип абсолютного самітника, якому й монастирський гуртожиток здавався тісним. Саме такими були найперші християнські подвижники на кшталт

¹ Батькове ім'я *Савва* й означало в біблійній мові «спокій» (שָׁלוֹם).

² Сковорода листувався латинською або російською мовами, але в даному виданні подано не російський текст, а його український еквівалент, який, можливо, більш розгорнуто передає бурхливість емоції автора.

Антонія Великого. Утім, цієї висоти Сковорода так і не взяв, постійно кружляючи навколо людської спільноти й точково, вибірково спілкуючись з нею, виявляючи тим само свою від людей залежність. Проте відповідно й самим собою він був, здається, лише наодинці з самим собою. Як свідчить історія культури, подібне самовилучення з кола собі подібних винагороджується страшнуватими дарами. Можна пригадати хоча б те, як Сковорода напроорокував чуму 1770 року в Києві, відчувши на Андріївському узвозі – на грані галюцинації – трупний запах та водночас ще й ірраціональний поштовх втекти до Харкова.

Тому ставити Сковороду в один ряд з Дідро чи Гельвецієм, які досхоchu насолоджувалися дарами природи й почувалися в людському тлумі, мов риба у воді, могли лише радянські начотчики. Сковорода, якого звично «вписують» в Просвітництво, ніяк не вкладається в сам спосіб філософствування Нового часу. По-перше, він – глибоко релігійна особа, й навіть якщо наважитися-таки вголос сказати про його нетрадиційну сексуальну орієнтацію, то й це, як свідчить історія культури, зовсім не заважає людині почуватися вірним Христові – доволі назвати ім'я Мікельанджело Буонаротті. І просвічував народ Сковорода аж ніяк не в душі вільнодумства, а вже радше в душі класичної гомілетики, тлумачення істин Біблії, яку назвав «ізраїльським змієм». Ще недавно дослідники Сковороди охоче цитували цей вислів як такий собі імпліцитний осуд, ще й з люб'язним серцю радянського гуманітарія присмаком антисемітизму. На жаль, подібне пересмикування зустрічаються й сьогодні: «Символ Змії, який в християнській традиції вважався атрибутом Сатани, зла, гріха і спокуси, Сковорода сприймає зовсім навпаки, як язичник. Відомо, що у культурах Древньої Греції змія була символом мудрості, була атрибутом богині Афіни» (Лещенко, 2017, с. 95). О, безкінечні «приховані язичники» християнського світу! о, тупі кліше радянської пропаганди! До відома нинішніх шанувальників богині Афіни: змії – біблійний символ мудрості (Мв. 10:16), у цій якості він фігурує, наприклад, на посоху єпископа. Тобто, Біблія для Сковороди таки була вичерпним джерелом християнської мудрості, й перетворювати його на якогось криптошанувальника богів Олімпу ніякої потреби немає. Та вочевидь для декого й сьогодні «справжній філософ» мусить бути неодмінно ще й ворогом християнства. Не переконує цих людей і той очевидний факт, що Сковорода мав у своїй торбині лише одну книжку – Біблію, й вважав, що цієї книжки цілком достатньо для потреб душі й освіти. Правда, його твори певний час забороняли друкувати якраз через те, що позиція автора була за його життя визнана ледь не еретичною, але набагато більш вірною усе ж таки здається авторитетна думка нашого сучасника, вл. І. Ісіченка: «Православний характер релігійності Сковороди неможливо заперечити, не вдаючись до міфів та довільних інтерпретацій» (Ісіченко, 2013).

Поетику Сковороди нерідко теж, за совєцькою шкільною звичкою, насильно повертали обличчям до «об'єктивної реальності». Так, С. Гукасов фактично тлумачить назву «Сад божественних п'єсней» в душі відомої лєнінської теорії – як відображення садівництва, що тоді процвітало на Слобожанщині (Гукасов, 2009). Варто трохи зазирнути за обрії цього краєвиду, і стало б очевидно, що тут мався на увазі архетип раю, та й назва книги повністю звучить так: «Садъ божественныхъ п'єсней, прозябшій из зернь Священнаго Писанія». І. Ісіченко ставить усе на своє місце: «Збірка віршів Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» (1780-і рр.) розглядається як християнська альтернатива культурі Просвітительства» (Ісіченко, 2013, с.52).

На відміну від більшості наших сучасників, вихованих на атеїстичній доктрині, які відверто або латентно сповідають непохитну віру в матерію й абсолютну достовірність чуттєвого досвіду, Сковорода дивився на світ, який буцімто нас оточує,

як на міраж: доволі пригадати часто цитований його пасаж про те, що весь світ спить і ще довго спатиме, доки не зрозуміє, що матерія, якщо її не оживляє світло Духа, є лише «тьма и обмань». Що й казати, справжнє таки Просвітництво! А якщо серйозно, то це чистісінька проповідь, хоча слівце *матерія* і справді прийшло з лексику Віку Розуму.

Звичайно, тут, як в усякій проповіді, є раціонально-дидактичний момент, є й прямі вилучення з античних філософів, але все це аж ніяк не Просвітництво в тому сенсі, в якому ми зазвичай це слово вживаємо. Можна, звичайно, розуміти те, що робив Сковорода, в споконвічному, церковному сенсі цього слова – «мирським» просвітництво стало лише після сучасника Сковороди, І. Канта, який невимушено запозичив термін у християнських теологів. Та якщо дух секуляризації коли й почувається в Сковороди, то хіба тоді, коли він критикує монастирі, що тоді було ледь не офіційною політикою уряду Катерини; попри те, він таки любив бувати у монастирях.

Повернемося до книги ««Садъ божественныхъ пѣсней». «Її художня доктрина близька до сучасників автора – Василя Григоровича-Барського та святого Паїсія Величковського. Поетичний дискурс розкриває креативну роль Божого Слова як зерна, з якого виростає віртуальний світ зі складною й досконалою структурою. Детально аналізуються просторові виміри цього світу» (Ісіченко, 2013). Залишається додати, що дещо типологічно подібне ми виявляємо в польській літературі: тут XVIII століття називають «століттям єзуїтів». Саме останні (почасти ще й піари), зосередивши в своїх руках шкільну й університетську освіту, обернули арсенал просвітницького філософствування, включаючи й апеляції до античної спадщини, на спосіб катехизації. Працювала на оо. єзуїтів і та обставина, що серед античних філософів безбожників як таких практично не було; їх ксьондзи трактували як людей, що шукали істинного Бога. Саме тому дослідники відносять польську літературно-художню творчість цього століття не до нової, а до старопольської літератури. До польського повстання 1830 року все це ще міцно трималося і в тій частині Польщі, яка була силоміць приєднана до Російської імперії; флюїди ці легко проникали і в Києво-Могилянську академію, яка з часів її фундатора трималася «західницької» орієнтації. У всякому разі, жанристика Сковороди і латинські «фабули» однотипні з віршами польського класика XVIII століття, єпископа Ігнація Красицького.

Та при всьому тому, «Сковорода – останній яскравий і самобутній представник староукраїнської культури. Ця староукраїнська культура трималася на церковному вихованні й церковній освіті» (Попович, 2003, с.98). До слова, Київська академія породила ще одне своєрідне явище: мандрівних дяків, духовних побратимів західноєвропейських вагантів, які кочували зі своїми вертепами по всій Наддніпрянській Україні. Григорій Савич до рівня вертепу не опускався, але таки добряче українськими землями помандрував, та й прийом ілюстрування моральної максими яскравим фольклорно-життєвим матеріалом і соковитим українсько-російським суржигом використовував охоче. Ось характерний діалог з його байки:

– Чего ты сюда же дмешся, жабо?

– А для чего ты мене жабою зовеш? – спросил Чиж Ворону.

– Для того, что ты точно такой зеленой, как вон тая жаба.

Прагнення насильно злучити творчість та духовну позицію філософа з російським ґрунтом виглядає доволі-таки натужним. У Росії про нього дізналися завдяки В. Соловйову (котрий був його далеким родичем) і Андрейові Белому, але, попри те, що про нього захоплено писали кілька відомих російських філософів, до російської духовно-філософської традиції він якось не прищепився. Якщо шукати усьому цьому якоїсь аналогії на російському ґрунті, то це хіба що деякі міметичні моменти байок

Крилова, так само, як і рефлексії системи класицизму, втім не специфічного російського, а, так би мовити, того «класицизму взагалі», який фігурував у навчальних програмах України й Польщі у XVIII столітті. Зокрема не переконують спроби зблизити позицію українського мудреця з ініціативою пропаганди протестантських ідей у Росії. У цьому аспекті інколи чомусь поминають гурток т. зв. московських мартиністів, які поширювали західну протестантську літературу через друкарню Новікова. Сковороді ж аніж не треба було московських джерел: він безпосередньо стикався з адептами протестантизму в Західній Європі, але цим духом не проникнувся. Хіба що, як зазначив М. Попович, існує певна однотипність між позицією Сковороди та західноєвропейським протестантським рухом т. зв. «раннього Модерну», який прагнув поширити Писання серед широких народних мас (Попович, 2003, с. 94). Але в цілому розмови про вплив, скажімо, протестантського пієтизму на Сковороду зводяться до цілком гіпотетичних припущень. Якщо Сковороді й притаманний якоюсь мірою вільний дух Реформації, то швидше вже в практично-поведінковому, а не в духовно-філософському плані.

Безсумнівно, це чистісінький продукт українського ґрунту. Чули його виключно прості люди України. Малий Тарас Шевченко, котрий любовно переписував серед бур'яну в саморобну книжечку вірші Сковороди, – зворушливий тому доказ.

Скажуть: адже Григорій Савич фактично писав російською! Ну, припустимо, Мелетій Смотрицький до навернення в унію писав свої антикатолицькі трактати польською і навіть розглядається в польському літературознавстві як польський письменник, але через те він зовсім не перестав бути українцем. Так, дійсно, вся Слобожанщина тоді вже помалу зашверготала російською, але певні акценти видають спосіб мислення українця. А часто це і просто українське слово. Вже самі назви сквородових віршів дуже промовисті: «Чиждь и щигликъ», «Голова и тулубъ», «Два цѣнныи камушки: Алмазь и Смарагдъ», «Ой ты, пташко жовтобоко», «Стоить яворь надъ водою»... Візьмемо хоча б його знаменитий, програмний вірш, в якому я дозволю собі виділити українські лексеми:

Пройшли облака, радостна дуга сіяєть.
Пройшла вся тоска, свѣтъ нашъ блистаєть.
Веселіє сердечное есть чистый свѣтъ ведра,
Если миноваль мракъ и шумъ мірскаго ветра.

*
* *

О прелестный міръ! Ты мнѣ – окіанъ, пучина.
Ты – мракъ, облакъ, вихрь, тоска, кручина.
Се радуга прекрасная мнѣ ведро блистаєть,
Сердечная голубочка мнѣ миръ вѣщаєть.

*
* *

Прощай, о печаль! прощай, прощай зла утроба!
Я на ноги всталь, воскресъ отъ гроба.
О отрасле Давидовска! Ты брегъ мнѣ и Кифа,
Ты радуга, жизнь, ведро мнѣ, светъ, міръ, олива.

Поклавши руку на серце, хіба це справді російська мова? Скоріше вже усе це схоже на українізовану «глибокомысленную славенщину» приснопам'ятного В. К. Тредіаковського; франтівство окремих російським слівцем на кшталт *вѣдро* погоди не

робить. І наш сучасник взагалі сприйме це як чудернацьке поєднання якоїсь там *Kiφu*³ з відром оліфи...

Як зазначалося у багатьох дослідженнях, Сковорода писав у атмосфері справжнього «мовного хаосу»; утім, видається слушною позиція Л. Гнатюк, яка розглядає мову творів Сковороди в цілому як розвиток традицій староукраїнської мови (Гнатюк, 2010). Можна також пригадати висновок І. Дзюби: «це все-таки мова глибоко народно-українська за своєю структурою, „ходом», інтонаціями» (Дзюба, 1962). Однак цим справа не вичерпується: не можна заперечити того, що тут письменник пішов фактично найлегшим шляхом: почав використовувати той «суржик», який чув довкола себе. «Суржи́ком» назвав мову Сковороди і Ю. Шевельов (Шевельов, Ю., 1992).

Це одна з ключових позицій Сковороди: обминати важкі шляхи. Йому приписують думку, що, мовляв, важкі тільки непотрібні речі, а потрібні даються легко. Насправді, це вислів Епікура, викладений Сковородою як таке собі *common place*. Ось цього, досить легкого, шляху компілятора і популяризатора, він і дотримувався. Тому й не складалася, як мені здається, його церковна і наукова кар'єра: адже, що там не казати, і там, і там потрібні якісь бійцівські якості.

Я зовсім не хочу сказати, що Сковорода не був здатний на щось більше, ніж популяризаторство. Але усе ж таки він, хоча і явно прагнув успадкувати древній стереотип вільного мандрівного мудреця типу Будди або Христа, і в цей алгоритм усе ж таки не вкладався. Він не створив власного вчення, його твори мають відверто компілятивний характер, більш того – при бажанні можна назвати їх збірками «загальних місць».

Річ у тому, що обрана ним роль ідеально вписалася в «запит епохи». В Україні була гостра потреба в людині, котра була б здатна ясно і чітко донести до широких мас народу якийсь підсумковий аксіологічний звід, заповіданий епохою недавно ще тріумфуючого християнства. Адже після культурних реформ Петра грамотність в імперії впала до 25% і зосередилася виключно в колі дворянства. Як писав М. Попович, «модернізація», яка прийшла «на рубежі XVIII і XIX ст., зруйнувала традиційну церковну освіту в Україні, закрила доступ до освіти основній масі населення і перетворила Україну на край масової неписьменності» (Попович, 2003, с.98). Якби Павло Алепський потрапив в Україну епохи Сковороди, він вже не побачив би по церквах молодичь, котрі масово стежать за плином літургії по тексту книжечок. І екзистенціальний вибір Сковородою, безумовним інтелегентом-європейцем, але європейцем, так би мовити, минулої епохи, підсумкової ролі народного просвітителя став його даром своєму народові й світові, актом його самостояння.

М. Костомаров писав: «Мало можно указать такихъ народныхъ лицъ, какимъ былъ Сковорода, и которыхъ бы такъ помнилъ и уважалъ народъ. На всемъ пространствѣ отъ Острогжска (Воронежской губ.) до Кіева, во многихъ домахъ, висятъ его портреты; всякій грамотный малороссіянинъ знаетъ о немъ; имя его извѣстно очень многимъ изъ неграмотнаго народа; его странническая жизнь – предметъ разсказовъ и анекдотовъ; въ нѣкоторыхъ мѣстахъ, потомки, отъ отцовъ и дѣдовъ, знаютъ о мѣстахъ, которыя онъ посѣщаль, гдѣ любилъ пребывать и указываютъ на нихъ съ почтеніемъ; доброе расположеніе Сковороды къ нѣкоторымъ изъ его современниковъ составляетъ семейную гордость внуковъ; странствующіе слѣпцы усвоили его пѣніе; на храмовомъ праздникѣ, на торжищѣ, нерѣдко можно встрѣтить толпу народа, окружающую группу этихъ

³ Церк.-слов. *κ ἰ θα* (з гебр. ьцегр у ,ж оба ,(гдокому звучанні, *Петро* (від дав.-гр. *πέτρος* – камінь, скеля), – нове ім'я апостола Симона, яке Ісус Христос дав йому, бо він першим визнав Вчителя за Месію. Малося на увазі, що саме на твердині петрової особистості буде побудовано церкву Христову. У новозавітному тексті збережено також і семітизм *kitha* (Мв. 16:18).

рапсодовъ и со слезами умиленія слушающихъ: всякому граду свои нравъ и права. До какой степени пѣсни Сквороды сдѣлались народными во всей южнорусской странѣ, можно судить потому, что нѣкоторыя вошли въ собраніе Галицкихъ пѣсень Вацлава зъ Олеска и Жеготы Паули, безъ сознанія самихъ собирателей, что эти пѣсни сочинены Сквородою» (Костомаровъ, 1862).

Загалом, він ніби дійсно являв собою тип аскета, який цілком відмовився від світу. Принаймні, таким він постає у спогадах М. Ковалинського. Але чи уникнув перший біограф Сквороди певного впливу агіографічної традиції? І, навіть якщо не брати до уваги «підпільну» версію про особливі відносини вчителя і учня, треба визнати, що Ковалинський не може вважатися особливим педагогічним успіхом Григорія Савича. Як, зі співчуттям до цієї чергової жертви царату, пишуть Л. І. Бадєєва та О. О. Гуліус: «Останні роки кар'єри М. Ковалинського позначені важкими випробуваннями» (Бадєєва та Гуліус, 2017). З державної служби він був звільнений Катериною «за злодійство і грабіж»; що ж, сам Радищев тоді мільйон рубликів поцупив, хто не без гріха. Втім, за споконвічною російською державницькою традицією, Ковалинський тут-таки був призначений рязанським губернатором; отож вловлення людини світом тут вдалася повною мірою.

Висновок та перспективи подальшого вивчення. Духовна система, створена філософом, зіграла свою локальну роль, але функціонувала недовго і не в особливих масштабах. До моменту відміни кріпацтва народ був вже «насичений Сквородою», а з поширенням с масах сучасної освіти (з 70-х років у Великій Україні виникає мережа адекватних часові земських шкіл), зростанням економічних ініціатив селянства та початком хитань у церковній вірі («штундистський» рух) посполитий люд дедалі частіше цікавили вже інші поведирі. Навіть Т. Шевченко, що подорослішав, вже величав Сквороду *ідіотом*. Секуляризація поволі перемагала, і людям на кшталт князя Мишкіна залишалося конфузливо ховатися по кутках.

Словом, в даному казусі не цілком спрацьовує поширений і в цілому вірний постулат про те, що колонії були потужними стимулами для розвитку і збагачення Російської імперії. Скворода, при всій незвичайності і масштабності своєї особистості, залишається все ж достатньо провінційним феноменом, який не занадто ґрунтовно вплинув на подальший розвиток української, а тим більше європейської культури. Інша справа, що він сильно посприяв укоріненню в дореволюційному посполитому українському люді системи традиційних християнських цінностей, але цій системі після 1917 року буде нанесено цілеспрямованого смертельного удару. З тих пір Скворода стає переважно надбанням кола академічних книжників і, звичайно ж, вічно живих фарисеїв.

Бібліографічний список

- Бадєєва, Л.І. та Гуліус, О.О., 2017. Михайло Ковалинський – особистий друг Григорія Сквороди. В: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2017. *Спадщина Г. С. Сквороди: минуле та сучасне» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сквороди)* : IX Міжнародна науково-практична конференція. Харків, 5–7 грудня 2017. Харків, с.11–16.
- Беркофф, Дж.Б., 2011. «Мир з Богом чоловіку» як система моральної філософії. В: І. Гізель, 2011. *Вибрані твори у 3 т.* Київ – Львів: Свічадо,. Т.3. Дослідження та матеріали, с.103–132.
- Гнатюк, Л.П., 2010. *Мовний феномен Григорія Сквороди в контексті староукраїнської книжної традиції*. Київ: ВПЦ «Київський університет».

- Гукасов, С.Ю., 2009. Мысли о Григории Сковороде. Журнал «Самиздат». [онлайн] Доступно: <http://samlib.ru/g/gukasow_s_j/misliogrigoriiskoworode.shtml> [дата звернення 07.08.2020].
- Дзюба, І., 1962. «Перший розум наш...». До 240-річчя з дня народження Г.С. Сковороди. *Літературна Україна*, 4 грудня, с.3.
- Дудко, Д.М., 1991. Годинник Григорія Сковороди. *Слобідський край*, 19 квітня.
- Дудко Д. М., 2009. Нащадки Григорія Сковороди. Філософія спілкування: Філософія. Психологія. Соціальна комунікація, 2, с. 173-176.
- Ісиченко, І., 2013. Сакральний простір «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди. *Слово і час*, 1, с.52–63.
- Костомаровъ, М., 1862. Слово о Сковороде, по поводу рецензій на его сочиненія, в «Русскомъ Словѣ». Ответъ Вс. Крестовскому. *Основа*, 8, 9.
- Лещенко, М.Р., 2017. Спадщина Г. Сковороди: минуле та сучасне. В: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2017. *Спадщина Г. С. Сковороди: минуле та сучасне» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сковороди): IX Міжнародна науково-практична конференція, Харків, 5–7 грудня 2017. Харків, с.94–96.*
- Макаренко, О. та Женжера, Т., 2011. Особливості аналізу світла і тіні в психології Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії*, 1, с.287–292.
- Попович, М.В., 2003. Григорій Сковорода на тлі філософсько-релігійних рухів своєї доби. *Наукові записки НаУКМА : Гуманітарні науки*, 22(1), с.91–103.
- Сковорода, Г., 1973. *Повне зібрання творів у 2 т.* Київ: Наукова думка, Т. 2.
- Шевельов, Ю., 1992. Українське мовне барокко: від Г. С. Сковороди до Т. Г. Шевченка. Харківське історико-філологічне товариство. [онлайн] Доступно: <http://www.hi-phi.org.ua/images/PDF/Shevelov_Ukrajinske_movne_baroko.pdf> [дата звернення 07.08.2020].

References

- Badieieva, L.I. and Hulus, O.O., 2017. Mykhailo Kovalynskiy – osobystyi druh Hryhoriia Skovorody [Mykhajlo Kovalynskiy – the personal friend of Hryhoriy Skovoroda]. In: Kharkiv National University of Radio Electronics, 2017. *G.S. Skovoroda's Legacy: Past and Present (to the 295th anniversary of GS Skovoroda's birth): Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference. Kharkiv, December 5–7, 2017. Kharkiv, pp.11–16. (in Ukrainian).*
- Berkoff, Dzh.B., 2011. «Myr z Bohom choloviku» yak systema moralnoi filosofii ["Peace with God to man" as a system of moral philosophy]. In: I. Gisel, 2011. Selected works: in 3 vol. Vol. 3. Research and materials. Kyiv–Lviv: Svichado, pp.103–132. (in Ukrainian).
- Dudko, D. M. Nashchadky Hryhoriia Skovorody. [Descendants of Hryhoriy Skovoroda]. *Filosofiiia spilkuvannia: filosofiiia, psykhoholiiia, sotsialna komunikatsiia*, 2, p.173-176. (in Ukrainian).
- Dudko, D.M., 1991. Hodynnyk Hryhoriia Skovorody [Hryhoriy Skovoroda's watch]. *Slobidskyi krai*, 19 Apr. (in Ukrainian).
- Dziuba, I., 1962. «Pershyi rozum nash...» Do 240-richchia z dnia narodzhennia H. S. Skovorody ["Our first mind..." To the 240th anniversary of the birth of G. S. Skovoroda]. *Literaturna Ukraina*. 4 Dec. p.3. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, L.P., 2010. *Movnyi fenomen Hryhoriia Skovorody v konteksti staroukrainskoi knyzhnoi tradytsii [Linguistic phenomenon of Hryhoriy Skovoroda in the context of the old Ukrainian book tradition]*. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». (in Ukrainian).

- Hukasov, S.Yu., 2009. *Mysli o Grigorii Skovorode*. [Thoughts on Grigory Skovoroda]. Zhurnal "Samizdat". [online] <http://samlib.ru/g/gukasow_s_j/misliogrigoriiskoworode.shtml> [Accessed 07.08.2020]. (in Russian).
- Isichenko, I., 2013. Sakralnyi prostir «Sadu bozhestvennykh pisen» Hryhoriia Skovorody [The sacred space of Hryhoriy Skovoroda's Garden of Divine Songs]. *Slovo i chas*, 1, p.52–63. (in Ukrainian).
- Kostomarov, M., 1862. The word about Skovoroda, about the reviews of his works, in the "Russian Word". Answer Vs. Krestovsky. *Osnova*. no 8, 9. (in Ukrainian).
- Leshchenko, M.R., 2017. Spadshchyna H. Skovorody: mynule ta suchasne [G. Skovoroda's legacy: past and present], In: Kharkiv National University of Radio Electronics, 2017. *G.S. Skovoroda's Legacy: Past and Present (to the 295th anniversary of GS Skovoroda's birth)*: Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, December 5–7, 2017. Kharkiv, pp. 94–96. (in Ukrainian).
- Makarenko, O. and Zhenzhera, T., 2011. Osoblyvosti analizu svitla i tini v psykholohii Hryhoriia Skovorody [Features of the analysis of light and shadow in the psychology of Grigory Skovoroda]. *Pereiaslav Skovoroda researches*, 1, pp.287–292. (in Ukrainian).
- Popovych, M.V., 2003. Hryhorii Skovoroda na tli filosofsko-relihiinykh rukhiv svoiei doby [Hryhoriy Skovoroda in the context of philosophy and religious movements of his time]. *Naukovi zapysky NaUKMA : Humanitarni nauky*, 22(1), p.91–103. (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu., 1992. Ukrainske movne barokko: vid H. S. Skovorody do T. H. Shevchenka. [Ukrainian language baroque: from G. S. Skovoroda to T. G. Shevchenko]. *Kharkivske istoryko-filolohichne tovarystvo*. [online] Available: <http://www.hi-phi.org.ua/images/PDF/Shevelov_Ukrajinske_movne_baroko.pdf> [Accessed 07.08.2020]. (in Ukrainian).
- Skovoroda, H., 1973. *Povne zibrannia tvoriv u 2 t.* [Complete collection of works in 2 vols]. Kyiv: Naukova dumka, Vol. 2. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 01.09.2020.

S. Abramovych

HRIHORIIY SKOVORODA:

HIDDEN DISCOURSES OF PERSONALITY AND CREATIVITY

The article deals with the creativity and specialties of Grigoriy Skovoroda. It seems, that we have already known everything about Skovoroda, although there are a lot of unclear questions concerning his personality and significance, and even trying of new myths. Some important aspects of the philosopher's personality and his private life remain unclear. And to this day there is either unjustified "Russification" or, conversely, a sharpened "Westernization" of the wandering Ukrainian sage – up to the search in his spiritual position for signs of either Lutheran Pietism or Freemasonry. In addition, the inertia of colonial consciousness has not been completely overcome here, within which the peoples of the USSR must have had in their "glorious past" titanic figures on the scale of Aristotle, Virgil or Dante. And Skovoroda, our unconditional classic, is still somewhat hypertrophied in the spirit of the style of the totalitarian era, which dreamed of "greatness". Therefore, the aim of this study is a certain re-emphasis of some established views on this notable personality, his socio-psychological position and philosophical and literary heritage. The article gives an analysis of the problems of the historical role of free genius and the limitations that the epoch and social demand objectively impose on it. This, in turn, gives grounds to some extent to reconsider and refine the traditional assessments of the philosopher's legacy. To do this, the author uses the possibilities of the traditional biographical method, combining it with

elements of the imagological approach and, to some extent, psychoanalysis.

This article reports the results of a study of the dramatic contradictions between the role chosen by the philosopher and his real actions. Skovoroda realized the ideal of an ascetic removed from life with difficulty, constantly curbing his difficult and conflicting character and trying to sublimate living and sinful feelings into the plane of spiritual communication with the object of his passion. The article is of interest to the situation of deep loneliness of this sage – on the verge of trickster's. He does not fit into the Enlightenment, as he remains in fact a religious didactic, and his position is typologically related to the work of the Polish Jesuits of the eighteenth century, who turned the attitudes of Enlightenment philosophy into a way of catechesis. On the other hand, seeking to imitate Christ Skovoroda did not create his own teaching, he limited to the presentation of common places of religion and philosophy. Bypassing, in the spirit of the teachings of Epicurus, the difficulties of life's struggle, Skovoroda chose the easy path of popularizer, used, in the conditions of the then "language chaos", unpretentious "surzhik" and so on. The article is of great help to understand that the philosopher has become really needed by the Ukrainian people as a codifier of traditional religious truths. And this happened at a time when Ukrainians were made mass illiterate and instilled in the region the spirit of secularization. But his historical role is limited by this, because he did not fit deeply into either the Russian or Western European cultural paradigm.

Key words: *Hryhoriy Skovoroda, Skovoroda studies, church culture, Enlightenment, free thought, mentality and language of Skovoroda.*

УДК 069:94(477.62-2Map)

І. І. Бадасен

І. Г. Бадасен

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМБІНАТУ ІМЕНІ ІЛЛІЧА ЯК КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ПЛАТФОРМА МАРІУПОЛЯ ТА ЙОГО ОКРУГИ

У статті аналізується культурно-просвітницька діяльність Музею історії комбінату імені Ілліча у Маріуполі та його окрузі. З цією метою поданий розлогий матеріал щодо історії створення та розвитку підприємства. Спираючись на архівні документи автори розвідки досліджують його важливий вплив на соціальний стан і культурне життя Маріуполя та його округи, який вже перевищує сто років.

Особливе місце в означеній діяльності належить Музею історії ММК імені Ілліча, який, розпочавши свою діяльність 19 квітня 1968 року у приміщенні площею всього 15 кв. м, у сьогоденні налічує 12 експозиційних залів та дві виставкові галереї (загальна площа музею складає 230 кв. м).

Після капітального ремонту та реконструкції у 2017 р. музей приймає численних відвідувачів, серед яких школярі, студенти, працівники комбінату та члени їхніх родин, офіційні та неофіційні делегації, ділові партнери підприємства та почесні гості міста Маріуполя.

Незабутні враження і естетична насолода від сучасного музею дає можливість відвідувачам доторкнутися як до історії підприємства, так і до його сьогоденних реалій. Через змістовну культурно-просвітницьку діяльність музею – бути причетним до героїчної праці трудівників флага металургії України. Особливий інтерес це викликає у молоді Маріуполя та його округи, багато з яких, у майбутньому придуть

працювати у цехи на благо Батьківщини.

Музейні заходи допомагають формувати культурно-історичне середовище Маріуполя та його округи. У підсумку, жителі міста отримали сучасний культурно-просвітницький центр, який несе їм позитивні емоції і займає важливе місце в індустрії дозвілля.

Ключові слова: *Музей історії Маріупольського металургійного комбінату імені Ілліча, експозиція, культурно-просвітницька діяльність, патріотичне виховання, дозвілля.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-33-40

Постановка проблеми. Незалежно від профілю діяльності, всі музеї об'єднують одна вкрай важлива місія – збирання та зберігання для нащадків пам'яток матеріальної і духовної культури. Не менш важливими складовими діяльності багатьох музеїв є наукова робота, освітня, їх освітньо-виховні функції. Стан того, чи іншого музею – це, з деякими застереженнями, опосередковане ставлення його утримувачів до історико-культурної спадщини, елементи якої в ньому зберігаються.

Індустріальна спадщина України є багатоплановою і різноманітною, і Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча (далі ММК імені Ілліча), що входить в Металургійний дивізіон Групи Метінвест, зробив великий внесок у розвиток таких потужних галузей промисловості як металургія, машинобудування, сільське господарство (Башкірова, 2017, с.7).

Ще наприкінці XIX ст. іноземці внесли потужний внесок у становлення та розвиток промисловості Маріуполя, заснували це підприємство, яке і сьогодні є провідним в Україні (Башкірова, 2017, с.16). Воно має багате минуле, але є і невідомі або маловивчені сторінки історії створення комбінату, а також цікаві і несподівані факти біографій фахівців американського трубопрокатного заводу «Нікополь» і бельгійського металургійного заводу «Російський Провіданс».

Інтерес, з боку населення міста і його гостей до історії підприємства з'явився у далекому минулому. 9 жовтня 1902 р. відбулася перша навчальна екскурсія учнів Маріупольської Олександрівської гімназії і вона не була поодиноким заходом, а була частиною вираженої багаторічної системи. Неодноразово у Маріуполь приїжджали і студенти-майбутні металурги під керівництвом академіка М. А. Павлова, яких «...соблазняла можливість сравнить оба завода и продемонстрировать разницу между американской и европейской техникой» (Бадасен, 2020, с. 15).

У 1924 р. відбувся один з перших з'їздів продуктивних сил, на якому керівництво УСРР зробила корекцію в спрямованості краєзнавчого руху з національно-культурного аспекту на економічне, висунувши ідею виробничого краєзнавства.

У травні 1925 р. пройшла перша Всеукраїнська конференція з краєзнавства, на якій було обрано комітет, склад якого обирався за виробничо-територіальним принципом.

У 1932 році почала реалізовуватися ідея письменника М. Горького щодо створення історії фабрик і заводів. Українська редколегія цієї серії активно працювала, зокрема у Маріуполі. Письменники залучалися до написання оповідань і статей, активісти збирали листівки, інформаційні матеріали, спогади ветеранів, речові експонати (Бадасен, 2019, с.18).

ММК імені Ілліча має музей історії, який, розпочавши свою діяльність 19 квітня 1968 р. у приміщенні площею всього 15 кв. м., сьогодні налічує 12 експозиційних залів та дві виставкові галереї (загальна площа музею – 230 кв. м.).

Після капітального ремонту та реконструкції у 2017 р. він став цінним подарунком комбінату до його 120-річчя (сумарні інвестиції Групи Метінвест в реконструкцію музею склали чималу суму – близько 15 млн. грн). Красень-музей приймає чисельних відвідувачів, серед яких школярі, студенти, працівники комбінату та члени їхніх родин, офіційні та неофіційні делегації, ділові партнери підприємства та почесні гості міста Маріуполя (Ступак, 2020, с.257).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему становлення і розвитку Музею історії ММК імені Ілліча та його культурно-просвітницьке спрямування на теренах Маріуполя та його округи тривалий час всебічно досліджує директор установи Ірина Бадасен. Історіографію питання також склали розвідки Юрія Ступака, Ісидора Бадасена, Юзефа Нікольченка та інших.

Разом з тим, актуальність означеної теми вимагає подальших наукових студій, що і склало мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Незабутні враження і естетична насолода від сучасного музею дає можливість доторкнутися як до історії підприємства, так і до його сьогоднішніх реалій. Через змістовну і захоплюючу подорож по експозиції – бути причетним до історико-культурних подій. Особливий інтерес це викликає у молоді, а для першого курсу Маріупольського вищого металургійного професійного училища навчальний рік завжди починається лекціями-екскурсіями по історії підприємства, на якому вони працюватимуть у майбутньому.

Музей є також базовою установою для проведення навчальної музейної практики студентами спеціальності «Культурологія» Маріупольського державного університету, які фундаментально опановують курс «Музеєзнавство» (Нікольченко, 2020, с.30).

Необхідно визнати, що і підготовка високопрофесійного інженера на спеціальностях Маріупольського державного технічного університету неможлива без належних знань, серед яких історія розвитку металургії, техніки, тенденції їх розвитку, займає провідне місце. У цьому плані роль музею підприємства важко переоцінити для студентів означеного закладу вищої освіти.

У центрі уваги майже всіх експозицій музею – це людина-трудівник, мешканець Маріуполя і працівник, ветеран підприємства. Не даремно всі екскурсії залами музею починаються з урочистої галереї директорів комбінату і закінчуються урочистою галереєю трудових династій, серед яких є справжні «рекордсмени», які достойні відзначення у книзі рекордів України. Так, наприклад, сумарний трудовий стаж роботи на підприємстві представників однієї з багатьох трудових династій – родини Бендрик налічує... аж 1035 років! (Ступак, 2020, с.257)

Експозиції музею охоплюють періоди, починаючи з часу заснування заводу (1896 р.), а саме: 1896–1920 рр.; 1920–1924 рр.; 1924–1930рр.; 1930–1940 рр.; 1941–1943 рр.; 1944–1958 рр.; 1958–1990 рр.; 1990–2012 рр.; 2012–сьогодення. У кожному із залів розміщені яскраві вітрини і стенди з унікальними оригінальними експонатами, серед яких документів, особисті речі працівників та предмети побуту відповідних часів, нагороди та відзнаки тощо (Ступак, 2020, с.258).

Іноді докладна інформація щодо окремого періоду відсутня у зв'язку з тим, що підприємство довгі роки було «режимним». Оскільки територія міста під час Другої світової війни з жовтня 1941 р. до вересня 1943 р. була окупована фашистськими загарбниками, практично усі архіви підприємства були знищені. Така ж доля спіткала і кадрові архіви.

В умовах сучасних змін економічних і життєвих орієнтирів, коли розвиток культурних індустрій та креативного підприємництва вніс свої корективи і в розуміння екскурсійної діяльності (як однієї зі складових туристичного ринку), музей ММК імені

Ілліча намагається працювати над покращенням рівня обслуговування та створенням передових форм культурно-просвітницької діяльності.

Синтез сучасної музейної експозиції та мистецтва проведення екскурсій здатні зачепити за живе будь-яку людину і через емоційний контакт змусити замислитися про минуле. У музеї є функція передачі ідентичності, коли людина потрапляє у полон часу, занурюється у минуле. Не все можна віртуально замінити, тільки коли реально бачиш оригінальний предмет, можеш його торкнутися і відчутти подих минулого. (Бадасен, 2020b, с.2).

Окремі зали музею обладнані діючими макетами обладнання (доменна та мартенівська піч, стан-3000 тощо), а також проекційною технікою для демонстрації архівних кіно- та фотодокументів.

Музей і фотографія – це системи зберігання інформації, це свого роду машини часу, що дозволяють повернутися у минуле та пережити його як сьогодні. Фотознімок, подібно до музейної експозиції, є фіксатором зрізом конкретної миті або цілої епохи.

Експозиція музею разом з майстерністю екскурсовода – це потужний канал комунікації, головний засіб впливу на відвідувачів. В цьому допомагають фотознімки, які також використовуються при оформленні експозицій та виставок. Іноді фотографії перетворюються на єдиних свідків подій, підтверджуючи спогади очевидців. За кожною фотографією, яка стала музейним предметом, стоїть чітке розуміння її реального стосунку до історичної дійсності. Вони не втрачають своєї цінності, доповнюють літопис часу, зберігаючи та показуючи хід історії.

Багатьом відомо, чим більше музей насичений сучасними технологіями, тим більший інтерес він викликає у відвідувачів. У залах музею обладнані спеціальні зони для фотографування – індивідуального та групового, також можна приміряти на себе засоби індивідуального захисту, формений та спеціальний одяг.

Роль музею підприємства автоматично зростала з розвитком маркетингу – породження ринкової економіки, основною метою якого є просування товарів і послуг від виробника до споживача. Відомо, що метою маркетингу є створення інтересу до фірми і її послуг – музей ММК імені Ілліча, поряд з рекламою, чудово вирішує і цю задачу. Якщо маркетинг, за висловом Джека Траута, – «це кіно, в якому головний герой – товар», то музей, у даному випадку, виступає у ролі кінохроніки, де головний герой має форму музейного предмету. У залах представлені зразки продукції, репрезентовані успіхи підприємства в економіці і соціально-культурній сфері. Музей за короткий час став справжньою візитівкою підприємства.

У музеї представлені і викликають великий інтерес у відвідувачів Сертифікати якості металопродукції міжнародного зразка (АБС, ТЮФ, Ллойда) з 1991 р. до сучасності, а також зразки сировини, готової продукції, напівфабрикатів і макети продукції. У залах музею немає напису: «Руками не чіпати!» – це той презентаційний матеріал, який позиціонує товар комбінату з вигідного боку, формує його привабливий імідж, ефективно впливаючи на споживача і підвищуючи його інтерес до нашої продукції. Були випадки, коли після музейної екскурсії клієнт замовляв додаткову продукцію, побачивши на власні очі весь сортамент підприємства (Бадасен, 2019, с. 20).

Вже понад 50 років музей історії ММК імені Ілліча знайомить відвідувачів з минулим і сьогоднішнім підприємства, організовує зустрічі з ветеранами, орденоносцями, передовиками виробництва, спортсменами, раціоналізаторами і політиками, громадськими і науковими діячами.

У стінах музею відбуваються посвяти у робітники та урочистості на честь тих, кого проводжають на пенсію, засідання клубів за інтересами – історії, поезії, технічної

творчості.

У музеї функціонує виставковий зал, в якому постійно оновлюються експозиції різної тематики, зокрема представлені творчі роботи, виконані ветеранами і працівниками підприємства. Тут проводять «Школи майстерності», творчі звіти, навчальні семінари, фестивалі та краєзнавчі конкурси, працює ігротека. Проводяться тематичні лекторії, створюють нові проекти, ініціативи, надаються додаткові послуги з використанням каталогів, картотек, родословних, тут можна отримати консультації майстринь рукоділля (Ступак, 2020, с.258).

Музей ММК імені Ілліча не став лише сховищем експонатів. Це територія нових можливостей для кожного. Це творчий центр, у якого є мета – внести позитивні зміни у суспільство, культуру, відновити народні обряди. Проведені заходи дозволили музею стати місцем зустрічей і дискусій, з'єднати епохи, долі, світобачення, ідеали і цінності, поняття «комфортний відпочинок», «пізнання», «система розваг», «незабутнє враження», стати не тільки інтерактивним і цікавим, але і затребуваним та конкурентоспроможним дозволя у Маріуполі та його окрузі (Бадасен, Бадасен, 2020а, с. 7).

У музеї постійно проводиться збиральницька робота щодо поповнення фондів. Отримала підтримку ідея створення на базі музею кластера – Українську академію лідерства, яка об'єднує науку, освіту, культуру, громадські організації міста – національно-патріотичні, ветеранські, воїнів-інтернаціоналістів, жіночі, молодіжні, спортивні тощо.

Останнім часом велика увага приділяється довідково-бібліографічній та науково-дослідній роботі з залученням студентів-культурологів та істориків Маріупольського державного університету (Ступак, 2020, с.259).

Все, що є в музеї – це не тільки історія виробництва, але й історія розвитку сучасних металургійних технологій, опанування передових методів підготовки сировини, виплавки чавуну та сталі, виготовлення прокату різного сортаменту та призначення. В даний час культурно-просвітницька діяльність музею базується на результатах науково-дослідної, фондової, експозиційної роботи.

Значна увага приділяється комплектуванню фондів, збиральницькій роботі, поповненню архівних кіно- та фотодокументів, фільмотеки на цифрових носіях, дослідницькій роботі з історії підприємства, району, міста, трудових династій. Музей ММК імені Ілліча має каталоги продукції, що випускається, колекції книг з краєзнавства, зібрання техніко-економічних показників підприємства, креслення.

Серед тих, хто стояв біля витоків музею, по крихітках збирав інформацію, зберіг спадщину від «Нікополя» і «Російського Провідансу» до наших днів – Іван Шевченко – організатор музею, Світлана Ісакова та ветеран підприємства – Ірина Тохмахчі, Олена Вялкова, Ірина Бадасен та ін.

Життя стрімко змінюється, а з розвитком науки і техніки змінюється процес комунікації: його складові, умови існування, інтерпретація. Музей завжди повинен стимулювати у відвідувачів цікавість, зобов'язаний реагувати на соціальні зміни в світі, бо інакше він буде не цікавий суспільству.

Сучасний музей – це вже не той музей, що був у минулому, класичні екскурсії вже поєднанні з інформаційними технологіями, які з кожним днем бурхливо розвиваються. Доволі сучасною і цікавою новацією, нещодавно впровадженою в музеї, є можливість здійснити за допомогою будь-якого пристрою, що підключений до мережі Інтернет віртуальної екскурсії за допомогою сервісу «Google 360 Карти». У відкритому доступі користувачам пропонується екскурсія у форматі 3D (360), в ході якої можна оглянути всі зали і галереї музею (Ступак, 2020, с.260).

Не дивно, що до музею постійно звертаються журналісти друкованих видань та телеканалів не тільки Маріуполя, а й з інших регіонів України, особливо коли є потреба у підготовці публікацій та відеорепортажів, адже багато експонатів музею є унікальними джерелами інформації з історії підприємства, міста Маріуполя, країни. І це цілком логічно, бо розвиток міста та його інфраструктури, добробут жителів та перспективи на майбутнє значною (якщо не визначальною) мірою залежать від стабільної та прибуткової роботи комбінату імені Ілліча (Ступак, 2020, с.261).

Висновок. Музейні заходи допомагають формувати культурно-історичне середовище Маріуполя та його округи. У підсумку, жителі міста отримали сучасний культурно-просвітницький центр, який несе їм позитивні емоції і займає важливе місце в індустрії дозвілля.

Музей співпрацює з іншими музеями Маріуполя та його округи, музеями підприємств Групи Метінвест (консультації, обмін документами, виставками), бере участь у міжнародних, всеукраїнських, міських наукових конференціях.

Перспективи подальшого вивчення. У сучасному мінливому світі сталий розвиток – це постійний рух вперед, постійне вдосконалення і оновлення, але зі збереженням того, що маємо зараз. Показово, що дбаючи не тільки на словах, але й на ділі про збереження історії підприємства, гірничо-металургійна Група Метінвест цілком відповідає цій парадигмі, примножуючи здобутки поколінь металургів Приазов'я. І в даний час триває творчий пошук щодо вдосконалення всіх складових діяльності Музею історії ММК імені Ілліча, тому що є впевненість, якщо нинішнє покоління не знатиме про минуле, тоді не буде народжуватися сьогоденнє, а отже і майбутнє. У свою чергу, означене складає і перспективність подальших наукових студій проблеми.

Бібліографічний список

- Бадасен, И.И. та Бадасен, И.Г., 2020а. Основные направления деятельности культурно-информационного центра Мариупольского металлургического комбината имени Ильича. В: Ю.С. Сабадаш, ред. 2020. *Феномен бібліотек у сучасному світі: Всеукраїнська науково-практична конференція*, м. Маріуполь, 30 вересня 2020 р. Маріуполь: Маріупольський державний університет, ч.2, с.7–9.
- Бадасен, И.И. та Бадасен, И.Г., 2020б. Профессии, ушедшие в прошлое... В: Ю.С. Сабадаш, ред. 2020. *Феномен культури постглобалізму: I Міжнародна науково-практична конференція*, м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. Маріуполь: Маріупольський державний університет, ч.1, с.12–16.
- Бадасен, И.И., 2019. Музей истории ММКИ как инструмент сохранения научного наследия предприятия. В: Л.О. Гріффен, ред. 2019. *Актуальні питання історії науки і техніки: 18 Всеукраїнська наукова конференція*, м. Краматорськ, 26–28 вересня 2019 р. Краматорськ, с.17–20.
- Бадасен, И.И., 2020. Музей – связующее звено между наукой и техникой. В: Л.О. Гріффен, ред. 2020. *Актуальні питання історії науки і техніки: 19 Всеукраїнська наукова конференція*, м. Київ, 28-30 жовтня 2020 р. Київ, с.14–17.
- Башкирова, О., 2017. *Сердце украинской металлургии, 120 лет ММК имени Ильича*. Мариуполь: Газета «Приазовский рабочий».
- Нікольченко, Ю.М., 2020. *Музеєзнавство*. Маріуполь: МДУ. 133 с.
- Ступак, Ю.О., 2020. Дивовижний музей (до Міжнародного дня музеїв). В: Ю.С. Сабадаш, ред. 2020. *Феномен культури постглобалізму: I Міжнародна науково-практична конференція*, м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. Маріуполь: Маріупольський державний університет, ч.1, с.256–261.

References

- Badasen, Y. Y., Badasen, Y. H., 2020a. Osnovnye napravleniya deyatelnosti kulturno-informatsionnogo tsentra Mariupolskogo metallurgicheskogo kombinata imeni Ilicha [The main activities of the cultural and information center of the Mariupol Illich Iron and Steel Works]. In: Yu.S. Sabadash, ed. 2020. *The phenomenon of libraries in the modern world: All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Mariupol, 30 september 2020. Mariupol: Mariupol state university, part 2, p.7–9. (in Russian).*
- Badasen, Y. Y., Badasen, Y. H., 2020b. Professyy, ushedshye v proshloe... [Professions that are a thing of the past...]. In: Yu.S. Sabadash, ed. 2020. *The phenomenon of postglobalist culture: I International. Scientific and Practical Conference, Mariupol, 27 november 2020. Mariupol: Mariupol state university, part1, p.12–16. (in Russian).*
- Badasen, Y.Y., 2019. Muzei ystoryy MMKY kak ynstrument sokhranenyia nauchnoho nasledyia predpriyatya [Museum of the history of MMKI as a tool for preserving the scientific heritage of the enterprise.]. In: L.O. Hriffen, ed. 2019. *Current issues in the history of science and technology: 18 All-Ukrainian Scientific Conference, Kramatorsk, 26–28 september 2019. Kramatorsk, p. 7–20. (in Russian).*
- Badasen, Y.Y., 2020. Muzei – sviazuiushchee zveno mezhdou naukoj y tekhnikoj [The museum is a link between science and technology]. In: L.O. Hriffen, ed. 2020. *Current issues in the history of science and technology: 19 All-Ukrainian Scientific Conference, m. Kyiv, 28-30 october 2020. Kyiv, p.14–17. (in Russian).*
- Bashkyrova, O., 2017. *Serdtsye ukraynskoj metallurhyy, 120 let MMK ymeny Ylycha [The heart of Ukrainian metallurgy, 120 years of Ilyich MMK].* Maryupol: Hazeta «Pryazovskyi rabochyi». (in Russian).
- Nikolchenko, Yu. M., 2020. *Muzeieznavstvo [Museum studies].* Mariupol: MDU. (in Ukrainian).
- Stupak, Yu.O., 2020. Dyvovyzhnyi muzei (do Mizhnarodnoho dnia muzeiv) [Amazing Museum (for International Museum Day)]. In: Yu.S. Sabadash, ed. 2020. *The phenomenon of postglobalist culture: I International. Scientific and Practical Conference, Mariupol, 27 november 2020. Mariupol: Mariupol state university, part1, p.256–261. (in Ukrainian).*
- Стаття надійшла до редакції 05.10.2020.

I. Badasen

I. Badasen

THE MUSEUM OF ILYICH IRON AND STEEL WORKS HISTORY AS A CULTURAL AND EDUCATIONAL PLATFORM OF MARIUPOL AND ITS DISTRICTS

The article analyzes the cultural and educational activities of the Museum of History of the Ilyich Iron and Steel Works in Mariupol and its district. For this purpose, extensive material on the history of creation and development of the enterprise is presented. Based on archival documents, the authors of the study investigate its important impact on the social status and cultural life of Mariupol and its districts, which has exceeded one hundred years.

A special place in this activity belongs to the Museum of History of Ilyich Iron and Steel Works, which, having begun its activities on April 19, 1968 in a room of only 15 square metres, today has 12 exhibition halls and 2 exhibition galleries.

After major repairs and reconstruction in 2017, the museum receives many visitors, including schoolchildren, students, employees of the plant and their families, official and unofficial delegations, business partners and honored guests of Mariupol.

Unforgettable impressions and aesthetic pleasure from the modern museum gives

visitors the opportunity to become acquainted with both the history of the enterprise and its current realities, get involved in the heroic work of workers of the flagship of Ukrainian metallurgy by means meaningful cultural and educational activities of the museum. This is of particular interest to the youth of Mariupol and its districts, many of whom will come to work in the workshops for the benefit of the Motherland in the future.

It is no exception that the museum is constantly approached by newspaper correspondents, journalists of various levels, especially when there is a need to prepare various articles and video reports, because many original exhibits of the museum are unique sources of information on the history of Mariupol and its inhabitants. . And this is quite logical, because the development of the city and its infrastructure, the welfare of various segments of the population and prospects for the future largely (if not decisively) depend on the stable and profitable operation of the Ilyich Iron and Steel Works.

Therefore, museum events help to form the cultural and historical environment of Mariupol and its districts. As a result, the residents of the city received a modern cultural and educational centre, which brings them positive emotions and occupies an important place in the leisure industry.

Key words: *The Museum of the Ilyich Iron and Steel Works, exposition, cultural and educational activities, patriotic education, leisure.*

УДК 791.221.5(47+57)

М. Т. Братерська-Дронь

РАДЯНСЬКИЙ КІНОДЕТЕКТИВ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЖАНРУ

Стаття присвячена проблемі становлення і розвитку детективного жанру на радянському кіноекрані. Детектив є одним із найулюбленіших у масового глядача. Він прийшов з літератури в інтригуючому оповіданні американського письменника Едгара По – «Вбивство на вулиці Морґ» (1841). Саме там автор формулює головні ознаки детективного жанру. Детектив показує людину на «межі» її розумових і фізичних можливостей. Характерною ознакою детектива є також апеляція до логічних можливостей реципієнта.

Ключові слова: *кінематограф радянського періоду, кінодетектив, особливості жанру.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-40-49

Постановка проблеми. Кінематограф звернув свою увагу на детектив з перших своїх років існування. Засновником цього жанру став французький режисер В. Жассе, який поставив у 1908–1909 рр. серіал про сищика Ніка Картера.

Першим радянським кінодетективом прийнято вважати «Справу Рум'янцева» (1955). Мабуть, у цьому фільмі закладалися наріжні особливості радянського кінодетективу: психологічно поглиблений образ головного героя, що часто послаблювало фабулу, драматургічна наповненість інших персонажів, включно негативні, розуміння і бажання підтримати людину, яка оступилася, підкреслений моральний аспект.

Часи «хрущовської відлиги» особливо акцентували проблему вибору між

офіційним законом суспільства і особистою совістю людини. 1966 р. в прокат виходить фільм «Стережись автомобіля», який мабуть став одним із останніх спалахів доби «відлиги» у відчайдушному прагненні відстояти свої мрії та ідеали, скорегувати систему по совісті.

Кінець 1960-х років позначився наступом часів так званого «застою». Кінематографісти, як канатохідці, балансують на тонкій і часом небезпечній межі між законами жанру і намаганнями задовольнити редакторів (вони ж ідеологічна цензура), оскільки радянський детектив повинен був не тільки розважати, але й виховувати як естетично, так і морально, адже порушувати закон не дозволено нікому, злочин завжди буде покараний.

Кінематограф, як міг тишив своїх глядачів не частими, проте такими жаданими детективами. Наприкінці 1960-х років з'являються суто радянські детективи: «Хазяїн тайги» та «Сільський детектив».

У 1970–ті рр. на телеекрани виходить усіма улюблений серіал «Розслідування ведуть ЗнаТоКі», кінотрилогія про радянського комісара Мегре – полковника Зоріна («Повернення святого Луки», «Чорний принц», «Версія полковника Зоріна») та ін.

Цікаво й плідно щодо детективного жанру працювали й українські кіностудії: «Народжена революцією», «Місце зустрічі змінити неможливо», «Людина в прохідному дворі», «Інспектор карного розшуку», «Інспектор Лосев», «Будні карного розшуку», «Гонки по вертикалі» та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які останнім часом і так чи інакше торкалися питань кінемаграфу та екранної культури можна відзначити праці – О. Афоніної, Ю. Богуцького, І. Зубавіної, Т. Кохана, С. Панченко, І. Петрової, Ю. Сабадаш, К. Станіславської та ін.

Разом з тим, актуальність означеної теми вимагає подальших наукових студій, що і склало мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Безсумніву, детектив, як різновид пригодницького жанру є одним із найулюбленіших у масового глядача. Він прийшов з літератури майже 200 років назад, в інтригуючих оповіданнях американського письменника Едгара По – «Вбивство на вулиці Морґ» (1841), «Таємниця Марі Роже» (1842) і «Вкрадений лист» (1845).

Саме в них автор формулює головні ознаки детективного жанру – «Так звані аналітичні здібності нашого розуму самі собою малодоступні аналізу. Ми судимо про них тільки за результатами. Відомо, що для людини, надзвичайно здібної в цьому розумінні, дар аналізу слугує джерелом життєвих насолод.<...> Кожне, хоча б і не хитре, заняття, що висікає іскри з її таланту, їй приємне. Вона обожає загадки, ребуси, криптограми <...> Її висновки, народжені сутністю і душею метода, дійсно здаються дивами інтуїції» (По, 1958, с.141).

Проте, кожний жанр характеризується своїм героєм. Ось тоді з'являється герой Огюст Дюпен – елегантний, освічений, розумний і стриманий з надзвичайною уявою, тонким аналітичним і разом з тим іронічним розумом. Він постійно тренує свій розум, відточуючи дедуктивний метод розв'язання складних завдань, що базується на реальних фактах. Тут з'являються ще два персонажі – друг Дюпена, з яким він розділяє спільне житло і від імені, якого ведеться розповідь і тупуватий префект парижської поліції, якому герой надає уроки інтелектуальної досконалості.

Звичайно, неможливо не помітити паралелі з героями сера Артура Конан Дойла, які народилися на кілька десятків років пізніше в англійській літературі серії «Шерлок Холмс».

Кінематограф звернув свою увагу на детектив буквально з перших кроків

існування. Одним з перших фільмів цього жанру вважається стрічка «Історія одного злочину» (1901) французького режисера Ф. Зекка, яка конструювала факт карного злочину, затримання злочинця і його страти і певною мірою перегукувалася із сюжетною конвою твору В. Гюго «Останній день засудженого до страти» (1829). Проте засновником цього жанру прийнято вважати французького режисера Вікторена Жассе, який поставив у 1908–1909 рр. серіал про сищика Ніка Картера.

Кінематограф дореволюційної Росії також не був стороннім симпатій до детективної інтриги. На початку 1910-х років формується так звана кримінально-пригодницька драма («Рокові діаманти», «Таємниця будинку №5», «У тиховодді Варшави» та ін.). А 1908 р. К. Чуковський пише статтю присвячену сінематографу під красномовною назвою «Нат Пінкертон і сучасна література». В ній автор підкреслює безумовну популярність пригодницького героя і водночас застерігає від спрощеного шляху розвитку нового видовища, який потурає примітивним естетичним смакам публіки.

В перші десятиліття радянської влади кінематограф не балував глядачів детективним жанром. Ця тенденція особливо проявилася за часів правління Сталіна. З одного боку кримінальний сюжет, тобто пов'язаний із порушенням законів країни, не міг розвиватися на терені країни Рад. Як співалося в фільмі «Золотий ключик» (1936) – «В стране той – пойдешь ли на север, на запад, восток или юг – везде человек человеку надежный товарищ и друг». З іншого боку, карти весь час плував пригодницький герой – дещо спрощений, проте інтригуючи цікавий і непересічний, який розплутує пригодницькі колізії завдяки своїм розумовим і фізичним здібностям, щонайбільше покладаючись на свого неодмінного друга, а не на «здоровий колектив».

Так, мабуть, починаючи зі стрічок «Партійний квиток» (1936, реж. І. Пир'єв) і «Помилка інженера Кочіна» (1939, реж. О. Мачерет), у 1950-ті рр. піднялася хвиля так званого «шпигунського фільму»: «Секретна місія» (1950), «Сріблястий пил» (1953), «Застава в горах» (1953), «Випадок з єфрейтором Кочетковим» (1955), «Нічний патруль» (1957), «Справа строкатих» (1958), «Блакитна стріла» (1958) та ін., які використовували елементи пригодницько-детективного жанру на фоні соціально-політичних інтриг.

Першими радянськими фільмами прийнято вважати «Справу Рум'янцева» (реж. Й. Хейфіц, 1955) і «Жорстокість» (реж. В. Скуйбін, 1959).

Мабуть у фільмі «Справа Рум'янцева» закладалися наріжні особливості радянського кінодетективу. Справа в тому, що детектив, і інші пригодницькі жанри (фантастика, героїчна казка, катастрофа та ін.) мають спільні характеристики, зокрема, вони будуються на «естетиці за межами обставин». Пригодницький жанр, зокрема детектив показує людину на «межі» його розумових і фізичних можливостей, а саме життя на межі можливого. Характерною ознакою детектива є також «очищеність метода», апеляція до логічних можливостей реципієнта (Кагарлицкий, 1977, с.114).

Образ головного героя детектива слугує єдиному загальному посилянню, тобто меті – розкриттю певної загадки. Головний тягар драматургічного вузла лягає на розв'язання пригодницького конфлікту, який часто вирішується за рахунок спрощення образу головного героя. І чим більше автор розробляє образ героя, тим більше він вимушений «пом'якшувати «принцип загального посилення» (Кагарлицкий, 1977, с.115).

Характер людини розкривається не тільки у певних обставинах, а насамперед у взаємостосунках з іншими людьми. Скажімо у Шерлока Холмса є його вірний друг доктор Ватсон, у Пуаро – капітан Гастінгс. Якщо цього не відбувається, наприклад, як в творах Ж. Сіменона про справи Мегре, образ головного героя залишається, так би мовити «плоским», позбавленим життєвої багатомірності. І треба надати належне

радянському кінематографу, який значну увагу приділяв драматургії образу героя детективного жанру, прагнучи висунути на перший план не подію, а людину, яка нею займається.

Та повернемося до фільму «Справа Румянцева». Головний герой водій Олександр Рум'янцев волею долі втягнутий у низку подій, серед яких кримінальна справа по перевезенню нелегального текстильного вантажу.

Його роль виконував один з найкращих акторів радянського кіно Олексій Баталов. Чарівливий, простий і впізнаний, разом з тим надзвичайно витончений, інтелігентний. Його герої періоду «відлиги» стали знаковими для свого часу («Велика сім'я», «Дорога моя людина», «9 днів одного року» та ін.). Образ Рум'янцева розкривався у відносинах з багатьма персонажами: коханої дівчини студентки Клавдії, полковника міліції Афанасєва (його слова: «А чого б ми коштували, як би, працюючи тут, знали про людей тільки погане»), кращого друга водія Євдокимова і його всиновленого хлопчика Сашка, команди товаришів-водіїв, які стають за Олексія «горою». А також у зіткненні з негативними персонажами: боягуза Снегірьова і його пихатої дружини, слідчого Самохіна (його слова: «Тамбовський вовк Вам товариш»), начальника експлуатації Королькова, рецидивіста Шмигла, кримінального елемента Пруса.

Ризикуючи життям, Рум'янцеву вдається поновити своє чесне ім'я. Проте «один в полі не воїн», він нічого не зміг би зробити без підтримки своїх товаришів і принципових робітників карного розшуку. Ця драматургічна константа або особливість на довгі роки стане характерною ознакою радянського детективу.

Другий радянський фільм цього жанру вийшов 1959 р. – це була картина «Жорстокість», талановитого режисера Володимира Скуйбіна. В основу сценарію була покладена однойменна повість Павла Ніліна. Дія відбувалася на початку 1920-х років в глухому містечку Дударі. Громадянська війна, радянська влада ще не перемогла, їй заважає банда, створена з місцевих жителів білим офіцером Воронцовим. Жорстокості і беззаконню протистоять тільки що створений дударівський відділок карного розшуку, який вирішили зміцнити юними комсомольцями, серед яких замісник начальника такого собі Єфрема Єфремовича, Веніамін Малишев, який стає головним героєм кінострічки. Малишев, роль якого грає Георгій Юматов, один з найяскравіших акторів «відлиги», він сам наче втілення тієї доби – відкрите обличчя, ясні очі, гаряче серце, щирі слова і любов до людей. Він не перестає повторювати, що «людину можна виправити», «людям треба довіряти» (до речі, фільми-перевиховання суто радянське явище).

Малишеву протистоять його антагоністи – начальник міліції Єфрем Єфремович (акт. Микола Крючков) і кореспондент Яків Узелков (акт. Володимир Андрєєв). Перший – пихатий самодур і кар'єрист, який прикриває свої дії політичними лозунгами. Другий – молодий кар'єрист, для якого мета виправдовує всі засоби її досягнення. Для обох людина – це абстрактна одиниця, «якийсь гвіздочок в межах однієї губернії».

В одній із операцій Малишев тяжко поранений підручним Воронцова простим мужиком Лазарем Бакуніним (акт. Борис Андрєєв). Начальник міліцейського відділку Єфрем Єфремович хоче розстріляти ворога влади Бакуніна. Проте Малишев пробачає свого кривдника. Він вірить, що Бакунін не закоренілий злодій, а людина, яка помилилася, заплуталася в різних обіцянках, і з ним треба працювати. Він розуміє мужицьку «правду» простого селянина Лазаря.

Малишев переконує членів банди у законності радянської влади, її перевагах, і заручається обіцянкою начальника міліції, що видача отамана і саморозпуск банди будуть зараховані їм членам. Мужики здають отамана, проте Єфрем Єфремович

заарештовує всіх, представляючи всю операцію, як свою особисту заслугу. Малишев тяжко переживає цю ситуацію, адже він зрадив людей, зрадив своєму слову, правда, за яку він боровся все своє коротке життя виявилася брехнею. Не в змозі витерпіти суд совісті, зробити вибір між законом і моральною відповідальністю, він зводить рахунки з життям.

Після закінчення зйомок фільм затаврували. Насамперед незадоволення викликало самогубство героя. «Наш радянський герой не може так вчинити!». В результаті Скуйбін пішов на деякі поступки, додавши лінію зраженого кохання. По-друге, фільм закінчувався відмовою молодих співробітників відділку міліції працювати з начальником. Загальна інтонація пом'якшувалася розповіддю про події, які відбувалися на «зорі радянської влади». Так би мовити, це було давно, а тепер все по-інакшому.

Проте, парадокс героя першої половини «відлиги» полягав в тому, що обожнюючи ціле, тобто державу, герой отримував право на самовизначення, а значить відокремлення. Індивідуалізація героя, зокрема і детективу було характерною ознакою цієї доби. В силу об'єктивних обставин фільм дещо програвав літературному першоджерелу. Проте, він став суттєвим вкладом в конкретизацію моральнісних ідеалів радянського суспільства минулої доби, а також суспільства нових часів.

Постає питання: чому автори винесли у назву твору поняття «жорстокість», таке незвичне для тогочасної доби? Що це – жорстокість воєнного часу громадянської війни, жорстокість її законів, чи жорстокість людської душі, людського серця? Як відомо, жорстокості протистоять такі поняття, як совість, любов, співчуття і милосердя, які не мають конкретного часу, вони існують, поза часом поки існує історія людства, інакше її б не було.

Часи «хрущовської відлиги» особливо акцентували проблему вибору між офіційним законом суспільства і особистою совістю людини. Наприкінці цієї доби, а саме у другій половині 1960-х років виходить низка фільмів («Історія Асі Клячиної», «Крила», «Гамлет», «Листопад», «Короткі зустрічі», «Липневий дощ», «Три дні Віктора Чернишова» та ін.), які по суті загнали осиногий кілок в тіло соцреалізму. Детективний жанр не був виключенням.

У 1966 р. на екранах країни з'являється картина Ельдара Рязанова та Емілія Брагінського «Стережись автомобіля». Головним героєм стає непримітний страховий агент із зворушливо-наївним прізвиськом Деточкін (акт. Інокентій Смоктуновський). За службовим обов'язком він буває в будинках досить заможних людей, (хабарників, спекулянтів, крадіїв), які збагатилися за рахунок держави. Спочатку він намагається поновити справедливість законним шляхом. Збирає документи і анонімно передає в міліцію, але на нього ніхто не звертає увагу. Тоді Деточкін вирішує карати злочинців за законами совісті. Він краде автомобілі, придбані на вкрадені гроші і перепродає їх, а гроші відсилає в дитячі будинки, за виключенням розрахунків на відрядження. Така собі робінгудівська мораль.

Образ Юрія Деточкіна був незвичним і маргінальним для радянського кіно, проте, йому протистояв не менш дивний образ слідчого Максима Підберезовікова (акт. Олег Єфремов). Підберезовіков разом із Деточкіним мають спільну захопленість, вони грають в аматорському театрі в спектаклі «Гамлет» – ролі Лаерта і Гамлета, що також підкреслює ідею фільму – друзі і вороги водночас. Останні слова Лаерта: «Пробачимо один одного, благородний Гамлет». Зазначимо, що екранізація «Гамлета» 1964 р. Г. Козінцевим не була випадковою. Гамлет був втіленням інтелігенції доби «відлиги». Бути – чи не бути? Жити за велінням совісті – чи суспільними законами?

Розкривши крадіжки Деточкіна, проте дізнавшись про їхню реальну мотивацію,

Максим навіть згоден відпустити злодюжку. Однак, доля робить свій зигзаг, Деточкін краде не ту машину і сам добровільно приходить в міліцію. Кульмінаційною в драматургії фільму стає епізод в залі суду. «Деточкін порушив закон. А закон, як відомо шуткувати не любить. За всю свою багаторічну практику у народного судді не було такої дивної парадоксальної справи. Деточкін порушав закон, проте порушав із благородних намірів».

Слово надається Максиму Підберезовікову: «Перед вами, товариші судді, дуже складне завдання. Деточкін порушував закон, проте порушував із благородних намірів. <...> Він, звичайно винен, але, він не винен. Пожалійте його, товариші судді. Він дуже хороша людина».

І останнє слово обвинуваченого: «Можливо я і не правильно діяв, але від чистого серця. Я не міг цього терпіти. Адже крадуть і багато крадуть! Ось я вам хотів допомогти, громадяни судді...».

Картина була запущена у підготовчий період ще на початку 1960-х років «Під назвою «Угнали машину». Проте, тодішній голова Госкіно О. Романов забракував сценарій, посилаючись на те, що подивившись фільм, радянські громадяни, почнуть красти автомобілі один у одного, і картина була законсервована. Рязанов і Брагінський перепрацювали сценарій у повість, яка в 1964 р. була надрукована в журналі «Молодая гвардия» і отримала позитивні відгуки, тому на зйомки фільму дали добро.

Слід зазначити, що реального прототипу Деточкіна в житті не існувало, хоча цю історію автори фільму чули в різних містах. Ось така життєва казка про справедливість, хоча і з сумним кінцем, адже судді не пожаліли героя, і відправили відбувати покарання за ґратами.

До сьогодні фільм добре сприймається глядачами – не тільки завдяки соціально-моральній проблематиці, чудовій грі талановитих акторів, а і особливостям багатожанрової драматургії, яка поєднала детектив, психологічну драму, сумну комедію, і навіть елементи сатири та іронії. Аналізуючи фільми «Справа Румянцева» і «Жорстокість», один із нечисленних дослідників кінодетективу В. Ревич, зазначав, що дійсна вдача приходить до авторів, коли вони намагаються вийти за традиційні межі жанру. Тому ці картини неповторні, як зразки дійсного мистецтва (Ревич, 1983, с.24). Ця думка безпосередньо стосується стрічки Е. Рязанова і Е. Брагінського.

Фільм «Стережись автомобіля», мабуть став одним з останніх спалахів доби «відлиги» у відчайдушному прагненні відстояти свої мрії та ідеали, скорегувати систему по совісті.

Не можна сказати, що радянський кінематограф балував глядача улюбленим жанром, який скоріше нагадував пасинка, якого садять у задньому кутку застілля. Публіка любила детектив, кожний фільм сприймався як подія, за якою слідкувало багатомільйонне населення країни. І разом з тим офіційна ідеологія в обличчі Держкіно ставилася до нього обережно, намагаючись відтиснути на третій план.

У другій половині 1960-х детектив займає своє скромне місце в жанровій структурі кінематографу, проте почесне й улюблене аудиторією глядачів. Кінематографісти, як канатохідці, балансують на тонкій і часом небезпечній межі. Отож, постійне хитання між законами жанру – напружена сюжетна інтрига, що спрощує характери головних героїв, які за звичай не мають розвитку, психологічної глибини, емоційного різнобарв'я, адже все навантаження припадає на інтригу розвитку аналітичної думки. І з другого боку, намагання наповнити художню тканину тонкими психологічними нюансами головних персонажів, і при цьому догодити редакторам (вони ж ідеологічна цензура), оскільки радянський детектив повинен був не тільки розважати, а й виховувати як естетично, так і морально, адже порушувати закон не

дозволено нікому, злодій завжди буде знайдений і покараний.

Кінець 1960-х років позначився наступом часів так званого «застою». Негативні тенденції були відчутними насамперед в соціальній сфері, політиці, економіці тощо. «Розперезане» мистецтво, яке тільки відчуло бодай якусь свободу, необхідно було знов загнати в рамки «соцреалізму». 1972 р. виходить так звана «запізніла» (оскільки почала готуватися ще з 1968 р.) постанова ЦК КПРС «Про міри про подальший розвиток кінематографії», яка мала сумні наслідки для кіномистецтва.

Творча інтелігенція чинила спротив на скільки було сил. Екран по-своєму реагував на зміни в суспільстві. Фільми ставали все більш обережними, зваженими, кінематографісти дедали вдавалися до езопівської мови, шукали нові художні прийоми, щоб донести свою думку до глядача.

Кінематограф, як міг тішив своїх глядачів не частими, проте такими жаданими детективами. Наприкінці 1960-х років з'являються суто радянські детективи: «Хазяїн тайги» (1968, реж. Володимир Назаров), сценарій якого написав Борис Можаяєв, і «Сільський детектив» (1968, реж. Іван Лукинський), за сценарієм також відомого письменника Віля Ліпатова. Ці фільми розповідали про рядових міліції, простих дільничних, які борються із злочинністю на далеких окраїнах Радянського союзу.

«Не аби які» злочини – пограбування сільського магазину, викрадення керамічної жар-птиці. Головна ставка була зроблена на відомих акторів. «Хазяїн тайги» – провідні актори театру на Таганці: старшина Валерій Золотухін і злодій під прикриттям порядного бригадира – Володимир Висоцький; «Сільський детектив»: зірки театру і кіно – лейтенант Михайло Жаров і його дружина і позаштатна помічниця – Тетяна Пельтцер. Драма в стилі екшен В. Назарова та іронічний фільм І. Лукинського, їх простуваті, проте кмітливі герої полюбилися глядачам, отож отримали продовження. Хазяїн тайги поскакав на своєму лихому коні у фільми «Зникнення свідка» (1971) і «Попереднє розслідування» (1978). А літній Аніськін почапав у телевізійні стрічки «Аніськін і Фантомас» (1974), а також «І знову Аніськін» (1978). За цей час Серьожкін дослужився до капітана міліції, а герой Жарова до майора.

В сімдесяті роки на українських кіностудіях виходять всім відомих телесеріалів «Народжена революцією» (1974–1977) реж. Григорія Кохана і «Місце зустрічі змінити неможливо» (1978) реж. Станіслава Говорухіна, за сценарієм Братів Вайнерів. У 1979 р. на екранах країни з'являються безсмертні герої Конан Дойла, започаткувавши телесеріал Ігоря Масленікова «Пригоди Шерлока Холмса і доктора Ватсона (1979–1986).

Був у нас і свій Мегре – полковник Зорін (акт. Всеволод Санаєв), стриманий, досвідчений, хороший психолог з блискучим аналітичним розумом і професійною інтуїцією. Це картини режисера Анатолія Бобровського: «Повернення святого Луки» (1970), «Чорний принц» (1973), «Версія полковника Зоріна» (1978). Та ось, що характерне – найбільш яскравими, повнокровними образами стають негативні персонажі: злодій Карабаєв (акт. Владислав Дворжецький), спекулянт Лоскутов (акт. Олег Басілашвілі) з «Повернення святого Луки»; товарознавець Митников з «Чорного принца» у виконанні одного з найкращих акторів радянського театру Миколи Гриценка. Роль другорядна, але запам'ятовується своєю емоційною різнобарвністю, багатогранністю нюансування характеру. Це ж можна сказати і про баригу Бийчука у виконанні Олександра Колягіна (його знаменита фраза про Зоріна: «Він сидить так високо, що з вікон його кабінету видно Магадан»).

Парадоксально, але часто густо, негативні персонажі кінодетективу стають більш цікавими для глядачів. В цьому аспекті необхідно згадати один із найулюбленіших телесеріалів цієї доби «Розслідування ведуть ЗнаТоКі» (за першими літерами прізвищ –

Зменський, Томін, Кібріт), здійсненого за сценарієм Ольги та Олександра Лаврових групою режисерів (1971–1989 рр.).

Ця тенденція особливо проявилася у фільмі «Удар у відповідь» (1975, реж. Юрій Коротенко). Історія розповідала про махінації на пункті вторинної сировини, крізь який пропускалися цінні матеріали з державного підприємства і присвоювалися великі «налові» гроші. В центрі уваги опиняються директор пункту Євген Євгенович (акт. Георгій Менглет) і його підручний Ферапонтиков (акт. Валерій Носик). Ці негативні ролі були виконані на такій довершеній майстерності, що затьмарили собою Знавців. До речі, на цей факт звертає увагу кінокритика, зазначаючи, що головні герої затрималися на певній віковій межі. Для них у авторів не знайшлося нових фарб. Знаменський веде допити і працює з документами, Томін шукає докази, впроваджується до злочинних груп, Кібріт проводить криміналістичні експертизи. Справа також полягала в тому, що на відміну від класичних західних детективів, де герой одинак протистояв злочинцю, в наших суто радянських детективах, як вже зазначалося, за звичай, героєм ставав колектив, який розпорошував на багатьох колег образ головного героя. До того ж, оскільки Знавці здебільше вели господарчі справи, їх тріумфірат постійно розбавляв представник ОБХСС. Окрім того, позитивний герой мав бути в усьому позитивним. Наприклад, Томін і Кібріт, на вимогу МВС, кинули курити. Скажімо, чому Глеб Жеглов був більш цікавим, ніж Володимир Шарапов? Тому, що він був більш суперечливим, неоднозначним, непередбачуваним.

І все ж таки, головні герої, яких виконували Георгій Мартинюк, Леонід Канєвський і Ельза Леждей були симпатичні і впізнані телеглядачами, до них прийшла слава, але й певні проблеми. Так, у театрі на Малій Бронній від сміху глядачів зривався спектакль, де Мартинюк і Канєвський сиділи на нарах, граючи ув'язнених.

І наостанок, ще одна особливість суто радянського детективу – це поява так званого «політичного детективу», коли кримінальний сюжет розвивався на тлі політичних подій. В цій царині відзначився відомий письменник Юліан Семенов. За його сценаріями було поставлено кілька картин, серед яких телесеріали «ТАСС уповноважений заявити» (1984, реж. Володимир Фокін) і «Протистояння» (1985, реж. Семен Аранович). Перша стрічка була присвячена протистоянню радянської і американської розвідок. Тут було все: вбивства, шпіонаж, завербовані зрадники, підступні іноземні шпигуни, і благородні радянські розвідники, трошки любові, трошки отрути, переслідувань, психологічної гри, інтелектуальних змагань і т. ін. Нагадаємо, що серіал вийшов в роки холодної війни між СРСР і США. Коли фільм з'явився на радянських екранах, перед розпадом радянської Імперії, на шпальтах газети «Комсомольская правда» можна було прочитати іронічну статтю під назвою «ТАСС уповноважений розсмішити», і цим все було сказано.

Що стосується «Протистояння» – картина не була настільки однозначною. В центрі сюжету була низка злочинів, які вчинив такий собі Кротов, зрадник Батьківщини ще за часів Великої вітчизняної війни, професійний розвідник і терорист. Серіали не запам'ятовувалися яскравими характерами, для Семенова, на відміну від Вайнерів, на першому місці була інтрига (можливо, виключенням є «Сімнадцять миттєвостей весни»).

Друга половина вісімдесятих років позначилася також прем'єрою психологічної детективної драми «Візит до Мінотавра», створеною за мотивами однойменної повісті братів Вайнерів режисером Ельдором Урозбаєвим 1987 р. В сценарії був задіяний оригінальний сюжет, який розвивався навколо крадіжки скрипки Страдіварі «Санта-Марія». Дія відбувалася в двох площинах – в XVII столітті в Італії, коли було створено знамениту скрипку і радянській сучасності, коли вона зникла. Картина

запам'ятовувалась чудовим виконанням цілої низки ролей такими акторами, як: Сергій Шакуров (інспектор Тихонов/ Антоніо Страдіварі), Валентин Гафт, Ростислав Плятт (Ніколо Аматті) та ін.

Звичайно, це далеко не всі фільми створені в жанрі детективу за радянських часів. Зокрема, свою суттєву лепту внесли українські кінематографісти. Так, на кіностудії імені О. Довженка, окрім вже згаданої «Народженої революцією» були поставлені такі картини, як: «Людина в прохідному дворі» (1971, реж. М. Орлов), «Інспектор карного розшуку» (1971, реж. С. Цибульник), «Нічний мотоцикліст» (1972, реж. Ю Слупський), «Будні карного розшуку» (1973, реж. С. Цибульник), «Інспектор Лосєв» (1982, реж. О. Гойда). Ці стрічки користувалися неабиякою популярністю у глядача.

Відзначимо також фільм «Гонки по вертикалі» (1982, реж. Олександр Муратов) – екранізацію однойменного роману братів Вайнерів. Головні ролі зіграли чудові актори психологічного плану Андрій Мягков (слідчий Тихонов) і Валентин Гафт (злочин «Батон»). Як за звичай, герої Вайнерів розумні, емоційно наповнені. Цікаво, що начальник Тихонова, якого в фільмі зовуть просто Володимир Іванович, в романі має прізвище Шарапов. Це і є Володя з «Ери милосердя», який дослужився до полковника і непорушно стоїть на захисті закону і його недоторканості.

Висновок. Отже, фільми детективного жанру радянського періоду мали певні ознаки та особливості. Вони не були надмірно жорстокими, з великою кількістю бійок, крові, моторошних сцен в морзі, гучних перестрілок, карколомних переслідувань та жорстоких вбивств. Проте, вони були психологічно наповнені цікавими образами зі своєю історією, життєвим досвідом, вірою в людину, бажанням допомогти та ін.

Сьогодні телеекран заповнюють численні серіали, зроблені за стандартами західного, головним чином американського кіно, де багато подій, але «мало людей», тобто цікавих характерів. Вони схожі один на одного, ось чому інколи хочеться зануритися в світ старого кіно.

На нашу думку, радянський кінодетектив саме поєднував кримінальний розшук і художній пошук, що й було його сильною стороною, до речі, монографія В. Ревича, одна з поодиноких кінознавчих робіт, присвячених цьому жанру, якраз і мала таку назву (см. В. Ревич).

Перспективи подальшого вивчення теми вбачаємо у дослідженні європейського кіно детективного жанру та у порівнянні його особливостей з детективами знятими за радянські часи.

Бібліографічний список

- Кагарлицкий, Ю., 1971. Реализм и фантастика. *Вопросы литературы*, 1, с.101–117.
По, Э., 1958. *Избранное*. Москва: Гослитиздат.
Ревич, В., 1983. *Кинодетектив. Уголовный розыск и художественный поиск*. Москва: Всесоюзное бюро пропаганды киноискусства.

References

- Kagarlitskiy, Yu., 1971. Realizm i fantastika [Realism and fantasy]. *Voprosy literatury*, 1, p.101–117. (in Russian).
Po, E., 1958. *Izbrannoe* [Selected works]. Moskva : Goslitizdat. (in Russian).
Revich, V., 1983. *Kinodetektiv. Ugolovnyy rozysk i khudozhestvennyy poisk* [Film detective. Criminal investigation and artistic search]. Moskva: Vsesoyuznoe byuro propagandy kinoiskusstva. (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020.

M. Braterska-Dron

**THE SOVIET DETECTIVE FILM: HISTORY OF CREATION AND
FEATURES OF THE GENRE**

The article is devoted to the issue of formation and development of the detective genre on the Soviet cinema screen.

Detective is one of the favorite genres of the mass audience. It came from literature in the intriguing story of the American writer Edgar Allan Poe — “The Murders in the Rue Morgue” (1841). It is there that the author formulates the main features of the detective genre. The detective shows a person “strained to the limit” of his mental and physical capabilities. Another peculiarity of the detective is an appeal to the logical capabilities of the recipient.

Cinema has turned its attention to the detective since its early years. The founder of this genre was the French director V. Jasset, who directed a series about detective Nick Carter in 1908-1909.

“The Rumyantsev Case” (1955) is considered to be the first Soviet detective movie. Probably, this film laid the foundation of the Soviet detective film: psychologically in-depth image of the protagonist, that often weakened the plot, dramaturgical content of other characters, including negative, understanding and desire to support a misstepped person, emphasized the moral aspect.

The times of the “Khrushchev Thaw” especially accentuated the problem of choosing between the official law of society and the human individual conscience. In 1966, the film “Beware of the Car” was released. It was probably one of the latest outbreaks of the “thaw” era in a desperate desire to defend one’s dreams and ideals, to adjust the system by conscience.

The end of the 1960s was marked by the coming of the so-called “Stagnation”. Cinematographers, like tightrope walkers, balance on a thin and sometimes dangerous line between the laws of the genre and the efforts of editors (they were also ideological censorship), because the Soviet detective had to not only entertain but also educate both aesthetically and morally, because no one is allowed to break the law, the thief will always be found and punished.

Cinema, as it could, delighted its viewers with not frequent, but such desired detectives. In the late 1960s, purely Soviet detectives appeared: “The Master of the Taiga”, “Village Detective”, and their sequels.

In the 1970s, everyone’s favorite series, “Investigations Held by ZnaToKi”; a trilogy about our Commissioner Maigret – Colonel Zorin (“The Return of Saint Luke”, “The Black Prince”, “The Colonel Zorin’s Hypothesis”), appeared on television.

Ukrainian film studios also did its part in the development of the detective genre: “Born to a Revolution”, “The Meeting Place Cannot Be Changed”, “The Man in the Courtyard”, “Criminal Inspector”, “Inspector Losev”, “Criminal Investigation Weekdays”, “Vertical Race” and others.

The Soviet film detective had its disadvantages, but it also had its advantages. There was not much blood, brutal killings, loud shootings, and breathtaking persecution. However, there were psychologically filled, interesting images with their history, life experience, faith in man, though a kind of naive, but sincere attempts to correct it, to help in difficulties.

Key words: *cinema of the Soviet period, film detective, features of the genre.*

УДК 069:903(477.62)

Ю. М. Нікольченко
О. В. Головка

УНІКАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я У ФОНДАХ МАРІУПОЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Широке використання артефактів у музеєзнавчих студіях в Україні, зокрема в процесі всебічного дослідження історії та культури Українського Приазов'я, робить останні важливим джерелом для науковців і популярними у відвідувачів Маріупольського краєзнавчого музею, що й зумовлює актуальність опрацьованої у статті теми.

«Артефакт» (від латинської arte – майстерність, мистецтво; factus – зроблений) – пам'ятка історії та культури (документ), що має особливу соціально-культурну та історичну цінність, не властиву іншим пам'яткам історії та культури (документу) у цілому. У різних сферах людської діяльності поняття «артефакт» має різні тлумачення

У нашому випадку мова йде про артефактні документи із фондів Маріупольського краєзнавчого музею, які є унікальними пам'ятками історії та культури Українського Приазов'я. Досліджені авторами статті артефактні документи займають серед колекцій Маріупольського краєзнавчого музею важливе місце. Традиційно, вони широко використовуються в історичних і краєзнавчих дослідженнях. Артефактні документи, що зберігаються у фондах Маріупольського краєзнавчого музею – це унікальні пам'ятки історико-культурної спадщини народу України, безцінні об'єкти для науково-дослідної і краєзнавчої роботи у регіоні.

Ключові слова: пам'ятки історії та культури Українського Приазов'я, Маріупольський краєзнавчий музей, артефакт, артефактний документ, класифікація, колекція.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-50-58

Постановка проблеми. За роки незалежності в Україні значно зріс науковий і громадський інтерес до власної історії, національно-культурної спадщини та її природних багатств. У цьому контексті проблема українського музеєзнавства є доволі значущою у вітчизняній науці.

Важливе місце у процесі дослідження проблем музеєзнавства в Україні належить пам'яткам історії та культури і документальним джерелам, які виступають безпосередніми свідками становлення і розвитку української державності. Серед значного їхнього масиву особливе місце належить артефактам. Дослідження феномену артефакту в сучасному музеєзнавстві нині набуває особливої актуальності. Саме артефакти являють собою основу духовних і матеріальних цінностей людства, вони є культурним надбанням країни, її національною гордістю і багатством, духовним заповітом одного покоління іншому. Такі пам'ятки мають величезну наукову, історичну, духовну і матеріальну цінність.

Широке використання артефактів у музеєзнавчих студіях в Україні, зокрема в процесі всебічного дослідження історії та культури Українського Приазов'я, робить останні важливим джерелом для науковців і популярними у відвідувачів Маріупольського краєзнавчого музею, що й зумовлює актуальність опрацьованої у

статті теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовані сучасні видання з музеєзнавства: монографії, спеціальні статті, підручники, навчальні посібники, курси лекцій, енциклопедичні словники тощо, що вийшли друком за три останні десятиліття. Проте ступінь вивчення проблеми ще не знайшла свого широкого висвітлення не тільки на сторінках вітчизняних наукових часописів з проблем музеєзнавства, а й у доповідях і повідомленнях на наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів.

Окремі положення вище означеного питання були з'ясовані викладачами і студентами спеціальностей «Культурологія» на кафедрі культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету (завідувачка – доктор культурології, професор Ю. С. Сабадаш) у процесі вивчення курсу «Музеєзнавство» та проведення навчальної музейної практики.

Необхідно зазначити, що питання «музейного артефакту» є предметом наукового інтересу з боку відомих фахівців у галузі музеєзнавства: В. Бабарицької, М. Белікової, Л. Воронової, Є. Діденка, В. Зайцевої, Д. Кепіна, Р. Маньковської, Р. Микульчака, Ю. Нікольченка, Е. Піскової, Д. Сапожника, О. Стецюка, С. Руденко, М. Рутинського, В. Якубовського та інших.

Значення артефакту для музеєзнавчих досліджень важко переоцінити. Їхнє основне завдання – розкриття потреби людини у пізнанні історії та культури рідного краю, вивченні і збереженні національної духовної спадщини.

Мета статті – визначити основні тенденції висвітлення матеріального світу культури та категорії «артефакт» у вітчизняному музеєзнавстві на прикладі колекцій Маріупольського краєзнавчого музею – унікальних пам'яток історії та культури Українського Приазов'я. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначення феномену артефактів – пам'яток історії та культури (документів);
- з'ясування основних парадигм дослідження артефактних документів серед колекцій Маріупольського краєзнавчого музею;
- розгляд дефініцій категорії «артефактний документ» з фондів Маріупольського краєзнавчого музею в історії та культурі Українського Приазов'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Артефакт» (від латинської *arte* – майстерність, мистецтво; *factus* – зроблений) – пам'ятка історії та культури (документ), що має особливу соціально-культурну та історичну цінність, не властиву іншим пам'яткам історії та культури (документу) у цілому. У різних сферах людської діяльності поняття «артефакт» має різні тлумачення (Яковенко, 2011):

- у культурі – будь-який штучно створений об'єкт, що має як певні фізичні характеристики, так і знаковий, символічний зміст;
- в археології – об'єкт, що піддавався впливу людини та виявлений у результаті розкопок або індивідуальної, іноді випадкової, події.
- у документалістиці – шумові елементи на документі, не навмисне створені плями, випадкові риси, які не є частиною документа, але роблять його унікальним;
- у лабораторних дослідженнях – ефекти, спричинені випадковим або навмисним впливом експериментатора на хід експерименту;
- у сучасній естетиці та мистецтвознавстві – витвір сучасного мистецтва, який, як правило, виходить за рамки традиційних жанрів та видів.

У нашому випадку мова йде про артефактні документи із фондів Маріупольського краєзнавчого музею, які є унікальними пам'ятками історії та культури Українського Приазов'я. Стосовно них поняття «артефакт» означає документ, який володіє особливою соціально-культурною цінністю, не властивою документу в цілому. Саме

професор Н. Кушнарєнко акцентує увагу на двох поняттях: «артефакт – як документ» та «артефактний документ» і стверджує, що «Артефактні документи – це документні пам'ятки, які складають частину культурної спадщини країни, народу, людства, які зазвичай охороняються спеціальними законами» (Кушнарєнко, 2008, с.354).

Ціннісною категорією артефактного документа, як документної пам'ятки – є результати людської діяльності, у історичній особливості культури тієї чи іншої епохи, які внаслідок цього стали об'єктами ціннісного відношення. За рівнем цінності прийнято розрізняти цінні, особливо цінні, унікальні та рідкісні документи (Кушнарєнко, 1998, с.165–170):

– цінний документ – це той, що має політичне, соціально-економічне, наукове, культурне значення і на цій підставі підлягає державному обліку і прийому на державне збереження;

– особливо цінний документ – це цінний документ, який має для держави непересічне значення і який не можна замінити у випадку його втрати;

– унікальний документ – це особливо цінний документ, який не має собі подібних за інформацією, що міститься в ньому, та (або) за зовнішніми ознаками;

– рідкісний документ – це документ, що зберігся або випущений у відносно обмеженому числі примірників і має особливу художню, наукову, бібліографічну чи іншу цінність. Рідкісним може бути також примірник документа, що має неповторні позначки, що відрізняють його від останніх примірників тиражу (іменний, з автографом автора, особливо оправлений, учасник знаменних подій і таке інше).

Іншими словами, цінність артефактного документа залежить від його змісту, якості матеріалів, мистецтва виконання і кількості екземплярів. Із врахуванням критеріїв цінності, тобто комплексу науково-обґрунтованих ознак, за якими визначається цінність документа, здійснюється експертиза його цінності.

Експертиза цінності документів – це процедура визначення експертними комісіями наукового, історико-культурного та практичного значення документів шляхом вивчення їхнього походження, змісту, часу й місця створення, зовнішніх ознак. Ця процедура вирішує низку важливих завдань, основними з яких є визначення складу документів, що мають велике значення для особи, суспільства чи держави, встановлення термінів їхнього зберігання, коли інформація, яку вони зберігають, може бути використана впродовж певного часу (Беспянська, 2008, с.12).

Експертиза цінності документа здійснюється з урахуванням критерію цінності – комплексу науково обґрунтованих ознак, на підставі яких визначається історична цінність документа. Традиційно, щоб її визначити, фахівці користуються об'єктивно визначеними критеріями: важливість змісту, мистецтво виконання, якість матеріальної основи, кількість екземплярів.

В Україні, поруч з Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, центральними державними архівними установами історичного спрямування, тільки державні музеї є науковими і науково-просвітницькими установами, яким випала честь здійснювати комплектування, зберігання, дослідження та популяризацію артефактних документів, що складають вагому частку Музейного фонду України і виступають об'єктами вітчизняного музеєзнавства.

Не складає виняток і Маріупольський краєзнавчий музей – авторитетна науково-просвітницька і наукова установа з багатою історією й унікальними колекціями пам'яток природи, історії та культури Українського Приазов'я, серед яких значний інтерес у відвідувачів і науковців викликають артефактні документи (Фонди музею, 2016).

Музей, підпорядкований Департаменту культурно-громадського розвитку

Маріупольської міської ради, був заснований 6 лютого 1920 р. як Маріупольський повітовий центральний музей, але його коріння сягають у 1893 р. коли при Олександрівській гімназії Маріуполя був відкритий історико-церковно-археологічний музей.

У 1923–1937 рр. музей мав назву Маріупольський повітовий музей краєзнавства; з 1937 р. – він Донецький (1938 по 1950 рр. – Сталінський) обласний музей краєзнавства; у 1951–1989 рр. – Жданівський краєзнавчий музей; з 1989 р. – Маріупольський краєзнавчий музей. У його фондах зберігається понад 55 тисяч експонатів, у тому числі речові, образотворчі, письмові (рукописні та друковані), нумізматичні, археологічні, фото-документальні, природознавчі та інші. Документальні джерела, рукописні та друковані, складають близько 15 тисяч одиниць зберігання, серед яких знайшли своє місце і артефактні документи (Фонди музею, 2016).

Унікальним предметом вище означеного типу є жалувана грамота Катерини II щодо улаштування греків-християн, виведених з Криму у 1778 р. з під влади кримського хана на вільні землі у Північному Причорномор'ї. Грамота датована 21 травня 1779 р.; текст – автентичний: російською і грецькою мовами (Саєнко, 1999).

У 1779 р. для жалуваної грамоти був виготовлений спеціальний дерев'яний футляр, обтягнутий шкірою, в якому вона зберігається до сьогодні. На палітурці – царська корона, скіпетр та держава, вишита золотим нитками. Розкішні п'ять пергаментних сторінок розміром 64x53 см, перекладені шовковим полотном та скріплені Великою Державною печаткою Російської імперії з червоного сургучу. Добре зберігся власноручний підпис Катерини II. Поруч з ним, підпис імператора Павла I, який у 1796 р., перезатвердив цей документ.

Спочатку грамота зберігалася у Харлампіївському православному соборі Маріуполя; у 20-х рр. XX ст. вона була передана до Маріупольського повітового музею. Під час Другої світової війни і окупації Маріуполя німецькими загарбниками, працівники музею на чолі з його директором І. П. Коваленком змогли надійно сховати і врятувати її разом з іншими унікальними колекціями.

Наступним за історичною значущістю артефактним документом з колекцій Маріупольського краєзнавчого музею, є грамота російського імператора Олександра I від 21 грудня 1801 р., видана маріупольським грекам-християнам у підтвердження привілеїв, що були визначені жалуваною грамотою Катерини II.

Поява цього документа курйозна: після трагічної смерті Павла I, яка сталася 24 березня 1801 р., делегація греків-християн з Маріуполя знову привезла жалувану грамоту до Санкт-Петербурга новому імператору на підтверджувальний підпис. Проте Олександр I, на відміну від свого батька, категорично відмовився ставити свій підпис поруч з підписами Катерини II і Павла I, і доручив підготувати новий документ. Нова грамота зовнішньо була виконана набагато скромнішою від попередньої (Саєнко, 1993, с. 281).

У фондах музею також знаходиться карта Маріупольського повіту 1779 р., землі якого передавалися у користування грекам-християнам, переселенцям з Кримського ханства. На документі рукою Катерини II зроблено напис: «Быть по сему. Екатерина». Поруч власноручний підпис князя Григорія Потьомкіна і дата « 2 октября 1779 г.» (Гедьо, 2001, с.45).

У музеї зберігається частина архіву Маріупольського грецького суду, який був утворений на виконання положень жалуваної грамоти 1779 р., що дозволяв грекам-переселенцям мати свій власний суд і внутрішню поліцію з виборних представників. Суд діяв на підставі російських законів, але його компетенція поширювалася лише на греків Маріуполя та його округи (Гедьо, Терентьєва, Саєнко, 2012, с.316).

Маріупольський грецький суд розпочав свою роботу 28 червня 1780 р. і виконував адміністративні, поліцейські та судові функції. Артефактними документами є оригінальні письмові свідчення щодо господарської діяльності греків у Маріуполі і грецьких селах: «Табель о состоянии хозяйства г. Мариуполя и греческих сел Мариупольского уезда. 1794 г.», «Ведомость о количестве ремесленников в городе Мариуполе. Из отчета Мариупольского греческого суда за 1794 г.», «Ведомости о посевах и урожае хлеба в Мариупольском уезде за 1797 г.», «Дело о состоянии хозяйства г. Мариуполя и сел, подведомственных мариупольскому греческому суду за 1814 г.», «Дело о состоянии хозяйства г. Мариуполя и сел, подведомственных мариупольскому греческому суду за 1817 г.», «Дело о шелковичных заведениях в селах, подведомственных Мариупольскому греческому суду за 1811–1812 гг.» та інші (Гедьо, 2001, с.30).

Артефактними документами з колекцій музею є ревізійні казки з Маріупольського повіту – офіційні поіменні списки, що склалися за результати проведення ревізій та переписів податного населення у XVIII–першій пол. XIX ст. У період з 1719 по 1858 рр. на означеній території було проведено десять ревізій, кожна з яких тривала декілька років (Яковенко, 2004, с.75–94). Маріупольські греки вперше були пораховані в Російській імперії у 1782 р. В Маріупольському краєзнавчому музеї зберігаються ревізійні казки з грецьких сіл Ялта, Урзуф, Мангуш, Богатирь, Константинополь, Комарь та Ігнатіївка (Саенко, 1993).

Серед ревізійних казок Маріупольського повіту 1782 р. збереглася книга перепису православного духовенства. Вона засвідчує, що у цей період у Маріупольському грецькому окрузі разом з митрополітом Ігнатієм – одним з ініціаторів і організаторів переселення греків-християн з Кримського ханства до Північного Приазов'я, духовні потреби місцевої православної пастви забезпечували 45 священників.

Цікаву інформацію щодо соціального складу грецького населення та його статків зберігають ревізійні казки міста Маріуполя 1795 р. (V ревізія) і 1811 р. (VI ревізія) – купців, духовенства, міщан, ремісників (Яковенко, 2004, с.75–94).

До артефактних документів необхідно віднести списки щодо перепису населення, у т. ч. духовенства, Маріуполя та сіл з його округи за 1782 і 1795 рр., рапорти представників влади з сіл повіту за 1814 р., справу про охорону узбережжя Азовського моря козаками Азовського війська у період Кримської війни 1853-1856 рр. (Гедьо 2001, с. 60).

Найбільшою у кількісному відношенні у фондах Маріупольського краєзнавчого музею є колекція артефактних документів, яка складається з фото-документальних та ілюстративно-документальних матеріалів. Вона включає оригінальні фотографії і негативи на склі та поштові листівки, зображення на яких охоплює період в історії Маріуполя з другої половини XIX до початку XX ст. (Фонды музея, 2016). За сприянням та особистою участю відомого маріупольського колекціонера Л. П. Морозова були видані тематичні каталоги: «Маріуполь на видових листівках» (1898–1917; 1928–1989), «А. В. Куїнджі. Життя і творчість художника на листівках. (1898–1989)», «Довідник колекційних поштових матеріалів маріупольської тематики», «Каталог маріупольських грошових знаків» (Божко, Були, Гашененко та Кучугура, 2006, с.303–307).

Маріупольський краєзнавчий музей має унікальну колекцією артефактних документів богослужбового православного призначення: Требник 1620–1645 рр., надруковані у Греції Євангеліє 1748 та Псалтир 1855 рр., напрестольне Євангеліє 1800 р., видане у Москві та інші.

Таблиця 1.

Перелік артефактних документів богослужбового православного призначення
 (колекція Маріупольського краєзнавчого музею)

Назва	Датування	Місце видання	Мова
Требник	1620–1645 рр	Москва	Церковнослов'янською мовою
Апостол	сер. XVII ст.	–	Церковнослов'янською мовою
Євангеліє	1736 р.		Німецькою мовою
Біблія	1748 р.	Греція	Грецькою мовою
Біблія	1751 р.	–	Церковнослов'янською мовою
Євангелія	1800 р.	Москва	Церковнослов'янською мовою
Повчання Іоана Златоуста	1809 р.	Вільно	Церковнослов'янською мовою
Псалтир	1855 р.	Греція	Видання грецькою мовою
Збірник молитов	пер. пол. XVIII ст.	–	Церковнослов'янською мовою
Збірник молитов	пер. пол. XVIII ст.	–	Шрифт слов'янський, «кирилиця»
Псалтир	кінець XVIII ст.	–	Церковнослов'янською мовою
Євангеліє	пер. пол. XIX ст.	–	Шрифт слов'янський, «кирилиця»
Шестиднев	Пер. пол. XIX ст.	–	Церковнослов'янською мовою

Висновки. Досліджені авторами статті артефактні документи займають серед колекцій Маріупольського краєзнавчого музею важливе місце. Традиційно, вони широко використовуються в історичних і краєзнавчих дослідженнях, результатом яких є захист дисертацій на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів історичних наук (А. Гедьо, І. Пономарьова, В. М. Коробка, С. Новікова О. Манякіна та інші), тематичні публікації наукових співробітників музею, інших науковців у вітчизняних періодичних наукових виданнях (зокрема у фахових і наукометричних), доповіді на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів тощо. Артефактні документи постійно використовуються Маріупольським краєзнавчим музеєм у різних формах масової та науково-просвітницької діяльності безпосередньо у Маріуполі, в Українському Приазов'ї та в інших регіонах України.

Перспективи подальшого вивчення Обрана для статті тема є, безумовно, перспективною у галузі вітчизняного музезнавства. Артефактні документи, що зберігаються у фондах Маріупольського краєзнавчого музею – це унікальні пам'ятки історико-культурної спадщини народу України, безцінні об'єкти для науково-дослідної і краєзнавчої роботи у регіоні, які заслуговують спеціального дослідження та наукового і науково-популярного видання.

Автори висловлюють щирю подяку директору Маріупольського краєзнавчого музею Капустніковій Наталії Олександрівні за сприяння щодо підготовки означеної статті.

Бібліографічний список

- Беспянська, Г., 2008. Теорія і практика експертизи цінності документів. *Секретарь-референт*, 5, с. 9–15.
- Божко, Р.П., Були, Т.Ю., Гашененко, Н.Н. та Кучугура, Л.И., 2006. *Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века*. Мариуполь: Рената.
- Гедьо, А.В., 2001. *Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець 18–початок 20 ст.)*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- Гедьо, А.В., Терентьева, Н.О. та Саенко, Р.І., 2012. *Мариупольський грецький суд: історія створення та діяльність*. Донецьк: ДонНУ.
- Кушнарченко, Н.М., 1998. Артефактні книжкові видання у фондах бібліотеки Харківської Академії культури. *Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник*. Харків: Майдан, с.165–170.
- Кушнарченко, Н.Н., 2008. *Документоведение*. Київ: Знання.
- Саенко, Р.И., 1993а. Документы по истории мариупольских греков в фондах Мариупольского краеведческого музея. *Україна-Греція: історія та сучасність. Міжнародна наукова конференція (29–30 вересня 1993)*. Київ: Ліра, с. 118–126.
- Саенко, Р.И., 1993б. Ревизские сказки г. Мариуполя и Мариупольского уезда как исторический источник. *Україна-Греція: історія та сучасність. Міжнародна наукова конференція (29–30 вересня 1993)*. Київ: Ліра, с. 129–133.
- Саенко, Р.И., 1999. Историко-правовые основы жалованной грамоты Екатерины II христианам-грекам, вывезенным из Крыма. В: *Мариупольський державний університет, 1999. Україна- Греція: історична спадщина і перспективи співробітництва: матеріали науково-практичної конференції, м. Мариуполь, 27–29 травня, 1(1), с.279–282.*
- Фонды музея, 2016. *Мариупольський краєведческий музей*. Доступно: <<http://museum.marsovet.org.ua/>> [дата звернення 25 серпня 2020]
- Яковенко, Ю.І., 2004. Проблема артефакту в соціології: історико-теоретичний формат аналізу. *Психологія і суспільство*, 4, с.75–94.

References

- Bespianska, H., 2008. Teoriia i praktyka ekspertyzy tsinnosti dokumentiv [Theory and practice of examination of the value of documents]. *Sekretar-referent*, 5, p.9–15. (in Ukrainian).
- Bozhko, R.P., Buli, T.Yu., Gashenenko, N.N. and Kuchugura, L.I., 2006. *Mariupol i ego okrestnosti: vzglyad iz XXI veka* [Mariupol and its surroundings: a view from the XXI century]. Mariupol: Renata. (in Russian).
- Fondy muzeya [Museum funds], 2016. *Mariupolskiy kraevedcheskiy muzey*. Available at: <<http://museum.marsovet.org.ua/>> (Accessed August 25, 2020). (in Ukrainian).
- Hedo, A.V., 2001. *Dzherela z istorii hrekiv Pivnichnoho Pryazovia (kinets 18–pochatok 20 st.)* [Sources on the history of the Greeks of the Northern Priazovye (late 18th – early 20th centuries)]. Kyiv: Institute of History of Ukraine. (in Ukrainian).
- Hedo, A.V., Terentieva, N.O. and Saienko, R.I., 2012. *Mariupolskyi hretskyi sud: istoriia stvorennia ta diialnist* [Mariupol Greek court: history of creation and activity]. Donetsk: DonNU. (in Ukrainian).
- Kushnarenko, N.M., 1998. Artefaktni knyzhkovi vydannia u fondakh biblioteky Kharkivskoi Akademii kultury [Artifact book editions in the funds of the library of the Kharkiv Academy of Culture]. *Skhid-Zakhid: Istoryko-kulturolohichnyi zbirnyk*. Kharkiv: Mайдан, p.165–170. (in Ukrainian).
- Kushnarenko, N.N., 2008. *Dokumentovedenye* [Documentation]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian).

- Saenko, R.I., 1993a. Dokumenty po istorii mariupolskikh grekov v fondakh Mariupolskogo kraevedcheskogo muzeya [Documents on the history of the Mariupol Greeks in the funds of the Mariupol Museum of Local Lore]. In : *Ukraine-Greece: history and modernity. International Scientific Conference (September 29-30, 1993)*. Kyiv: Lira, p.118–126. (in Ukrainian).
- Saenko, R.I., 1993b. Revizskie skazki g. Mariupolya i Mariupolskogo uezda kak istoricheskiy istochnik. In : *Ukraine-Greece: history and modernity. International Scientific Conference (September 29-30, 1993)*. Kyiv: Lira, p.129–133. (in Ukrainian).
- Saenko, R.I., 1999. Istoriko-pravovye osnovy zhalovannoy gramoty Yekateriny II khristianam-grekam, vyvezennym iz Kryma [Historical and legal foundations of Catherine II's letter of grant to Greek Christians exported from Crimea]. In: Mariupol State University, 1999. *Ukraine–Greece: historical heritage and cooperation prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical conference, Mariupol, May 27–29, 1(1)*, p.279–282. (in Ukrainian).
- Yakovenko, Yu.I., 2004. Problema artefaktu v sotsiologii: istoryko-teoretychnyi format analizu [The problem of artifact in sociology: historical-theoretical format of analysis]. *Psychology&Society*, 4, p.75–94. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 02.10.2020.

Y. M. Nikolchenko, O. V. Golovko

UNIQUE HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF UKRAINIAN AZOV REGION IN MARIUPOL LOCAL HISTORY MUSEUM FUNDS

Extensive use of artifacts in museum studies in Ukraine, in particular in the process of comprehensive study of the history and culture of the Ukrainian Priazovye, makes the latter an important source for scientists and popular with fans of the Mariupol Museum of Local Lore, which determines the relevance of the article.

Some provisions of the above issue were clarified by teachers and students majoring in «Culturology» at the Department of Cultural Studies and Information Activities of Mariupol State University (Head – Doctor of Culturology, Professor Y.S. Sabadash) in the course of «Museology» and museum training practice.

It should be noted that the issue of «museum artefact» is the subject of scientific interest from well-known experts in the field of museum studies: V. Babaritskaya, M. Belikova, L. Voronova, E. Didenko, V. Zaitseva, D. Kepin, R. Mankovskaya, R. Mykulchak, Y. Nikolchenko, E. Piskova, D. Sapozhnyk, O. Stetsiuk, S. Rudenko, M. Rutynsky, V. Yakubovsky and others.

The purpose of the article is to identify the main trends in the coverage of the material world of culture and the category «artefact» in the national museum on the example of the collections of the Mariupol Museum of Local Lore - unique monuments of history and culture of the Ukrainian Azov region.

«Artefact» (from the Latin arte – skill, art; factus – made) – a document that has a special socio-cultural and historical value, not inherent in the document (book) as a whole. In different spheres of human activity, the concept of «artefact» has different interpretations

In our case, we are talking about artefact documents from the funds of the Mariupol Museum of Local Lore, which are unique monuments of history and culture of the Ukrainian Azov region.

Artefact documents studied by the authors of the article occupy an important place among the collections of the Mariupol Museum of Local Lore. Traditionally, they are widely used in historical and local lore studies.

Artefact documents stored in the funds of the Mariupol Museum of Local Lore are

unique monuments of historical and cultural heritage of the people of Ukraine, invaluable objects for research and local lore work in the region.

Key words: *monuments of history and culture of the Ukrainian Priazovye, Mariupol Museum of Local Lore, artefact, artefact document, classification, collection.*

УДК 656.835.11:930.1(477)

С. Є. Орехова

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МАРКОЗНАВСТВА

У статті подано визначення маркознавства як окремого напрямку досліджень історико-культурної спадщини України. Розкриті погляди на поштову марку як на історичне зображальне джерело, за допомогою якого, фіксується історична, національна і культурна пам'яті народу.

Здійснено огляд передумов наукового вивчення поштових марок в галузі гуманітарного знання як унікального репрезентанта національного історико-культурного середовища.

Ключові слова: *історико-культурна спадщина, поштова марка, колекціонування, маркознавство, Heritage Studies.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-58-67

Постановка проблеми. Поштові марки, відбиваючи національні та міжнародні досягнення, кодуєчи у графічний спосіб пам'ять про національні та міжнародні інститути та особистості, через властиву їм функціональну багатоаспектність набувають унікального статусу символу своєї нації та держави, здійснюють значний внесок у розповсюдження та популяризацію їх історико-культурної спадщини. Враховуючи, що значна кількість національних та міжнародних заходів організовуються навколо поштової марки в галузі культури, історії, економіки, освіти, туризму тощо, поштові марки можна ототожнити з різними філософськими, економічними, культурними та освітніми складовими нової парадигми культурної спадщини (Libera, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У створенні української філателістичної бібліографії треба признати праці відомих організаторів і учасників українського філателістичного руху, таких, як: Є. Вировий, І. Турин, А. Яковлів (Чигринець), М. Секретар, В. Кипріян, Ю. Максимчук, Ю. Рихтицький, І. Булат, А.-Д. Сольчаник, Б. Ямінський, В. Бехтір, В. Чередниченко, Л. Пиріг і багато інших.

Безперечно, створення максимально всеосяжного бібліографічного джерела української філателії – це велика справа, яка вимагає навіть за сучасних інформаційних можливостей неймовірних зусиль, тривалості пошуку (з причин розсіяності матеріалів про українську філателію по дуже різноманітних, часто малодоступних літературних джерелах у різних куточках світу), широкого міжнародного зв'язку з філателістами і філателістичними центрами світу. Саме тому варто здійснювати наукові розвідки у напрямку вітчизняної філателістичної *Heritage Studies*.

Виклад основного матеріалу. «Посол суверенітету», «візитівка країни», «символ нації», «справжній свідок історії» – такими епітетами нагороджують усім нам знайому

поштову марку. Поштова марка, яка представляє собою маленькі шматочки різнокольорового паперу, випущені урядом країни або нації, є великим за змістом та значенням вмістилищем – часу, простору, уваги, культури, пам'яті. З моменту виходу першої поштової марки у 1840 р. з 780 країн, які були на той час на мапі світу, сьогодні залишилися близько третини. Останніми свідками існування решти зниклих країн, залишаються поштові марки (Konесny, Geryk, Stampach and Stachon, 2014).

Виконуючи свою безпосередню функцію – знак оплати поштових зборів, поштова марка сьогодні повсюдно визнається в якості джерела інформації та історичного документу для реєстрації та фіксації національних досягнень, які візуально передаються чотирма основними елементами: номіналом, назвою країни, графічним дизайном та текстом. Фіксуючи та репрезентуючи важливі історичні та сучасні події в житті країни та нації, поштові марки розповсюджуються по усьому світу, заповнюють альбоми вітчизняних та зарубіжних філателістів, розповідаючи про свою країну оригінальними виразними засобами: «Невеличкий листок паперу насправді посол, що представляє свою країну через осіб, місця/міста та історії, зображених на ньому. Вони [поштові марки] є цінним засобом спілкування... Ілюстрації на марках викликають радість розуміння, які можуть розділити усі люди, незалежно від світогляду» (Hirwade, and Nawlakhe, 2012).

На сьогодні в Україні з 1991 р. за сюжетом випущено близько трьох тисяч марок (безумовно не враховуючи наклад). Щорічно випускається близько сотні найменувань українських марок, які відбивають реальну картину історичної та культурної спадщини, створюючи гідний та інформативно виразний послужний список держави.

Актуальність звернення до проблематики наукового вивчення поштових марок (філателії) у якості носія культурної та історичної спадщини спостерігається і у контексті історичних, філософських, культурологічних і мистецтвознавчих досліджень. Практика цих досліджень зосереджена у колах колекціонерів, профільних музеях пошти, у архівних фондах, які зберігають генеральні, документальні колекції знаків поштової оплати. У процесі пошуків виникли нові дослідницько-міждисциплінарні прямі зв'язки, які розкривають аспекти філателії з точки зору психології та філософії. Враховуючи усі надбання міждисциплінарних досліджень, вважаємо історичні розвідки збереження та трансляції історико-культурної спадщини України на поштових марках важливими та перспективними в контексті вирішення науково-теоретичних та емпірично-прикладних *Heritage Studies*.

Визначаючи об'єктно-предметну область дослідження, слід враховувати, що як і будь-яке інше не книжкове джерело інформації, наприклад, банкноти, монети та карти, поштові марки відбивають соціальні, комерційні, політичні, культурні, історичні та художні аспекти функціонування суспільства у притаманній їм неповторній стилістиці. Виходячи з цього об'єктне поле нашого дослідження виходить за рамки суто історико-культурної проблематики, або розширює їх до цивілізаційних з притаманними соціально-економічними та політичними складовими. Поштова марка, філателія (як вид захоплення і колекціонування), маркознавство (як наука) виступають об'єктом історії, культури, політики, комерції, зображального мистецтва, інтелектуальної власності, колекціонування, музейної справи, охоронної та безпекової політики тощо.

Предметне поле дослідження, враховуючи багатоаспектність, багатофункціональність об'єкту дослідження та вміщення його у міждисциплінарну площину, охоплює інформаційно-комунікативні можливості поштової марки як носія історико-культурної спадщини нації та країни у часі, просторі та сферах людської діяльності, який їх зберігає та ретранслює. Разом з тим, вивчаючи культурно-історичну

охоронну функцію поштової марки, важливо мати на увазі її тісний зв'язок з іншими як прямими (технологічна, монетарна), так і опосередкованими (брендінг, PR) функціями.

Усе вищесказане підводить нас до визначення **мети дослідження**, яку можна окреслити як виявлення концептуальних засад функціонування поштової марки не тільки як самостійного об'єкту культурної спадщини, але розуміння процесу кодування суверенітету України на різних етапах державотворення, збереження його ознак під час втрати державності через прийняття суб'єктності поштової марки у якості носія історико-культурної спадщини нації та держави.

Дослідницький пошук нашої роботи спрямований на взаємопов'язані між собою об'єкти: історико-культурна спадщина України та поштова марка, на тлі якої перша закарбовується. Але сама поштова марка за певних умов також виступає об'єктом історико-культурного надбання нашої країни, будучи одночасно суб'єктом його збереження та трансляції. У ратифікованій Україною міжнародній Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (1970 р.) серед рухомих культурних цінностей окремим пунктом визначено поштові марки, податкові та аналогічні їм марки окремо і в колекціях (ЮНЕСКО, 1970). Всесвітня поштова конвенція (2018 р.) чітко та недвозначно фіксує статус поштової марки в якості прояву суверенітету (ст. 6, п. 2.2), а відтак теми та сюжети поштових марок повинні мати тісний зв'язок з культурною своєрідністю країни або території, сприяти розповсюдженню культури або підтримки миру, (ст. 6, п. 5.2), мати важливе значення для країни або території (Universal Postal Convention, 2018).

Отже, ми маємо унікальну ситуацію, коли об'єкт, який сам представляє культурну цінність, одночасно виступає суб'єктом фіксації, збереження та передачі історико-культурної спадщини. Тому, ведучи мову про теоретико-методологічні засади, слід визначитися з адаптованими до нашого об'єкту та предмету вивчення термінами та категоріями, які саме фіксують тісний взаємозв'язок між ними.

У Концепції державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини України історико-культурна спадщина визначається як духовний, економічний і соціальний капітал надзвичайно високої цінності, який є головною складовою національної самоповаги і відповідного представлення нашої країни на міжнародному рівні (Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини, 2018). У законі України про охорону культурної спадщини остання визначається як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. У свою чергу об'єктом культурної спадщини є – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність (Закон України Про охорону культурної спадщини, 2000).

Історико-культурна спадщина – це запорука довголіття нації та її держави, спосіб самоідентифікації та цивілізаційна заявка у людотворному культурному всесвіті. Нація, як уявна спільнота (за Б. Андерсоном та Е. Хобсбаумом), апелює до культурного світу життя, в якому уява – джерело символічної продуктивності, творчості образів (за М. Мінаковим), якими людина символізує своє життя (Водотика, Магда, 2016, с.3). Конструювання образу нації та її держави відбувається різними засобами, зокрема через сприйняття її історико-культурної спадщини.

Як вже було зазначено вище, вважаємо за доцільне розглядати історико-культурну спадщину в концептах *Heritage Studies*. З часу свого становлення у 1980-х роках дослідження спадщини накопичили достатній обсяг знань і розподілились на декілька взаємопов'язаних, але відокремлених напрямків: критичні дослідження спадщини (Critical Heritage Studies), управління спадщиною (Heritage Management), нормотворчість в галузі спадщини (Heritage Legislation), політики (охорони) спадщини (Heritage Policies) тощо (Фелькер, 2018, с.29). Автори, що заклали основи дисципліни *Heritage Studies*, наполягали на тому, що минуле є конструктором, яке у вигляді спадщини використовується в ідеологічних та комерційних цілях, а відтак дослідження спадщини тісно пов'язано із досягненнями споріднених дисциплін – історії, історії мистецтв, соціології, антропології, етнографії, теорії та практики архітектури, реставрації, музейної справи. З іншого боку, центральна проблема спадщини – яким чином минуле у вигляді комплексу об'єктів та смислів, використовується у теперішньому через нові практики і творення нових смислів (Фелькер, 2018, с.30).

Закарбоване на поштових марках минуле та використання його задля збереження у вигляді конструкту-спадщини створює нові об'єкти історико-культурної спадщини, якими ці марки і стають, продукуючи нові функції-практики та смислові конструкції.

У такий спосіб, відтворюючи не тільки історико-культурні спадщину, але й фіксуючи теперішні досягнення нації та держави та її видатних представників, поштова марка створює нові смисли – зберігає на своєму тлі історико-культурну спадщину для нащадків. «Марки – це не просто інструменти поштових операцій, – зазначає американська дослідниця Шейла А. Бреннан, – це предмети, глибоко укорінені в культуру, такі, що розповідають складні історії. Марки покликані бути символічними, і ми повинні інтерпретувати їх, як такі. ... що виходять за межі їх безмовних зображень, зображень, які ілюструють, як американці та їх уряд коментували минуле та теперішнє» (Brennan, 2009).

Марія Лібера (Maria Zofia Libera) вважає поштову марку найціннішим промоутером культурної спадщини (Libera, 2020). З самого початку поштова марка просувалась як оригінальний вираз культури відповідної країни завдяки унікальній формі мініатюрного витвору мистецтва та всесвітньому охопленню у якості «мандрівного посла» нації. Крім того, поштові марки як матеріальні продукти людської творчості, вважаються мініатюрними витворами мистецтва, що підлягають такому самому міжнародному захисту, який надається іншим рухомим матеріальним об'єктам культурної спадщини, як визначено в Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (ЮНЕСКО, 2005). Зважаючи на те, що найбільш популярним серед мільйонів колекціонерів – представників різних прошарків суспільства і професій – по усьому світу є колекціонування поштових марок та пов'язаних з ними філателістичних продуктів, пропагуючи національну та міжнародну культурну спадщину, поштова марка повністю відповідає цілям ЮНЕСКО щодо збереження та заохочення форм культурного самовираження, та як складової – історико-культурної спадщини: заохочення діалогу між культурами для забезпечення ширших і збалансованіших культурних обмінів у всьому світі в інтересах взаємоповаги культур і культури миру; заохочення міжкультурності для розвитку взаємодії між культурами в дусі наведення мостів між народами; заохочення поваги до розмаїття форм культурного самовираження й підвищення усвідомлення цінності цього розмаїття на місцевому, національному та міжнародному рівнях (ЮНЕСКО, 2005).

Врешті решт, поштові марки з їх усесвітнім багатомільярдним щорічним обміном відіграють велику роль у створенні брендингу держави – унікального та привабливого образу країни, використання якого дозволяє виконувати низку завдань

зовнішньополітичного та економічного змісту, полегшувати діалог між владою та суспільством всередині країни ЄС (Водотика, Магда, 2016, с.26), то ж можна вести мову й про так звану філателістичну дипломатію.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо за доцільне одним з культурних кодів визначити філателістичну парадигму, яка має власну світоглядну та лінгвокультурну специфіку. Вітчизняний дослідник О. Потильчак, характеризуючи філателістичні матеріали в якості історичного джерела, звертає увагу на давню дискусію між філателістами та істориками щодо належності філателії до кола спеціальних історичних дисциплін. Історики доводять непересічне значення поштових марок, як історичних джерел і важливість їх спеціального дослідження. Їхні опоненти продовжують стверджувати, що філателія є лише галуззю колекціонування та одним з наймасовіших захоплень мільйонів людей на планеті (Потильчак, 2018, с.79–100). Автор підкреслює що для сучасного етапу розвитку системи знань спеціальних галузей історичної науки є характерним певний дуалізм щодо розуміння природи філателії. В межах єдиного дискурсу співіснують та гармонічно уживаються два погляди на філателію. Один з них розглядає її як повноправну історичну дисципліну, а інший, як популярний напрям колекціонування. Ми цілком поділяємо позиції О. Потильчака, який вважає поштові марки та поштову кореспонденцію історичним джерелом через їх основну ознаку – нагромаджувати, зберігати та відбивати різноманітну інформацію про минуле, відображати різні аспекти людської діяльності в реальному історичному процесі (Потильчак, 2018, с. 82).

Отже, поштові марки є історичними джерелами, адже концентрують чималий та унікальний обсяг інформації з історії економіки, зокрема особливостей грошового обігу; історичний контекст випуску разом із сюжетом створює джерельну базу для історичних розвідок.

Разом з тим, відокремлювати величезний потенціал суто філателістичного дискурсу, на наш погляд, звужувати рамки можливостей вивчення поштової марки в широкому контексті *Heritage Studies*. Спадщина містить в собі багато смислів, які можуть навіть конкурувати один з одним, адже на спадщину спрямована поліфункціональна агентність людини – як спільнот різних рівнів, так і окремих індивідів. Використання спадщини в якості ресурсу і символічного капіталу для досягнення політичних цілей, інтересів, прийняття рішень, вивчення стратегій взаємодії професійної спільноти (в нашому випадку філателістів), громадянського суспільства та представників влади в охороні та інтерпретації матеріальних та нематеріальних об'єктів спадщини (Фелькер, 2018, с.34) представляється нам перспективним теоретичним підґрунтям в дослідженні збереження та трансляції історико-культурної спадщини України на поштових марках.

Зважаючи на вище сказане, пропонуємо уточнити та узагальнити в авторській редакції визначення наукового напрямку, який би об'єднував два дискурси – історичний та філателістичний, та в якому пропонується здійснювати дослідження. *Маркознавство* – наука про поштову марку та її обіг; наукова дисципліна, яка досліджує процеси створення й функціонування марок та розробляє принципи побудови марковидавничих процесів та методи діяльності з метою збереження історичної пам'яті та створення національного історико-культурного спадку. Наукова дисципліна, яка – досліджує процеси створення й функціонування марок, займається їхньою класифікацією; розробляє способи і принципи організації обігу поштових марок у галузі поштового зв'язку; формує систему фіксації історичної інформації за допомогою створення художньої мініатюри; мотивує такий вид колекціонування як філателія; генерує позитивний імідж держави у світі.

Завданням маркознавства є дослідження закономірностей виникнення, впровадження марок та інших знаків поштової оплати, що дозволить вирішувати питання теоретичного обґрунтування їх створення та практичного використання, і головне фіксації та позиціонування історичного спадку держави.

Проблеми, що виникають у роботі дослідників, пов'язані із ключовими для будь-якої наукової розробки епістемологічними категоріями, а саме – об'єктом і методом. Від визначення об'єкта і методу спеціальної історичної дисципліни залежить розуміння завдань і окреслення ключових проблем напрямку.

Об'єктом вивчення філателії є поштова марка як історичне зображальне джерело, марки в складі письмових, образотворчих, речових та інших історичних джерел. Предметом – походження, еволюція і функції поштової марки в різних культурах, правила їх формування і порядок вживання, методи і порядок опису, їх аналізу та інтерпретації, значення марок для отримання і оцінки історичної та історико-культурної інформації. Крім того, філателія як наукова дисципліна потребує від дослідника вирішення завдань визначення автентичності, часу і місця створення, використання елементів поштової атрибуції на основі історичних джерел.

В історичній науці поштові марки слід досліджувати як джерело при вивченні пам'яток матеріальної культури та прикладного мистецтва, історії державної символіки, емблематики, суспільно-ідеологічних поглядів. Так, відомий історик, професор О. Гуковський наголошував на значенні їх інформативних можливостей: «Марки – це досить істотна допомога для джерелознавства» (Рейн, 1967).

Поштові марки як і боністичні джерела мають складний і багатоаспектний зображальний та інформаційний потенціалом. Слід зазначити, що С. Павленко розглядає паперові грошові знаки як носій історичної інформації, на яких зображені: емблеми, герби, орнаменти, портрети, філіграні, а також написи, дати, цифри номіналу, автографи посадових осіб тощо (Калакура, Войцехівська, Павленко, 2002, с.287). Всі ці деталі та елементи вірогідності (система захисту від підробки) обов'язково присутні і на марках, окрім автографу посадової особи (при виготовленні масового накладу), а на першому екземплярі марці така підпис обов'язково розміщується, у якості грифу «затверджую».

Поштовій марці, крім головної функції, технологічної (спосіб оплати пересилання письмової кореспонденції), властиві інші функції: економічна (відображає вартість послуг пошти, що є бюджетоутворюючим компонентом державної влади); монетарна (марки гроші, «марки-шагівки». квазігроші); атрибутивна (зображені символи герб, національна валюта, несуть в собі відомості про країну, як політичну декларацію про суверенітет держави). З часом додалися такі функції: рекламно-інформаційна, колекційна, культурологічна, тобто поштова марка стала не тільки атрибутом поштової справи, а й історичним зображальним джерелом та елементом світосприйняття культури держави.

Процес джерелознавчого дослідження марковидавничого матеріалу умовно можна поділити на такі етапи:

1. пошук, виявлення та підготовка до вивчення історичних пам'яток, які зображені на марках;

2. хронологічні рамки, досліджуемого періоду, причини та обставини їх створення, суспільну вагомість їх введення до поштового обігу, ідеологію свого часу, рівень художньої культури, розвиток технологій і способів виготовлення;

3. класифікація історичних пам'яток та використання їх за тематикою дослідження.

Так, працюючи зі знаками поштової оплати як джерелами, дослідник може користуватися багатьма джерелознавчими методами.

Важливе значення має порівняльно-історичний метод, суть якого полягає у порівнянні зображення на поштовій марці із історичними подіями, мистецтва та мовознавства. Цей метод застосовується при датуванні введення до поштового обігу марок, встановленні їх вірогідності, визначенні впливу уряду на випуск власних марок.

Застосовуючи статистичний метод, який полягає у виявленні, групуванні фактів, що мають відношення до обраної теми дослідження, і картографічний, який стає у нагоді при дослідженні системи поштових комунікацій та інших історико-географічних меж з огляду на тісний зв'язок з регіонаознавством (наприклад, поштові марки українських земських урядів кінця XIX початку XX ст.).

Характерною особливістю таких досліджень є синтез історичного і культурологічного підходів до аналізу суспільних рефлексій і реальностей. Водночас, макро-фактор дослідження історико-культурного розвитку України, не завжди репрезентує реальний стан речей, що регулює і детермінує діяльність держави у духовній сфері. Науковці сучасності виділяють ще один напрямок вивчення української історії і культури в контексті впливу на її розвиток – це комплекс мікро-факторів. Саме до таких чинників належить проблема історико-культурної спадщини України на поштових марках, яка, по суті, складала, і донині складає важливу частку її суспільного і духовного життя.

Висновок. Отже, місце поштової марки у структурі джерелознавства визначається тим, що вона вивчає широке, специфічне коло питань. Як продукт певної історичної епохи, певного суспільного устрою, відбиває характерні риси свого часу. Вивчаючи історію поштової марки України розкривається можливість використання спеціальної історичної дисципліни для рішення самостійних питань базового історичного дослідження в області соціально-економічної, політичної історії, краєзнавства, історико-культурної спадщини України.

Наукові перспективи подальшого опрацювання даної теми в цілому та у її системотворчих елементах вбачаються у необхідності підвищення значущості подальшого наукового вивчення об'єктів культурного спадку України крізь призму поштової мініатюри, де об'єктом дослідження слугують концепції і практика філателії та марковидавничої справи як унікального репрезентанта національного історико-культурного середовища.

Бібліографічний список

- Водотика, Т. та Магда, Є., 2016. *Ігри відображень. Якою бачить Україну світ*. Харків: Віват.
- Закон України Про охорону культурної спадщини № 1805-III, 2000. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>> (Дата звернення 21 липня 2020).
- Калакура, Я.С., Войцехівська, І.Н. та Павленко, С.Ф., 2002. *Історичне джерелознавство*. Київ: Либідь.
- Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини, 2018. *Міністерство культури України, Офіційний сайт*. [он-лайн] Доступно: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162> (Дата звернення: 1 серпня 2020).
- Потильчак, О. В., 2018. Філателістичні матеріали як історичне джерело : інформаційний потенціал, класифікаційні ознаки та критерії систематизації. В: О.О. Салата, ред. 2018. *Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі : верифікація та інтерпретація*. Київ: ТВОРИ, с.79-100.

- Рейн, Л., 1967. История и марки. *Филателия СССР*, 5(11), с.16.
- Фелькер, А.В., 2018. Исследования наследия и политики памяти – в поисках общих подходов. *Политическая наука*, 3, с.28-44. DOI:10.31249/poln/2018.03.02
- ЮНЕСКО, 1970. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, *Верховна Рада України*. [он-лайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186#Text> (Дата звернення: 20 серпня 2020).
- ЮНЕСКО, 2005. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. *Верховна Рада України*. [он-лайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text> (Дата звернення: 20 серпня 2020).
- Brennan, S.A., 2009. *Stamping American Memory: Stamp Collecting in the U.S., 1880s-1930s*. PhD. Dissertation. George Mason University. [on-line] Available at: <http://mars.gmu.edu/bitstream/handle/1920/5661/Brennan_Sheila.pdf;jsessionid=7C51AB8CDB8E74431B7B6A20074629D3?sequence=1> (Accessed August 2, 2020).
- Hirwade, M.A. and Nawlakhe, U.A., 2012. Postage stamps and digital philately: Worldwide and Indian scenario. *The International Information & Library Review*, 44(1), p.28-39. <https://doi.org/10.1016/j.iilr.2012.01.001>
- Konecny, M., Geryk, E., Stampach, R. and Stachon, Z., 2014. Geography in philately. In: *IOP Conference. Series: Earth and Environmental Science*. Volume 18, 8th International Symposium of the Digital Earth (ISDE8) Kuching, Sarawak, Malaysia. 26–29 August 2013. Available at: <doi:10.1088/1755-1315/18/1/012088> (Accessed on July 25, 2020).
- Libera, M.Z., 2020. The Added Value of the Postage Stamp in Promoting National Cultural Heritage and Identity. In: Queirós, A.S., 2020. *Examining a New Paradigm of Heritage With Philosophy, Economy, and Education*, [online] p.223-231. Available at: <<https://www.igi-global.com/chapter/the-added-value-of-the-postage-stamp-in-promoting-national-cultural-heritage-and-identity/257449>> DOI: 10.4018/978-1-7998-3636-0.ch016 (Accessed August 2, 2020).
- Universal Postal Convention, 2018. *International Bureau of the Universal Postal Union*. [online] Available at: <<https://www.upu.int/UPU/media/upu/files/UPU/aboutUpu/acts/manualsInThreeVolumes/actInThreeVolumesManualOfConventionEn.pdf>> (Accessed August 25, 2020).

References

- Brennan, S.A., 2009. *Stamping American Memory: Stamp Collecting in the U.S., 1880s-1930s*. PhD. Dissertation. George Mason University. [online] Available at: <http://mars.gmu.edu/bitstream/handle/1920/5661/Brennan_Sheila.pdf;jsessionid=7C51AB8CDB8E74431B7B6A20074629D3?sequence=1> (Accessed August 2, 2020).
- Felcher, A.V., 2018. Issledovaniya naslediya i politiki pamyati – v poiskakh obshchikh podkhodov [Heritage studies and the politics of memory – in search for common approaches]. *Political science*, 3, p.28-44. DOI:10.31249/poln/2018.03.02 (in Russian).
- Hirwade, M.A. and Nawlakhe, U.A., 2012. Postage stamps and digital philately: Worldwide and Indian scenario. *The International Information & Library Review*, 44(1), p.28-39. <https://doi.org/10.1016/j.iilr.2012.01.001>
- Kalakura, Ya. S., Voitsekhivska, I. N. and Pavlenko, S. F., 2002. *Istorychne dzhereloznavstvo* [Historical source studies]. Kyiv. Lybid. (in Ukrainian).
- Konecny, M., Geryk, E., Stampach, R. and Stachon, Z., 2014. Geography in philately. In: *IOP Conference. Series: Earth and Environmental Science*. Volume 18, 8th International

- Symposium of the Digital Earth (ISDE8) Kuching, Sarawak, Malaysia. 26–29 August 2013. Available at: <[doi:10.1088/1755-1315/18/1/012088](https://doi.org/10.1088/1755-1315/18/1/012088)> (Accessed on July 25, 2020).
- Kontsepsiia derzhavnoi polityky reformuvannia sfery okhorony nerukhomoi kulturnoi spadshchyny [Concept of state policy of reforming the protection of immovable cultural heritage], 2018. *Ministry of Culture of Ukraine, Official site*. [online] Available at: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162> (Accessed August 1, 2020). (in Ukrainian).
- Libera, M.Z., 2020. The Added Value of the Postage Stamp in Promoting National Cultural Heritage and Identity. In: Queirós, A.S., 2020. *Examining a New Paradigm of Heritage With Philosophy, Economy, and Education*, [online] p.223-231. Available at: <<https://www.igi-global.com/chapter/the-added-value-of-the-postage-stamp-in-promoting-national-cultural-heritage-and-identity/257449>> DOI: 10.4018/978-1-7998-3636-0.ch016 (Accessed August 2, 2020).
- Potylchak, O.V., 2018. Filatelistychni materialy yak istorychne dzhereło : informatsiinyi potentsial, klasyfikatsiini oznaky ta kryterii systematyzatsii [Philatelic materials as a historical source: information potential, classification features and criteria of systematization]. In: O.O. Salata, ed. 2018. *Historical sources in the Ukrainian information and educational space: verification and interpretation*. Kyiv: TVORY. (in Ukrainian).
- Reyn, L., 1967. Istoriya i marki [History and stamps]. *Fylatelyia SSSR*, 5(11), p.16. (in Russian).
- UNESCO, 1970. Konventsiiia pro zakhody, spriamovani na zaboronu ta zapobihannia nezakonnomu vvezenniu, vyvezenniu ta peredachi prava vlasnosti na kulturni tsinnosti [Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186#Text> (Accessed: August 20, 2020). (in Ukrainian).
- UNESCO, 2005. Konventsiiia pro okhoronu ta zaokhochennia rozmaittia form kulturnoho samovyrazhennia [Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text> (Accessed August 20, 2020). (in Ukrainian).
- Universal Postal Convention, 2018. *International Bureau of the Universal Postal Union*. [online] Available at: <<https://www.upu.int/UPU/media/upu/files/UPU/aboutUpu/acts/manualsInThreeVolumes/actInThreeVolumesManualOfConventionEn.pdf>> (Accessed August 25, 2020).
- Vodotyka, T. and Mahda, Ye., 2016. *Ihry vidobrazhen. Yakoiu bachyt Ukrainu svit* [Reflection games. How the world sees Ukraine]. Kharkiv: Vivat. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny [Law of Ukraine on Protection of Cultural Heritage № 1805-III], 2000. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>> (Accessed 21 July 2020). (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 21.09.2020.

S. Oriekhova

**HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE IN TERMS OF
THE STUDY OF STAMPS**

The article presents the definition of the study of stamps as a separate area of research

of historical and cultural heritage of Ukraine. Views on the postage stamp as a historical pictorial source, through which the historical, national and cultural memory of people is fixed, are revealed.

A review of the prerequisites for the scientific study of postage stamps in the field of humanities shows them as unique representatives of the national historical and cultural environment.

The significance of addressing the issue of scientific study of postage stamps (philately) as a carrier of cultural and historical heritage is observed in the context of historical, philosophical, cultural and art studies. The practical value of the research is concentrated in the circles of collectors, profile museums of the post office, in archival funds, which keep general, documentary collections of postage stamps. In the process of the research, new research-interdisciplinary direct connections have emerged, which reveal aspects of philately from the point of view of psychology and philosophy. Taking into account all the achievements of interdisciplinary research, we consider historical explorations of preservation and translation of the historical and cultural heritage of Ukraine on postage stamps important and promising in the context of scientific and theoretical as well as empirical and applied Heritage Studies.

All the above leads us to determine the purpose of the study, which can be described as identifying the conceptual foundations of the postage stamp not only as an independent object of cultural heritage, but also understanding the process of coding Ukraine's sovereignty at different stages of statehood developing the postage stamp as a carrier of the historical and cultural heritage of the nation and the state.

Scientific prospects for further elaboration of this topic in general and in its system-forming elements in particular are seen in the need to increase the importance of further scientific study of cultural heritage of Ukraine through the prism of postal miniature, where the object of study focuses on revealing the concepts and the practice of philately in stamp publishing cultural environment.

Key words: *historical and cultural heritage, postage stamp, collecting, the study of stamps, Heritage Studies.*

УДК 7.038.6

І. В. Петрова

ІДЕНТИФІКАЦІЯ МЕТАМОДЕРНІЗМУ ЯК КУЛЬТУРНОЇ ПРАКТИКИ

У статті здійснено спробу розкрити особливості культурних практик епохи метамодернізму, виявити їхні основоположні ознаки; обґрунтувати особливості участі та співпереживання людини в культуротворчому процесі сучасності. Основу методології наукової розвідки склав культурологічний підхід, який дозволив обґрунтувати інтертекстуальність сучасних культурних практик у контексті метамодернізму; проаналізувати сприйняття людиною культурних змін та тих соціально-культурних переживань, що означені метамодерністами поняттям «осциляція»; «прочитати» значимі положення метамодернізму в контексті релевантності потреб сьогодення.

Ключові слова: *метамодернізм, культурологія, культурні практики, осциляція, сучасність, постмодернізм, модернізм.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-67-77

Актуальність дослідження. XXI ст. відзначено переусвідомленням наявних культурологічних концепцій, виникненням та розвитком нових. Методом опису сучасних культурно-ідеологічних паттернів є метамодернізм, який намагається пояснити (або творити нові) нарративні стратегії культури та мистецтва. Він представлений різними рухами, образами, авангардними трендами (неоромантизм, пост-інтернет, пост-іронія, конструктивна участь, новий матеріалізм тощо) й, намагаючись віднайти сенс та глибину культури, піднімається *над* модерністичною серйозністю та постмодерністичною іронією, коливається *між* істинним ентузіазмом модерну та «байдужою іронією, поверховістю та безмістовністю постмодерну» (Морозов, 2019, с.238-249); розпочинається *після* знівельованих «історичності, афекту та глибини» постмодерну (Вермюлен и Аккер, 2016; Аккер и Вермюлен, 2019; Bunnell, 2015; Freinacht, 2017; Turnen, 2015; Turner, 2011). Розуміння й відповідне сприйняття структур метамодернізму дозволить орієнтуватися в метамодерністичних творах культури та мистецтва, а також культурних практиках, які можуть видатися несприйнятливими для непідготовленого споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метамодерн як особливий історичний етап розвитку культури (О. Думітреску, Г. Фрайнахт, Т. Вермюлен та Р. ван ден Аккер, Х. Морару), констатує кардинальні зміни сучасного світу культури («Metamodernism Historicity, affect and depth after postmodernism»), формуючи «глобальну ментальну парадигму» (Н. Хрущова). Закономірно, що поняття «метамодерн» та «метамодернізм» починає активно використовуватись не лише культурологами, але й філософами, архітекторами, істориками, психологами, урбаністами: А. Кірбі («The Death of Postmodernism And Beyond», «Digimodernism: How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure Our Culture»), Р. Ешельман («Performatism, or the End of Postmodernism»), С. Берн («Jonathan Franzen at the End of Postmodernism»), М.К. Холланд («Succeeding Postmodernism: Language and Humanism in Contemporary American Literature»), Г. Фрайнахт «The Listening Society: A Metamodern Guide to Politics», Л. Тьорнер («Metamodernism: A Brief Introduction»), Dumitrescu A. (Metamodernism in art: Oscillation vs integration and interconnections).

У вітчизняній гуманітаристиці наукові дослідження, присвячені аналізу метамодернізму як теоретичній рефлексії та культурній практиці, практично відсутні (виняток становлять хіба що поодинокі праці Дроздовського, Лютого, Мірошніченка та ін.). Тому **метою наукової розвідки** є опис сутності та аналіз структури метамодернізму як тенденції сучасності в контексті культурних практик.

Виклад основного матеріалу. Задля розкриття специфіки метамодернізму як культурної практики, що претендує не лише змінити постмодерн, але й стати домінуючим культурним трендом, видається доцільним виявити стрижневі ознаки метамодернізму. З точки зору Вермюлена та ван ден Аккера, метамодернізм відрізняють від інших теоретичних концепцій (не тільки модерну чи постмодерну, але й постпостмодерну, діджимодерну, космодерну, перформатизму тощо) наївність, серйозність та щирість, які усукупнено терміном «структура чуттєвості» (Вермюлен и Аккер, 2016; Аккер и Вермюлен, 2019).

У цьому контексті нашу увагу привернула праця Х. Фрайнахта (Freinacht, 2017), у якій розглядаються характерні особливості світобачення метамодерніста, його сприйняття світу.

1. An awareness of allergies. Усвідомлення алергії як неконтрольованої негативної емоційної реакції (гніву, незадоволення, ненависті) на якусь ідею, концепцію, явище чи

певну людину. Метамодерніст здатен розуміти свої емоції та тримати їх під контролем, пам'ятаючи про упередженість мозку й розуміючи, що людська емоційність не ґрунтується на стовідсотковій правді. Усвідомлення відповідальності за свої думки, свій розум, свою «істинність», розуміння певної суб'єктивності, притаманної їм, дозволяє метамодерністу формулювати неупереджені судження та здійснювати об'єктивний, ґрунтовний аналіз суспільних процесів.

2. *A belief in development and progress.* Віра у розвиток і прогрес. Якщо особа негативно реагує на прогресивні концепції розвитку й щиро переконана у тому, що їхні наслідки будуть негативними, така людина є, ймовірно, постмодерністом. Якщо ж особу дратує акцентування уваги на недоліках та тій потенційній шкоді, що буде заподієна суспільству внаслідок упровадження у життя нових технологічних розробок, така людина має модерністичне бачення (Freinacht, 2017; Freinacht, 2015a; Freinacht, 2015c)

Натомість, метамодерністичне мислення ґрунтується на спробі передбачити наслідки технічного прогресу; зрозуміти, що будь-які технологічні зміни мають і недоліки, й позитиви, проте є неминучими; усвідомити, що культурний та технологічний розвиток взаємообумовлені, а людина здатна (й повинна) бути відповідальною за свої дії.

3. *An understanding of hierarchies.* Розуміння та сприйняття ієрархії як необхідної структури, здатної упорядкувати сутності у логічні системи та змістові наративи з урахуванням їхнього етичного обґрунтування. Метамодерніст, сприймаючи ієрархію як надійну одиницю аналізу, не закликає до повернення старих домінуючих ієрархій (расових, класових, соціальних, релігійних, статевих тощо), але намагається встановити ієрархію, насичену етичними цінностями. «Якщо ми розуміємо, що люди протилежних переконань не просто помиляються, а думають відповідно до певних етапів розвитку ... відмінних від наших ... тоді нам легше зрозуміти нашу незгоду й, таким чином, бути здатними до вирішення конфліктів» (Freinacht, 2017).

4. *Aiming at reconstruction.* Націленість на реконструкцію. Метамодерністичний контент полягає у тому, що деконструкцію варто змінити на реконструкцію, адже «...мета метамодернізму зводиться до створення – шляхом об'єднання усіх відомих знань та мудрості – грандіозного наративу» (Freinacht, 2017). При цьому метамодерніст усвідомлює нескінченність цього бажання й розуміє, що єдиним досяжним синтезом може бути протосинтез, який підлягатиме постійній критиці й завжди матиме певні недоліки. Метамодерне мислення не обмежується традиційною антитезою, а намагається віднайти реальні пояснення світу за межами горизонту, не боячись власної вразливості та помилок. Як влучно зазначили Вермюйлен та ван ден Аккер, долею людини метамодерну є бажання досягнути горизонтів, які неперервно від неї віддаляються (Вермюйлен и Аккер, 2016).

5. *Thinking «Both-And».* Мислення «обидва І». Важливим способом нівелювання або усунення опозиційності є «і те, й інше». Цей інструмент творення нового наративу є не лише серединним шляхом між протилежними полюсами або можливістю досягнення компромісу – це здатність синтезувати наявні суперечності й вибудовувати нові системи. «Об'єктивна наука чи суб'єктивна герменевтика? Обидва «І». Спадщина чи навколишнє середовище? Обидва «І». Біологічний детермінізм чи культурна адаптація? Обидва «І» (Freinacht, 2017). Як влучно зазначено у одній із статей, присвячених метамодернізму: «Ви можете читати Достоевського й серйозно слухати Кіркорова, любити сагу «Сутінки» та музику Чайковського. Ви все це любите не лише чесно, але й з іронією. Завдяки цим новим відчуттям ми можемо не обмежувати себе великими метанаративами, а шукати власну мету» (Чертков. 2018).

Метамодернізм наявний та, водночас, контекстуально відмінний, у різних мистецьких стилях і жанрах, культурницьких напрямках і дискурсах. «Класичними» метамодерністичними прикладами вважаються культурні тексти Ш. Лабафа, Н.С. Рьонкьо та Л. Тьорнера («Take Me Anywhere», «Touch my soul», «I am sorry», «I am not famous anymore», інші); мистецькі твори О. Еліасона, Дж. Тарелла, К. Енгмана, Г. Крюдсона, Д. Торпа, К. Донечі, Р. Кьяртанссона, А. Міллера; літературні відкриття Р.Боланьо, Х. Мураками, Д.Ф. Воллеса, С. Роггенбака, З. Сміта, Ж.Д. Вагнер, С. Коллінз; кінематографічні стрічки режисерів В. Андерсона («Moonrise Kingdom»), М. Гондрі («Eternal Sunshine of the Spotless Mind», «La science des rêves», «L'Écume des jours»), Д. Лінча («Blue Velvet») та інші.

Серед вище зазначених прикладів необхідно звернути увагу на перформанс голлівудського актора та режисера Ш. Лабафа, який привернув увагу громадськості, з'явившись на червоній доріжці Берлінського кінофестивалю з картонним пакетом на голові (з написом «I am not famous anymore»). І хоча публіка сприйняла перформанс доволі неоднозначно, саме цей мистецький акт слугує потужним маркером початку «метамодерної ери». Метою акції стала спроба у самоствердженні людини, яка намагається, не зважаючи на жорстку систему голлівудського кінематографа, бути незалежною у своїх творчих починаннях та життєвих задумах. Дж. Франко сприймає подібні проекти як акти повстання проти індустрії, адже остання «практично примушує акторів ідентифікувати себе із своїм персонажем... Будь-який митець, незалежно від сфери діяльності, може відчувати дистанцію між своїм істинним «я» та своєю публічною персоною та право сказати: «Я не лише те, що ви про мене думаєте» (Franco, 2014).

З іменами Ш. Лабафа, Л. Тьорнера та Н. Рьонкьо пов'язаний метамодерністичний арт-проект «Take Me Anywhere» (США), родзинкою якого стало визначення водіями, які зголошувалося підвезти митців, наступного місцепризначення. Суспільний резонанс мистецьких проектів творчої трійки («Take Me Anywhere», «Touch my soul», «I am sorry», «I am not famous anymore», інші) пояснюється спробами викликати у громадськості почуття наївності та довіри (Дубова, 2019).

Схожу мету мають мистецькі «технообрази» датсько-ісландського художника О. Еліасона («Beauty», «The Room for one colour», «Lava floor», «The mediated motion», «The Weather Project», «Olafur Eliasson's Waterfalls», інші) та американського митця Дж. Тарелла («Skyspace»), які, використовуючи колір, світло, воду, простір, мильні бульбашки, райдугу, ряску, дерево, відкривають нові можливості на шляху сприйняття дійсності та отримання візуального досвіду. Штучно створені природні інсталяції у замкненому приміщенні мають на меті нагадати людині про її відповідальність перед навколишнім середовищем, собою та іншими; мотивують до активної громадянської позиції та розуміння причинно-наслідкових зв'язків між думками та діями. Знаково, що такі роботи О. Еліасона як «Сад із обсидіану» та «Хвиляста стеля» було створено спеціально для київської виставки «Твоє емоційне майбутнє» (2011). Будучи за змістовим насиченням діаметрально протилежними, вони ніби закликають: «недостатньо покладатися на системи, догми, маніфести і політичні ідеології як засоби співіснування в цьому світі. У майбутньому ми також повинні покладатися й на інші речі – співчуття, чуттєвість, співпереживання та фундаментальні ідеї взаємодії людей» (Шнайдер, 2011). Питання про міжособистісні відносини постає й у роботі «Твій сліпий рух». О. Еліасон її цільове спрямування резюмує так: «У цій туманній роботі ви спочатку зустрічаєте тільки себе ... Ви запитуєте себе: Як мені зорієнтуватися? Дуже швидко ви знаходите в собі достатньо впевненості, щоб рухатися вперед, але згодом дотримання дистанції від решти людей стає головним Вашим завданням...» (Шнайдер, 2011).

Свою креативність та мистецьке життя присвятив творенню закритого «небесного простору» та вивченню впливу світлових інсталяцій на сприйняття людини й Дж. Таррелл. Його найвідомішим твором є «Skyspace» у горах Західної Австрії, оглядовий отвір споруди дозволяє спостерігати за красою вершини гори Біберкопф. Митець переконаний, що реакція людини на перебування у штучно створеному просторі може бути доволі непередбачуваною – від неймовірного захоплення до страху. Людина відчуває «гострий змістовий та стилістичний дисонанс, втрачає рівновагу та точку опору – і у цьому проміжку між очікуваним та дійсним отримує шанс доторкнутися до іншого стану свідомості, віднайти самого себе ... побачити справжні сни, з відкритими очима», відчути «внутрішнє світло» (Гагин, 2016).

Завдяки коливанням та усуненню дистанції між іронією та щирістю, цинізмом та оптимізмом, вигадкою і реальністю, здобули статус «метамодерних письменників» Д.Ф. Воллес («Нескінченний жарт», «Ліндон») й Х. Муракамі («Безбарвний Цкуру Тадзакі та роки його прощі», «1Q84»). Зокрема, твір Д.Ф. Воллеса «Нескінченний жарт» О. Стрельніков називає «твором-маніфестом» метамодернізму, що відображає «новий погляд на довколишній світ із тягарем повсякдення, іронії, реклами та нудьги» (Стрельніков, 2018). Схожу думку обстоюють й інші митці: «Практика осциляції або ж розгойдування спонукає до виникнення відчутного побічного ефекту – вона спричиняє розуміння того, що людина не пов'язана і не ототожнена ні з яким явищем. Але людська свідомість потребує точок опору, у протилежному випадку, коли вона не може ні ідентифікувати себе із зовнішнім явищем, ні спозиціонувати себе через якісь зовнішні речі («я юрист», «я люблю порядок» тощо), вона переходить в Іншу площину. Цинізм і відчуження постмодернізму в сучасному світі є надмірними, і маятник хитнувся в інший бік – у суспільстві прокинувся інтерес до вічних істин. І шлях індивідуальності – спостерігати за цими коливаннями, але не робити ці відхилення своїм простором. Перерости межі машини, яка керує історією» (Гагин, 2016).

Нівелювання культурних дисонансів між західною та східною традицією, прозорість меж між внутрішньою та зовнішньою політикою, «своїм» і «чужим», метанаративами японського менталітету й творчою свободою «національного письменника», пошук глибинної структури культурного коду, характеризують ідеологічне наповнення та оформлення творів Х. Муракамі (Дума, 2016). Метамодерністичні коливання між великими наративами «можуть і сприйматися й сприймаються як неповага до свого народу, загроза стабільності та безпеці своїй національній культурі» (Е. Дума), проте саме Х. Муракамі спромігся розвинути та поглибити поняття про глобалізацію до метафізичного, вказавши на «коливання між національними гносеологіями, які викликають у людства резонанс, осциляцію свого буття та буття Іншого, стан прагматичного романтизму, викликають симпатію до Іншого ... розуміння спільності Мови для кожного» (Дума, 2016).

Стрижневими параметрами самоідентифікації митця у метамодернізмі, на нашу думку, є робота з емоціями та технічна медіальність; чуттєвість і сентиментальність; співучасть творця та публіки; іронічність, наївність і нова щирість, та (і передусім) осциляція й багатовимірність.

Використання емоцій як медіатора взаємодії між митцем та публікою найкраще простежується у діяльності згадуваних вище О. Еліасона й Дж. Таррела, а також П. Юїга та Т. Сарацено, чия творчість характеризується застосуванням різноманітних іммерсивних технологій, здатних спонукати до перетворення традиційного глядача у емоційного реципієнта, а емоцій – в енергетику. *Технічна медіальність*, збуджуючи осциляцію сучасної культури (від активної співучасті до повної апатії), реалізується шляхом поєднання новітніх технологій та медіа із емоційною безпосередністю глядача.

Чуттєвість і сентиментальність метамодерністичного дискурсу яскраво простежується в мистецьких проєктах Рьонкьо, про які мисткиня відгукується так: «Усі мої історії – про почуття, емоції та відчуття ... Я намагаюсь досліджувати ідеї – ніжності, любові, турботи, близькості та присутності, які видаються сьогодні недооціненними, хоча у житті від них залежить майже усе» (Гусев и Серова, 2016). Сентиментальність метамодерністичної чуттєвості дозволяє активізувати постіронію (між музикою та текстом), пісенність, простоту тощо. Так, Н. Хрущова переконана у тому, що культові музичні твори датського мінімаліста С. тен Хольта («Canto ostinato») та американського композитора Д. Ленга («Child» і «Sweet air») є своєрідним музичним маніфестом метамодерну. Пісенний твір видається універсальним текстом, який можна конвертувати у практично будь-який інструментальний варіант; слухати на концерті та у відеозапису; використовувати і як автономний об'єкт, і як фоновий; зупиняти та вмикати, коли забажається, адже «повторюваність та універсальність забезпечують миттєве входження людини в цей солодкий метамодерністичний тріп, який не має початку й завершення» (Хрущева, 2020).

Співучасть та акцентування на ролі споживача. Однією із головних ознак метамодернізму є активність особи у процесі споживання культурних благ та послуг, що пояснюється бажанням людини безпосередньо впливати на мистецький твір. Як наслідок – докорінна зміна авторської позиції як такої, що обмежується конкретизацією основоположних параметрів та культурного «тексту», набуває рис нестабільності та гіперефемерності (Kirby, 2006). У результаті, відбувається повне або часткове ототожнення споживача тексту із автором твору, «масове неавторське виявляється важливішим/складнішим/вишуканішим, ніж елітарне авторське» (Хрущева, 2020).

Якщо постмодернізм акцентував увагу глядача на видовищності (передусім, шляхом використання телебачення), то метамодернізм перетворив дії індивіда в обов'язкову умову існування культурного продукту. Найкраще інтерактивність споживача проявляється у теле- та радіопрограмах (голосування, дзвоник в ефірі, SMS-повідомлення, дописи на електронну пошту або у чатах), чії «тексти» безпосередньо залежать від позицій, думок і навіть фізичного втручання реципієнта. І саме активність адресата робить з певної телепрограми шоу, коли «глядач залучається до програми, пише її сегмент і потім виходить, повертаючись до своєї пасивної ролі» (Кирби, 2019). За таким самим сценарієм відбувається залучення особи в світ комп'ютерної гри, коли геймер самостійно створює, у визначених заздалегідь межах, культурний контент, внаслідок чого зміст гри, її сценарій та завершення розгортаються відповідно до бажань та дій конкретної людини.

Метамодерністичним культурним феноменом виступає й інтернет, головна риса якого полягає у можливості індивіда інтенсивно рухатися за самостійно обраними культурними стежками, вірячи при цьому в яскраву ілюзію індивідуального контролю, управління, безпосередньої залученості до культурного світу. «Якщо дії у постмодерні зводяться до читання, споглядання, слухання, то у метамодерністичну епоху вони зводяться до «потелефонувати, натиснути кнопку, сьорфити, сьорчити, свайпити й скачувати ... При цьому глядач відчуває себе неймовірно потужним та потрібним, натомість автор – у традиційному розумінні – або нівелюється до статусу того, хто встановлює параметри, з якими працюють глядачі, або стає непотрібним взагалі, винесеним за межі процесу» (Кирби, 2019). Видається закономірним, що в метамодерністичну епоху популярності набувають реаліті-шоу, «магазини на дивані», вікторини, мильні серіали, інтерактивна порнографія, фанфіки, коуби, блоги, інтернет-меми, що сприймаються як арт-об'єкти або ж імпровізовані спектаклі. Як зазначає Н. Хрущова, «якщо постмодернізм рефлексував небувалу кількість інформації, то

метамодерн рефлексує неймовірну швидкість її поширення: метамодерн виникає не просто в епоху Інтернету, але в епоху швидкого, доступного всюди Інтернету, Інтернету тотального» (Хрущева, 2020).

Наївність та нова щирість, основною заповіддю яких є подолання всепоглинаючої іронії та пошук нових (або відродження старих) людських цінностей, таких як любов, дружба, вірність тощо» (Стрельников, 2018), а з ними – вразливість, чуттєвість, відкритість... Метамодернізм – це невимовна туга за знеціненими життєвими сенсами (Хрущева, 2020), а «наша вразливість – ціна, яку потрібно заплатити, щоб знову знайти в собі людське і відродити віру в світ» (Стрельников, 2018). А. Морозов переконаний у тому, що метамодерністична іронія є відчайдушними свідомими зусиллями, спрямованими на виявлення особистісної духовної глибини (Морозов, 2019, с.238-249).

Осциляція та багатовимірність як основоположні ознаки метамодернізму, що призводять до нівелювання межі між казкою і реальністю, раціональним та міфологічним, трансцендентним та іманентним, добром й злом (кінотвори «Ворон», «Острів проклятих», «Початок», «Піна днів», «Вона»). Прикладом такої осциляції є гра «Pokemon GO», яка «розгойдує/осцилює геймера у віртуалі та реальності, поєднує, не поєднуючи, реальність і віртуальність, наповнює пустелю реального та спустошує реальність пустелі, долучає, не долучаючи до гри (якщо це можна назвати грою) випадкових свідків, які водночас долучаються, не долучаючись, і, не долучаючись, долучаються; локації (сама архітектура стає дієвою, вона осцилює в а-топічному метаксисі), тобто весь простір тут-там-ніде стає грою, наповнюючись неіснуючим існуванням» (Мірошніченко, 2017, с.109–117).

Висновки та перспективи подальшого вивчення. Можемо стверджувати, що метамодерністичні культурні практики характеризуються множинністю стратегій відображення світу та його сприйняття. Проте, вони мають й дещо загальне – потяг до метамодерністичного розхитування між протилежними позиціями (осциляція): вияву космічних законів у земному житті, утаємниченості у звичному й повсякденному, невідомого в знайомому, новизни в старому.

Метамодерністичний теоретичний дискурс характеризується сумішшю різних напрямів наукових пошуків – культурологічних, мистецтвознавчих, соціологічних, філософських, психологічних. З одного боку, метамодернізм звинувачують у маргінальності охарактеризованих явищ і спекулятивних філософствуваннях (Морозов, 2019, с.244), нестійкості та поняттєвій ефемерності (Хрущева, 2020), що не забезпечили змістового обґрунтування сутності метаісторичності, метаефекту й метаглибини культурного процесу сучасності; з іншого – звеличують за потяг до індивідуальності, духовного аристократизму, творчої моралі як духовного одкровення (Гагин, 2016).

Здійснене дослідження не обмежує кола наукової проблематики, навпаки – закликає до актуалізації дискусії навколо теоретичних та практичних питань, що очікують на нагальне висвітлення. Адже суттєві зміни в культурних практиках сьогодення доводять суттєві відмінності у сприйнятті людиною світу.

Бібліографічний список

- Аккер, Р. ван ден и Вермюлен, Т., 2019. Периодизация 2000-х, или появление метамодернизма. Перевод В. Липки. *Metamodern: журнал о метамодернизме*. [онлайн] Доступно: <<https://metamodernizm.ru/emergence-of-metamodernism>> (дата звернення 02 серпня 2020).
- Аккер, Р. ван ден, ред. 2020. *Метамодернизм. Историчность, Аффект и глубина после постмодернизма*. Москва: РИПОЛ классик.

- Вермюлен, Т. и Аккер, Р. ван ден, 2016. Заметки про метамодернизм. Перевод А. Есипенко. *Metamodern: журнал о метамодернизме*. [онлайн] Доступно: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (дата звернення 07 серпня 2017).
- Гагин, В., 2016. Постмодернизм спутал способ достижения цели с самой целью. *Stenogramme*. [онлайн] Доступно: <https://stenogramme.ru/b/the-hunt/metamodern.html> (дата звернення 12 листопада 2019).
- Гусев, А. и Серова, М., 2016. Метамодернизм – выход из здания суда? Интервью вел В. Гагин. *Metamodern: журнал о метамодернизме*. [онлайн] Доступно: <http://metamodernizm.ru/metamodern-interview/> (дата звернення 23 листопада 2019).
- Дубова, Ю., 2019. «Розділові»: метамодернізм по-українськи. *Pustoproject*. [онлайн] Доступно: https://pustoproject.com/literatura/rozdilovi_metamodernizm_po_ukrainsky/ (дата звернення 12 вересня 2020).
- Дума, Е., 2016. Харуки Мураками и метамодернизм. *Metamodern: журнал о метамодернизме*. [онлайн] Доступно: <http://metamodernizm.ru/haruki-murakami> (дата звернення 05 липня 2019).
- Кирби, А., 2019. Смерть постмодернизма и то, что после. Перевод С. Онасенко. *Metamodern: журнал о метамодернизме*. [онлайн] Доступно: <http://metamodernizm.ru/the-death-of-postmodernism/> (дата звернення 27 жовтня 2020).
- Мірошніченко, В., 2017. Метамодернізм, осциляція, інтерпеляція. *Культура України. Серія: Культурологія*, 55, с.109-117.
- Морозов, А., 2019. Осторожно, метамодерн: современность как зонтик и маятник. *Galactica Media: Journal of Media Studies*, 1(3), с.238-249.
- Стрельников, О., 2018. Ха-ха - мені сумно: як нова щирість змінює наше життя. *ЛітАкцент*, [онлайн] 26 лютого. Доступно: <http://litakcent.com/2018/02/26/ha-ha-meni-sumno-yak-nova-shhirist-zminyuye-nashe-zhittya/> (дата звернення 11 жовтня 2019).
- Хрущева, Н., 2020. *Метамодерн в музиці і навколо неї*. Москва: РИПОЛ классик.
- Чертыков, В., 2018. Метамодерн – новый способ смотреть на мир. *Частный корреспондент*, [онлайн] 11 февраля. Доступно: <https://newtonew.com/culture/wow-metamodern> (дата звернення 22 сентября 2018).
- Шнайдер, Е., 2011. Твоє емоційне майбутнє. Олафур Еліассон. *Artukraine*. [онлайн] 17 травня. Доступно: <https://artukraine.com.ua/ukr/a/tvoe-emocionalnoe-buduschae--olafur-eliasson/#.X41FhNAzAMovokrug-nee/read/?page=2> (дата звернення 25 серпня 2018).
- Bunnell, N., 2015. Oscillating from a Distance: A Study of Metamodernism In Theory and Practice. *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*, [онлайн] 1. Available at: https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/111/2019/07/ENGL_Bunnell_FIN_AL.pdf (дата звернення 30 червня 2020).
- Franco, J., 2014. Why Actors Act Out. *The New York Times*. [online] 19 February. Available at: <https://www.nytimes.com/2014/02/20/opinion/james-franco-on-shia-labeoufs-recent-antics.html?pagewanted=all&r=3> (дата звернення 07 липня 2015).
- Freinacht, H., 2015a. 5 things that make you metamodern. *Metamoderna*, [online] 16 February. Available at: <https://metamoderna.org/5-things-that-make-you-metamodern/> (дата звернення 05 жовтня 2020).

- Freinacht, H., 2015b. You're not metamodern before you understand this. Part 1: Game Change. *Metamoderna*, [online] 11 March. Available at: <<http://metamoderna.org/youre-not-metamodern-before-you-understand-this-part-1-game-change/?lang=en>> (дата звернення 05 серпня 2020).
- Freinacht, H., 2015c. You're not metamodern before you understand this. Part 2: Proto-Synthesis. *Metamoderna*, [online] 15 March. Available at: <<http://metamoderna.org/youre-not-metamodern-before-you-understand-this-part-2-proto-synthesis-2/?lang=en>> (дата звернення 05 серпня 2020).
- Freinacht, H., 2017. Metamodern View of Science. *Metamoderna*, [online] 1 August. Available at: <<http://metamoderna.org/metamodern-view-of-science/?lang=en>> (дата звернення 03 травня 2020).
- Kirby, A., 2006. The Death of Postmodernism and Beyond. *Philosophy Now*. [online] Available at: <https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond> (дата звернення 09 вересня 2020).
- Turner, L., 2015. Metamodernism: a brief introduction. *Notes on Metamodernism*. [online] Available at: <<http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>> (дата звернення 02 лютого 2019).
- Turner, L., 2011. Metamodernist Manifesto. *Metamodernism*. [online] Available at: <<http://www.metamodernism.org/>> (дата звернення 31 липня 2020).

References

- Akker van den. R. and Vermyulen, T., 2019. Periodizatsiya 2000-kh, ili poyavlenie metamodernizma. Translated by V. Lipka. *Metamodern: Metamodernism Magazine*. [online] Available at: <<http://metamodernizm.ru/emergence-of-metamodernism>> (Accessed 02 August 2020). (in Russian).
- Akker, R. van den, ed. 2020. *Metamodernizm. Istorichnost, Affekt i Glubina posle postmodernizma [Metamodernism. Historicity, Affect and Depth after Postmodernism]*. Moskva: RIPOL klassik. (in Russian).
- Bunnell, N., 2015. Oscillating from a Distance: A Study of Metamodernism In Theory and Practice. *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*, [онлайн] 1. Available at: <https://d31kydh6n6r5j5.cloudfront.net/uploads/sites/111/2019/07/ENGL_Bunnell_FIN_AL.pdf> (Accessed 30 June 2020).
- Chertykov, V., 2018. Metamodern – novyy sposob smotret na mir [Metamodern is a new way of looking at the worl]. *Chastnyy korrespondent*, [online] 11 February. Available at: <<https://newtonew.com/culture/wow-metamodern>> (Accessed 22 September 2018). (in Russian).
- Dubova, Yu., 2019. «RozdilovI»: metamodernizm po-ukrainsky ["RozdilovI": metamodernism in Ukrainian]. *Pustoproject*. [online] Available at: <https://pustoproject.com/literatura/rozdilovi_metamodernizm_po_ukrainsky/> (Accessed: 12 September 2020). (in Ukrainian).
- Duma, Ye., 2016. Kharuki Murakami i metamodernizm [Haruki Murakami and metamodernism]. *Metamodern: Metamodernism Magazine*. [online] Available at: <<http://metamodernizm.ru/haruki-murakami>> (Accessed 05. July 2019). (in Russian).
- Franco, J., 2014. Why Actors Act Out. *The New York Times*. [online] 19 February. Available at: <https://www.nytimes.com/2014/02/20/opinion/james-franco-on-shia-labeoufs-recent-antics.html?pagewanted=all&_r=3> (Accessed 07 July 2015).
- Freinacht, H., 2015a. 5 things that make you metamodern. *Metamoderna*, [online] 16 February. Available at: <<https://metamoderna.org/5-things-that-make-you-metamodern/>> (Accessed 05 October 2020).

- Freinacht, H., 2015b. You're not metamodern before you understand this. Part 1: Game Change. *Metamoderna*, [online] 11 March. Available at: <<http://metamoderna.org/youre-not-metamodern-before-you-understand-this-part-1-game-change/?lang=en>> (Accessed 05 August 2020).
- Freinacht, H., 2015c. You're not metamodern before you understand this. Part 2: Proto-Synthesis. *Metamoderna*, [online] 15 March. Available at: <<http://metamoderna.org/youre-not-metamodern-before-you-understand-this-part-2-proto-synthesis-2/?lang=en>> (Accessed 05 August 2020).
- Freinacht, H., 2017. Metamodern View of Science. *Metamoderna*, [online] 1 August. Available at: <<http://metamoderna.org/metamodern-view-of-science/?lang=en>> (Accessed 03 May 2020).
- Gagin, V., 2016. Postmodernizm sputal sposob dostizheniya tseli s samoy tselyu [Postmodernism confused the way of achieving the goal with the goal itself]. *Stenogramme*. [online] Available at: <<https://stenogramme.ru/b/the-hunt/metamodern.html>> (Accessed 12 November 2019). (in Russian).
- Gusev, A. and Serova, M., 2016. Metamodernizm – vykhod iz zdaniya suda? [Metamodernism - the exit from the courthouse?] Interviewed by V. Gagin. *Metamodern: Metamodernism Magazine*. [online] Available at: <<http://metamodernizm.ru/metamodern-interview/>> (Accessed 23 November 2019). (in Russian).
- Khrushcheva, N., 2020. *Metamodern v muzyke i vokrug nee* [Metamodern in and around music]. Moskva: RIPOL klassik. (in Russian).
- Kirby, A., 2006. The Death of Postmodernism and Beyond. *Philosophy Now*. [online] Available at: <https://philosophynow.org/issues/58/The_Death_of_Postmodernism_And_Beyond> (Accessed 09 September 2020).
- Kirbi, A. 2019. Smert postmodernizma i to, chto posle [Death of postmodernism and what is after]. Translated by S. Onasenko. *Metamodern: Metamodernism Magazine*. [online] Available at: <<http://metamodernizm.ru/the-death-of-postmodernism/>> (Accessed 27 October 2020). (in Russian).
- Miroshnychenko, V., 2017. Metamodernizm, ostsylitsiia, interpelitsiia [Metamodernism, oscillation, interpellation]. *Culture of Ukraine. Series: Culturology*, 55, p.109-117. (in Ukrainian).
- Morozov, A., 2019. Ostorozhno, metamodern: sovremennost kak zontik i mayatnik [«Look out! This is metamodern»: modernity as an umbrella and a pendulum]. *Galaktika media: zhurnal media issledovaniy*, 1(3), p.238-249. (in Russian).
- Shnaider, E., 2011. Tvoie emotsiine maibutnie. Olafur Eliasson [Your emotional future. Olafur Eliasson]. *Artukraine*, [online] May 17. Available at: <<https://artukraine.com.ua/ukr/a/tvoe-emocionalnoe-buduschae--olafur-eliasson/#.X41FhNAzaMovokrug-nee/read/?page=2>> (Accessed 25 August 2018). (in Ukrainian).
- Strelnikov, O., 2018. Kha-kha - meni sumno: yak nova shchyryst zminiui nashe zhyttia [Haha - I'm sad: how a new sincerity changes our lives]. *LitAktsent*, [online] 26 February. Available at: <<http://litakcent.com/2018/02/26/ha-ha-meni-sumno-yak-nova-shchyryst-zminyuye-nashe-zhyttia/>> (Accessed 11 October 2019). (in Ukrainian).
- Turner, L., 2015. Metamoderism: a brief introduction. *Notes on Metamodernism*. [online] Available at: <<http://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/>> (Accessed 02 February 2019).

Turner, L., 2011. Metamodernist Manifesto. *Metamodernism*. [online] Available at: <http://www.metamodernism.org> (Accessed 31 July 2020).

Vermuylen, T. and Akker van den, R., 2016. Zametki pro metamodernizm [Notes on metamodernism]. Translated by A. Yesipenko. *Metamodern: Metamodernism Magazine*. [online] Available at: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (Accessed 07 August 2017). (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 08.10.2020.

I. Petrova

IDENTIFICATION OF METAMODERNISM AS A CULTURAL PRACTICE

The article attempts to reveal the features of cultural practices of the metamodern era, to identify their fundamental features; to substantiate the peculiarities of human participation and empathy in the cultural process of modernity. The purpose of the scientific research was to describe the essence and analysis of the structure of metamodernism as a modern trend in the context of cultural practices. The basis for the methodology of the scientific study was the culturological approach, which allowed to substantiate the intertextuality of modern cultural practices in the context of metamodernism; to analyze a person's perception of cultural changes and those socio-cultural experiences that are defined by metamodernists as "oscillation"; "Read" the significant provisions of metamodernism in the context of the relevance of today's needs. It is noted that metamodernism as a special historical stage of cultural development (O. Dumitrescu, G. Freinacht, T. Vermuylen and R. van den Acker, H. Moraru), states radical changes in the modern world of culture (Metamodernism Historicity, affect and depth after postmodernism), Forming a "global mental paradigm" (N. Khrushchev). Based on the works of G. Freinacht, the characteristic features of the metamodernist worldview are revealed, in particular, an awareness of allergies; a belief in development and progress; an understanding of hierarchies; aiming at reconstruction; thinking "Both-And". Analyzed as "metamodernist" cultural and artistic projects by S. Labaf, N.C. Ronkyo and L. Turner; works of art by O. Eliasson and J. Tarrell; literary discoveries by H. Murakami and D.F. Wallace, others. It is proved that the core parameters of the artist's self-identification in metamodernism are work with emotions and technical mediality; sensuality and sentimentality; complicity of the creator and the public; irony, naivety and new sincerity, and (and above all) oscillation and multidimensionality. Emphasis is placed on the critique of metamodernism as a culturological concept, characterized by speculative philosophizing, conceptual dispersion, which are unable to provide meaningful substantiation of the essence of metahistoricity, metaeffect and metadeep of the cultural process of modernity.

Key words: metamodernism, culturology, cultural practices, oscillation, modernity, postmodernism, modernism.

УДК 005.92-051

І. О. Петрова

УНІФІКАЦІЯ ДІЛОВИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ СПРАВИ

У статті визначено актуальність питання формування професійної культури фахівця інформаційної справи, спричиненої затвердженням спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Розглянуто особливості сприйняття поняття «уніфікація ділових процесів». Проаналізовано сучасний стан нормативно-правової бази організації документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами в сучасній Україні як чинника, який визначає рівень уніфікації ділових процесів та впливає на формування професійної культури фахівця з інформаційної справи.

Ключові слова: уніфікація, діловодство, ділові процеси, професійна культура, професійні компетентності, фахівець з інформаційної справи, спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-78-86

Постановка проблеми. Понад чверть століття в сучасній Україні здійснюється підготовка фахівців, до переліку компетентностей яких відносяться знання та розуміння організаційних засад документування управлінської інформації, організації роботи зі службовими документами, а також здатність опановувати, використовувати технології цих процесів та вдосконалювати їх в своїй професійній діяльності. Уніфікований підхід щодо здійснення вказаних процесів забезпечує якісну, оперативну комунікацію в установі між структурними підрозділами, посадовими особами, а також ефективну взаємодію із зовнішнім середовищем. Здатність фахівця не тільки розуміти, а впроваджувати технології виробництва документів та їх опрацювання з позиції уніфікації цих процесів є відображенням його професійної культури.

Спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», запроваджена у 1994 році, стрімко популяризувалась в освітньому просторі та стала затребуваною серед українських абітурієнтів. Розпочався процес формування моделі фахівця-документознавця, сутність якої поступово конкретизувалась за рахунок активного обговорення цієї проблематики на сторінках наукових видань. Зміни, які відбулись вже більше п'яти років тому та пов'язані з об'єднанням спеціальностей «Документознавство та інформаційна діяльність», «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Архівознавство» в одну – 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, відобразились на позиціонуванні професійної діяльності документознавця. Взагалі, на сьогодні можна говорити про незначне, але зменшення використання терміну «документознавець» в межах нової спеціальності. Поява нового терміну «інформаційний фахівець» викликала дискусії в наукових колах. Зазначимо, що, на відмінну від існуючих вже моделей фахівців з документознавства, бібліотекознавства та архівознавства, процес становлення комплексної та універсальної моделі фахівця з інформаційної справи триває. Тому актуальності набуває конкретизація та обґрунтування компетентностей фахівця з інформаційної справи, які мають визначати його професійну культуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання проблематики професійної

культури фахівця з інформаційної справи, за відсутності як самої моделі цього фахівця, так і комплексного дослідження, на наш погляд, сьогодні частково здійснюється через дослідження питань підготовки фахівців в межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», їх професійного спрямування тощо. Саме у закладі вищої освіти розпочинається процес формування професійної культури у здобувача вищої освіти. Обговорення сутності інформаційної справи в контексті нової спеціальності, переліку загальних та професійних компетентностей інформаційного фахівця знайшло відображення в публікаціях українських дослідників (Матвієнко, Цивін, 2016; Матвієнко, Цивін, 2017; Сидоренко, Римбу, 2019; Кухтяк, 2018).

Перелік обов'язкових компетентностей випускника спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» було затверджено стандартами вищої освіти за цією спеціальністю: у 2018 році для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, а для другого (магістерського) рівня вищої освіти у 2019 році (Міністерство освіти та науки України, 2018; 2019). Набуття встановлених стандартом компетентностей майбутній фахівець може реалізувати у трьох напрямках, а саме як працівник бібліотечних, архівних та інформаційних установ. До того ж, є такі компетентності, які можна вважати суто документознавчого спрямування: здатність створювати чітку, стислу та точну управлінську документацію відповідно до чинних стандартів; здатність опанувати і використовувати технології електронного урядування та електронного документообігу. Авторка не вбачає доцільним ототожнювати документознавця та інформаційного фахівця. Проте, на підставі вищевказаного, фахівець з інформаційної справи має сприйматись як професіонал, який, в тому числі, володіє знаннями, вмінням та здібностями щодо створення управлінських документів, роботи з ними як із застосуванням традиційних технологій, так і інформаційних. Проблематиці професійної культури документознавця була присвячена низка публікацій О. Веремчук (Попчук) (Попчук, 2013; Веремчук, 2016).

До питань дослідження уніфікації діловодних процесів у різних аспектах зверталися українські вчені документознавці (Бездрабко, 2008; Кулешов, Бойко, 2013; Кулешов, Бойко, 2015; Бойко, 2015).

Метою статті є висвітлення сутності уніфікації діловодних процесів, здатність розуміння, впровадження та використання якої сприяє формуванню професійної культури фахівця з інформаційної справи в межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Виклад основного матеріалу. Поняття «уніфікація» тлумачиться як зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів. Згідно з ДСТУ 2732:2004 термін «діловодство» має таке визначення: сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами (Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2005). В ньому чітко виокремлюються два діловодних процеси: перший спрямований на створення управлінського документа, другий – на організацію та здійснення документообігу, складання номенклатур і формування справ, готування справ до зберігання та користування. З часом, визначення поняття «діловодство» зазнало зміни, в частині назви діловодного процесу «організування роботи зі службовими документами». З 2015 року використовується термін «організація роботи зі службовими документами» (Міністерство юстиції України, 2015), трактування якого також відрізняється від варіанту, встановленого ДСТУ 2732:2004. В ньому відсутній процес пов'язаний зі створенням номенклатури справ, а процес підготовки справ до зберігання та користування не виокремлюється як діловодний процес. На нашу думку, більш ґрунтовно сутність діловодства відображає дефініція, яка зафіксована в чинному

державному стандарті. Але, водночас, можна стверджувати про наявність недотримання існуючим нормативам щодо діловодної термінології під час розроблення та впровадження нових нормативно-правових актів з діловодства. Це спостерігається, якщо проаналізувати поняттєвий апарат, вказаний в «Правилах організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» (2015р.), та порівняти його з поняттями та їх визначеннями ДСТУ 2732:2004. Такі різночитання викликають труднощі у викладанні навчальних дисциплін професійної підготовки в контексті сприйняття здобувачами вищої освіти усного професійного мовлення, впливає на формування культури професійного спілкування майбутнього фахівця.

Також, це може відобразитись на формуванні фахової компетентності випускника спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», яка пов'язана із здатністю створювати чітку, стислу та точну управлінську документацію відповідно до чинних стандартів. У здобувача вищої освіти, цілком природньо, може виникнути питання: «Як сприймати практику розроблення та впровадження нормативно-правових актів, в яких спостерігається невідповідність чинним стандартам з діловодства?», що показує його сумніви в ефективності використання стандартів як моделі для розв'язання конкретного управлінського завдання, виробництва інформаційного продукту, створення службового документа тощо. Педагогічна майстерність викладачів закладів вищої освіти, безумовно, зорієнтує студента в сутності та значенні уніфікації, в тому числі і діловодних процесів. Проте, вищевказане підкреслює актуальність вироблення спільного підходу як з боку центральних та місцевих органів влади, так і з боку самих установ, підприємств, організацій до питань здійснення діловодних процесів, починаючи з використання встановлених чинним стандартом термінів.

Отже, під уніфікацією діловодних процесів розуміємо дотримання єдиних нормативів, вимог, правил в документуванні управлінської інформації, прийманні, первинному опрацюванні документів, що надходять до установи, їх попередньому розгляді та реєструванні, розгляді документів, опрацюванні та надсиланні вихідних документів, контролі виконання документів, складанні номенклатур і формуванні справ, готуванні справ до зберігання та користування.

Здійснення діловодних процесів за єдиними нормами має відбуватись на підставі законів, нормативно-правових актів, стандартів тощо, тобто тих документів, які складають нормативно-правову базу організації сучасного українського діловодства.

Більшість сучасних українських підприємств, організацій, установ, органів державного управління та місцевого самоврядування здійснюють загальні діловодні процеси відповідно до нормативно-правових актів як державного, так і локального значення. Нормативно-правові акти загальнодержавного значення здебільшого представлені інструкціями, правилами та порядками (Кабінет Міністрів України, 2018; Міністерство юстиції України, 2015; Міністерство юстиції України, 2014). Правила створення управлінських документів, зокрема організаційно-розпорядчої документації, встановлена національним стандартом (Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, 2003). На локальному рівні організація діловодних процесів в конкретній установі, підприємстві, організації, органі влади регулюється такими документами: регламентом, положеннями про структурні підрозділи, посадовими інструкціями, інструкцією з діловодства, номенклатурою справ, збірником (альбомом) уніфікованих (типових) форм документів.

Зазначимо, що для процесу формування професійної культури фахівця з інформаційної справи важливі знання нормативно-правових документів, стандартів з діловодства, використання їх здобувачем вищої освіти спеціальності «Інформаційна,

бібліотечна та архівна справа» під час підготовки до семінарських та виконання практичних, лабораторних занять з навчальних дисциплін професійної підготовки, розуміння їх значення для здійснення поточних завдань у практичній діяльності. Ефективним є постійний моніторинг стану нормативно-правової бази українського діловодства, відстеження якісних та кількісних показників, системний, комплексний, в певній мірі, порівняльний аналіз чинних документів й тих, які вже не є дійсними. Його мають здійснювати як і здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці, так і посадові особи установ, органів влади, відповідальні за створення службових документів та роботи з ними.

На сучасному етапі національну систему діловодства можна охарактеризувати як сформовану. Проте, враховуючи активне впровадження інформаційних технологій в роботу з документами, прагнення застосування електронного документообігу поряд з традиційними формами організації діловодства, постійне вдосконалення елементів цієї системи є вимогою часу. До того ж, спостерігається відсутність єдиного підходу до організації документування управлінської інформації та роботи зі службовими документами, що знижує рівень уніфікації діловодних процесів. Чинними нормативно-правовими актами в сучасній Україні, які регламентують організацію діловодства, особливо в центральних та місцевих органах виконавчої влади, є два документа «Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях» та «Деякі питання документування управлінської діяльності». Аналіз цих нормативно-правових актів показує різночитання щодо оформлення управлінських документів та роботи з ними, що, безумовно, знижує культуру діловодства в цілому та впливає негативно на формування професійної культури майбутнього фахівця з інформаційної справи.

Організація діловодних процесів на законодавчому рівні майже невідрегульована. У 1993 році був прийнятий Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (Закон України ..., 1993). Вважати, в повній мірі, цей законодавчий акт базовим у сфері документування управлінської інформації та роботи зі службовими документами як динамічними об'єктами складно, але він є першим документом загальнодержавного значення, в якому простежується увага до діловодства. В ньому було чітко окреслено роль держави як гаранта забезпечення умов розвитку діловодства у напрямку відповідності міжнародним стандартам. Згідно з принципами розподілу влади в українській державі, її політика у сфері діловодства, згідно закону, визначається Верховною Радою України, а реалізація забезпечується Кабінетом Міністрів України, іншими органами виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування. Також, законом були встановлені визначення таких діловодних термінів як «діловодство» та «номенклатура справ». Проте, цим документом не було закріплено об'єкт, суб'єкт, засади діловодства, відповідальність за порушення вимог організації діловодства тощо.

Діючим є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», прийнятий у 2003 році (Закон України ..., 2003). Проте, сучасне українське діловодство не є повністю електронним, тому законодавчого регулювання потребують його загальні основи.

Щодо закону, яким встановлені правові засади організації діловодства в Україні, єдині вимоги з підготовки службових документів і організації роботи з ними, відповідальність за порушення цих норм, то він відсутній. Роботу над створенням законопроекту «Про діловодство» було розпочато ще на початку 2000-х років. Результатом стало видання 26 липня 2006 року розпорядження прем'єр-міністра

України за номером 426 «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про справочинство» (прим.авт – в Україні термін «діловодство» та «справочинство» використовують як синоніми), яким, окрім схвалення Концепції, встановлювалось завдання по розробці проекту відповідного закону та подання його на розгляд Кабінету Міністрів України до 01 грудня 2006 року (Кабінет Міністрів України, 2006). Але питання прийняття закону про діловодство залишається відкритим і сьогодні. Тому, незважаючи на діючу низку нормативно-правових актів з діловодства, актуальними та тими, що потребують врегулювання, залишаються деякі завдання, вказані в Концепції проекту Закону України «Про справочинство», зокрема: розмежування повноважень суб'єктів організації справочинства; забезпечення виконання установами нормативно-правових актів з питань справочинства тощо. Але основною проблемою, на наш погляд, залишається невизначеність ступеню відповідальності за порушення вимог щодо організації діловодства, а також за неякісне створення, опрацювання, умисне псування, знищення, підроблення, приховання і незаконну передачу службових документів. Це безумовно знижує рівень виконавчої дисципліни, культури діловодства, професійної культури фахівця з інформаційної справи.

Висновок. Уніфікація документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами визначається сформованістю нормативно-правової бази діловодства та її відповідністю сучасності. Вивчення, аналіз та дотримання встановлених нормативів в поточній діяльності, що сприяє впорядкуванню процесу документування управлінської інформації, скороченню документообігу, опануванню і використуванню технологій електронного урядування, електронного документообігу, є професійною компетентністю та одним із складників професійної культури фахівця з інформаційної справи. Високий рівень останньої забезпечує ефективність та оперативність комунікаційного процесу в системі управління, результатом якого є прийняття якісного управлінського рішення.

Перспективи подальшого вивчення. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо розроблення моделі фахівця з інформаційної справи в межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», обґрунтування професійних компетентностей, які впливають на формування його професійної культури.

Бібліографічний список

- Бездрабко, В., 2008. Формування Єдиної державної системи діловодства і розвиток управлінського документознавства: залежності й інвазії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2, с.80–86.
- Бойко, В.Ф., 2015. *Уніфікація документації в Україні: історія та сучасний стан*. Кандидат наук. Автореферат. Державна архівна служба України, УНДІАСД.
- Веремчук, О.В., 2016. Особливості формування професійної культури майбутніх документознавців у вищих навчальних закладах. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*, 8, с.24–29.
- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, 2003. *ДСТУ 4163–2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів*. Київ: Держстандарт України.
- Закон України Про електронні документи та електронний документообіг № 851-IV, 2003. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>> (Дата звернення: 29 серпня 2020).
- Закон України Про Національний архівний фонд та архівні установи № 3814-ХІІ, 1993.

- Верховна Рада України.* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>> (Дата звернення: 26 серпня 2020).
- Кабінет Міністрів України, 2006. Розпорядження Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про справочинство» № 426-р. *Верховна Рада України.* [онлайн] Доступно: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2006-%D1%80>> (Дата звернення 29 серпня 2020).
- Кабінет Міністрів України, 2018. Постанова Кабінету Міністрів України Деякі питання документування управлінської діяльності № 55. *Верховна Рада України.* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n1251>> (Дата звернення 26 серпня 2020).
- Кулешов, С.Г. та Бойко, В.Ф., 2013. Основні результати дослідження уніфікації галузевої документації в Україні. *Архіви України*, 6, с. 71–85.
- Кулешов, С.Г. та Бойко, В.Ф., 2015. Періодизація уніфікації офіційних документів в Україні. *Архіви України*, 1, с. 111–128.
- Кухтяк, О.Я., 2018. Аналіз змісту та структури спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*, 10, с.59–68.
- Матвієнко, О. та Цивін, М., 2016. Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: у пошуках «інформаційного фахівця». *Вісник Книжкової палати*, 10, с.32–35.
- Матвієнко, О. та Цивін, М., 2017. Проблеми професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Вісник Книжкової палати*, 11, с. 29–33.
- Міністерство освіти та науки України, 2018. Наказ Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти № 1378. *Міністерство освіти та науки.* [онлайн] Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-bakalavr.pdf>> (Дата звернення 25 серпня 2020).
- Міністерство освіти та науки України, 2019. Наказ Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для другого (магістерського) рівня вищої освіти № 728. *Міністерство освіти та науки.* [онлайн] Доступно: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>> (Дата звернення 25 серпня 2020).
- Міністерство юстиції України, 2014. Наказ Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання № 1421/26198. *Верховна Рада України.* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text>> (Дата звернення 26 серпня 2020).
- Міністерство юстиції України, 2015. Наказ Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях № 1000/5. *Верховна Рада України.* [онлайн] Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>> (Дата звернення: 26 серпня 2020).
- Попчук, О.В., 2013. *Професійна культура документознавця.* Рівне: РДГУ.

Сидоренко, А. та Римбу, В., 2019. Дослідження змісту освіти та формування компетенцій документознавців в межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Молодий вчений*, 2(1), с. 215–218.

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2005. *ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення*. Київ: Держспоживстандарт України.

References

Bezdrabko, V., 2008. Formuvannia Yedynoi derzhavnoi systemy dilovodstva i rozvytok upravlinskoho dokumentoznavstva: zalezhnosti y invazii [Formation of the Unified state system of office work and development of administrative document science: dependencies and invasions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetst*, 2, pp.80–86. (in Ukrainian).

Boiko, V.F., 2015. *Unifikatsiia dokumentatsii v Ukraini: istoriia ta suchasnyi stan* [The unification of documentation in Ukraine: history and current status]. Ph.D. Abstract. State Archival Service of Ukrain. (in Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine, 2006. Rozporiadzhennia Pro skhvalennia Kontseptsii proektu Zakonu Ukrainy «Pro spravochynstvo» № 426-r [Order on approval of the Concept of the draft Law of Ukraine "On Record Keeping" № 426-r]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2006-%D1%80>> (Accessed 29 August 2020). (in Ukrainian).

Cabinet of Ministers of Ukraine, 2018. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Deiaki pytannia dokumentuvannia upravlinskoï diialnosti № 55 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some questions of documentation of management activity № 55]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n1251>> (Accessed 26 August 2020). (in Ukrainian).

Derzhavnyi komitet Ukrainy z pytan tekhnichnoho rehuliuвання ta spozhyvchoi polityky, 2003. DSTU 4163–2003. *Unifikovana systema orhanizatsiino-rozporiadchoi dokumentatsii. Vymohy do oformlennia dokumentiv* [Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for paperwork]. Kyiv: Derzhstandart Ukrainy. (in Ukrainian).

Kukhtiak, O.Ya., 2018. Analiz zmistu ta struktury spetsialnosti «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» [Analysis of the content and structure of the specialty «Information, library and archival affairs»]. *Scientific Journal of Taras Shevchenko Regional Humanitarian Pedagogical Academy of Kremenets*. *Series of Pedagogy*, 10, p.59–68. (in Ukrainian).

Kuleshov, S.H. and Boiko, V.F., 2013. Osnovni rezultaty doslidzhennia unifikatsii haluzevoi dokumentatsii v Ukraini [The Main Results of the Research of the Unification of the Branch Documentation in Ukraine]. *Archives of Ukraine*, 6, p.71–85. (in Ukrainian).

Kuleshov, S.H. and Boiko, V.F., 2015. Periodyzatsiia unifikatsii ofitsiinykh dokumentiv v Ukraini [The Main Stages of Unification of the Official Documents in Ukraine]. *Archives of Ukraine*, 1, p.111–128. (in Ukrainian).

Matviienko, O. and Tsyvin, M., 2016. Spetsialnist 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: u poshukakh «інформаційного фахівця» [Specialty 029 «Information, library and archival affairs»: in search of «information specialist»]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, p.32–35. (in Ukrainian).

Matviienko, O. and Tsyvin, M., 2017. Problemy profesiinoho spriamuvannia za spetsialnistiu «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» [Problems of professional orientation in the specialty «Information, library and archival affairs»]. *Bulletin of the Book*

- Chamber*, 11, p.29–33. (in Ukrainian).
- Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018. Nakaz Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 029 Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity №1378 [Order On approval of the standard of higher education in the specialty 029 Information, library and archival affairs for the first (bachelor's) level of higher education № 1378]. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. [online] Available at: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-bakalavr.pdf>> (Accessed 25 August 2020). (in Ukrainian).
- Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019. Nakaz Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 029 Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity № 728 [Order On approval of the standard of higher education in the specialty 029 Information, library and archival affairs for the second (master's) level of higher education № 728]. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. [online] Available at: <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>> (Accessed 25 August 2020). (in Ukrainian).
- Ministry of Justice of Ukraine, 2014. Nakaz Pro zatverdzhennia Poriadku roboty z elektronnykh dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidhotovky doperedavannia na arkhivne zberihannia № 1421/26198 [Order On approval of the Procedure for working with electronic documents in office work and their preparation for transfer to archival storage № 1421/26198]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text>> (Accessed 26 August 2020). (in Ukrainian).
- Ministry of Justice of Ukraine, 2015. Nakaz Pro zatverdzhennia Pravyl orhanizatsii dilovodstva ta arkhivnoho zberihannia dokumentiv u derzhavnykh orhanakh, orhanakh mistsevoho samovriaduvannia, na pidpriemstvakh, v ustanovakh i orhanizatsiiakh № 1000/5 [Order On approval of the Rules for the organization of office work and archival storage of documents in state bodies, local governments, enterprises, institutions and organizations № 1000/5]. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text>> (Accessed 26 August 2020). (in Ukrainian).
- Popchuk, O.V., 2013. *Profesiina kultura dokumentoznavtsia [Professional culture of the document scientist]*. Rivne: RDHU. (in Ukrainian).
- Sydorenko, A. and Rymbu, V., 2019. Doslidzhennia zmistu osvity ta formuvannia kompetentsii dokumentoznavtsiv v mezhakh spetsialnosti «Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava» [Research of the contents of education and formation of documentation competences in the sphere of specialties «Informational, library and archive business»]. *Young Scientist*, 2(1), p. 215–218. (in Ukrainian).
- Ukrainskyi naukovo-doslidnyi instytut arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva, 2005. *DSTU 2732:2004. Dilovodstvo y arkhivna sprava. Terminy ta vyznachennia [Record keeping and archival business. Terms and definitions]*. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy. (in Ukrainian).
- Veremchuk, O.V., 2016. Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh dokumentoznavtsiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Features of formation of professional culture of future of documentation experts in higher education]. *Scientific Journal "Internauka"*, 8, pp.24–29. (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih № 851-IV [Law of Ukraine On Electronic Documents and Electronic Documents Circulation № 851-IV], 2003. *Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>> (Accessed 29 August 2020). (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy № 3814-XII [Law of Ukraine On the National Archive Fund and Archives № 3814-XII], 1993. *The Verkhovna Rada of Ukraine*. [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>> (Accessed 26 August 2020). (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2020.

I. Petrova

UNIFICATION OF RECORDS MANAGEMENT IN THE INFORMATION SPECIALIST PROFESSIONAL CULTURE

The article defines the relevance of the formation of professional culture of the information specialist, caused by the approval of the specialty «Information, library and archival affairs». This event provoked a discussion on the specification of the content of the information affair, as well as an understanding of the need to create a modern, complex and universal model of an information specialist.

Based on the analysis of higher education standards in the specialty 029 Information, library and archival affairs of bachelor's and master's level of higher education, scientific publications devoted to the training of higher education applicants in this specialty and the professional culture of records managers, professional competencies that should be appropriate in the professional (information specialist) were established.

The features of understanding the concept “unification of records management” were considered, its content, ability to implement and use promote the formation of professional culture of the information specialist within the specialty “Information, library and archival affairs”.

The current state of the regulatory framework for the organization of documentation of management information and organizing work with official documents in today's Ukraine as a factor that determines the level of unification of records management and influences the formation of the professional culture of the information specialist were analyzed. Regulation of office work based on rules specified in regulatory legal acts promotes compliance to the principles of quality, efficiency, lack of duplication of operations in working with official documents that directly affects the efficiency of modern Ukrainian authorities, institutions, enterprises, organizations.

Key words: *unification, office work, records management, professional culture, professional competence, information specialist, specialty “Information, library and archival affairs”.*

УДК 130.2Фалетті

Ю. С. Сабадаш

ІТАЛІЙСЬКА МОДЕЛЬ ПОСТМОДЕРНІЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ДЖОРДЖІО ФАЛЕТТІ)

Статтю присвячено розгляду життєво-творчого шляху відомого італійського письменника Джорджіо Фалетті, котрий успішно трансформував засади європейського постмодернізму в контекст національних традицій.

Відтворено специфіку італійського культурного простору, де протягом століття як література, так і інші види мистецтва пройшли складний та суперечливий шлях: від «веризму» Дж.Вергі, «футуризму», «метафізичного живопису», «неореалізму» до «інтелектуального іронізму» Умберто Еко.

Проаналізовано засадничі принципи постмодернізму, в контексті яких літературна творчість Джорджіо Фалетті, з одного боку, наслідуює вимоги європейського постмодернізму, а з іншого, позначена самотутністю італійського історико-культурного руху.

Ключові слова: Джорджіо Фалетті, італійська модель постмодернізму, національна традиція, гуманізм, принцип «розширення», транскультурність, карнавальність, цитування.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-87-94

Постановка проблеми. Спроба представити власне бачення творчості італійця Джорджіо Фалетті (1950–2014) завдання досить непросте. Наразі, мова йде про письменника, актора, композитора, виконавця власних пісень, котрий, не дивлячись на юридичну освіту, розпочав творче життя з кар'єри актора, який виступав у кабаре та вів передачі на телебаченні. Італійські критики вважають, що найбільш успішним Фалетті був у амплу коміка. Водночас, він виявився талановитим музикантом, атрибууючи себе і в якості композитора – автора пісень, які включали до свого репертуару зірки європейської естради, – і як виконавець власних пісень. Саме за композиторсько-виконавську діяльність Джорджіо Фалетті отримав «Premio della critica» та друге місце на фестивалі «Сан-Ремо» (1994).

Самостійного аналізу вимагає досвід його роботи у кінематографі, де паралельно з італійськими фільмами, зокрема, «Ніч перед іспитами» (2006) та його римейком, Фалетті брав участь у російсько-італійському проекті 2009 р., відомому під назвою «Десять зим». На нашу думку, особливої уваги заслуговує факт його співтворчості з Джузуппе Торнаторе – одним із визнаних режисерів сучасного італійського кіно (Джорджо Фалетті, н.д.).

У контексті нашої статті цього аспекту спадщини Дж. Фалетті необхідно торкнутися, оскільки значна частина фільмів Торнаторе знята на підґрунті постмодерністської естетики. Як зазначає Т. Кохан, італійський кінорежисер, котрий народився у 1956 р., і є ровесником Дж. Фалетті, від фільму до фільму створює власний «кінопростір», досягаючи загальноєвропейського визнання. Продовжуючи традиції «неореалізму», Торнаторе – водночас – сміливо експериментує з феноменами «самоцитування», «колажності» та «поліжанровості». Дж. Фалетті знявся у відомому торнаторівському фільмі «Баарія» (2009), який «...на 66-му венеціанському кінофестивалі вчергове підтвердив статус Торнаторе як одного з провідних режисерів

сучасного європейського кінематографу» (Кохан, 2015, с. 85). Принагідно зауважимо, що у 2009 р. склалася вкрай неординарна ситуація: письменник – постмодерніст знявся в фільмі режисера-постмодерніста.

Доцільно констатувати, що інтерес до літератури проявився у митця досить пізно і перший його твір «Я вбиваю» (2002) з'явився, коли Дж. Фалетті виповнилося 52 роки. Відтак, уся літературна спадщина Фалетті-письменника була створена протягом 12 років. Сьогодні його романи перекладені на 25 мов. Детективи Фалетті, які «вбудовані» на міцному морально-психологічному підґрунті, користуються популярністю як у країнах Європи, так і в Китаї, Україні, США та Південній Америці. Окрім цього, він був володарем «Премії Вікторіо де Сіка» за літературу, а у європейському кінематографічному середовищі мала розголос екранізація роману «Я вбиваю», здійснена іспанським режисером Алехандро Аменабаром.

Актуальність даної статті визначається постаттю Дж. Фалетті, оскільки вона, з одного боку, цікава сама по собі, займаючи помітне місце в європейській культурі кінця ХХ – початку ХХІ століття, а з другого, – його творчою діяльністю, аналіз якої дозволяє більш повно представити культуротворчі процеси, що мають місце на італійських теренах. У контексті окресленої актуальності, **мета статті** полягає в розгляді, передусім, літературної спадщини Дж. Фалетті, яка органічно «вписується» в тенденції розвитку європейського «постмодернізму» в якості самостійної італійської моделі.

На нашу думку, задля об'єктивного аналізу творчої спадщини Джорджіо Фалетті з наголосом на її літературній складовій, необхідно зробити кілька дослідницьких процедур, а саме: 1. визначити наріжні засади естетико-мистецтвознавчої модифікації постмодернізму; 2. відтворити італійський мистецький досвід, який був накопичений протягом ХХ століття і – тим чи іншим чином – вплинув на формування художніх смаків та творчої орієнтації Фалетті; 3. показати, яким чином традиції італійської літературної творчості та вимоги постмодерністської естетики перетнулися як у світоставленні письменника, так і в його професійних прийомах.

Сьогодні загальновідомо, що у логіку розвитку європейської гуманістики, починаючи від середини 70-х років минулого століття, уклінилося широке коло питань, пов'язаних як з філософським осмисленням постмодернізму, так і з окресленням його впливу на принципові зміни, що відбувалися у практиці розвитку – по суті – усіх видів мистецтва. Що стосується філософського аналізу та оцінки постмодернізму, то на українських теренах він був представлений і у, власне, філософському дискурсі, і у естетико-мистецтвознавчому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтвердженням цієї тези виступають дослідження С. Балакірової, Т. Гундорової, Т. Гуменюк, Є. Дніпровської, Д. Затонського, Л. Левчук, Ю. Легенького, В. Личковаха, С. Павличко, М. Поповича, І. Сайтарли, О. Соболя, К. Станіславської, Н. Хамітова, Г. Чміль, А. Шевченка, котрі протягом кількох десятиліть «нашаровували» нові уявлення щодо специфіки постмодерністського відтворення дійсності в різних сферах гуманітарного знання.

Відаючи належне всім науковцям, позиція котрих мала як роз'яснювально-інтерпретаційний, так і дослідницький характер, сфокусуємо основну увагу на точці зору Л. Левчук. У підручнику «Естетика» (2010), написаному групою провідних українських фахівців, саме Л. Левчук представила естетичний вимір постмодернізму з наголосом на, так би мовити, хронології подій. Згідно позиції Л. Левчук, яку ми поділяємо, задля розуміння динаміки руху постмодернізму необхідно акцентувати на 1974 р., коли «...на сторінках американського журналу «Commentary» розгорнулася дискусія на тему: «Культура і поточний момент», підчас якої точилися гострі суперечки

щодо розуміння стану культури, яка мала вияви «масової», «антагоністичної», «елітарної» та «авангардної» (Левчук, 2010, с. 429).

Деталізуючи означену тезу, Л. Левчук виокремлює постаті Л. Тріллінга, котрий відстоював засади «антагоністичної культури» як складової модернізму, та Г. Маркузе – прихильника концепції «естетичного виміру культури»: саме позиція цих теоретиків «підготувала постмодернізм». Пройшло п'ять років після проведення означеної конференції і об'єктом прискіпливої уваги науковців стає монографія «Постмодерний стан», автором якої був відомий французький філософ і літературознавець Жан-Франсуа Ліотар (1924–1998).

На переконання Л. Левчук, монографія «Постмодерний стан» «...стала чи не першою спробою застосування поняття «постмодернізм» до філософських проблем, тобто трансформування соціокультурного феномену у світоглядний» (Левчук, 2010, с. 429). На межі 70–80-х років минулого століття «постмодернізм», наріжні ідеї якого були обґрунтовані – переважно – на теренах французької гуманістики, зайняв переконливі позиції в європейському культурному просторі.

Слід констатувати, що французькі постмодерністи протягом наступних двох десятиліть досить вдало апробували власні позиції на естетико-мистецтвознавчій сфері, пропонуючи – подекуди – яскраві моделі аналізу та оцінки «за» і «проти» історико-культурного руху конкретного виду мистецтва. Нашу думку, переконливо підтверджує як двотомне дослідження «Кіно» (1985), здійснене Жілем Дельозом (1925–1995), так і активне використання засадничих принципів постмодерністської естетики такими – широко визнаними сьогодні – письменниками як серб Мілорад Павич, японець Харукі Муракамі, француз Мішель Уельбек, що засвідчує факт досить швидкого подолання постмодернізмом французьких кордонів і вихід творчих експериментів у широкий європейський простір. Наразі, протягом 70-90-х років ХХ століття у цьому «просторі» вже досить впевнено себе почував італійський літературний постмодернізм, у контексті якого – це виявиться згодом – формувалися та активно опрацьовувалися засади кінематографічного постмодернізму, яскравим виразником якого виявиться Дж. Торнаторе.

Виклад основного матеріалу. Повертаючись до постаті Дж. Фалетті, важливо підкреслити, що перший його роман вийшов друком тоді, коли вже були створені «Хазарський словник» (1984), «Внутрішній бік вітру» (1991), «Елементарні частки» (1998), «Шухляда для письмового приладдя» (1999) та низка інших. Окремо наголосимо, що «Я вбиваю» з'явився в один рік – 2002 – із славетним романом «Кафка на пляжі», завдяки якому Муракамі був «зарахований» до класиків постмодернізму.

Відтак, Дж. Фалетті не робив свої перші кроки на літературній ниві, так би мовити, з чистого листа, а мав змогу опертися на достатньо потужні напрацювання своїх колег. Він, власне, і не оминув увагою попередній досвід на теренах створення постмодерністських романів, які – це важко не помітити – мають «зони перетину», оскільки використовують спільне естетико-художнє підґрунтя. Окрім цього, письменники-постмодерністи – і це одна з прикрих вад постмодерністської літератури – повторюють самі себе від роману до роману, тиражуючи як ремісничі прийоми, так і окремі світоглядні зрізи. Ми змушені констатувати, що в полоні означених тенденцій опинився і Дж. Фалетті, а це примушує дослідників його творчості фокусувати увагу саме на «Я вбиваю» – першому романі письменника, де «чистота» його професійного світобачення ще не зтиражована.

Водночас, творчі пошуки Дж. Фалетті, його блискучий дебют у якості письменника не можна відокремлювати від історії національної культури минулого століття, коли і література, і живопис, і кінематографія були позначені, з одного боку,

сміливими творчо-пошуковими проривами, а з другого, визначалися настільки непересічними митцями, що їх художні здобутки легко долали італійські межі, підсилюючи та збагачуючи європейський культурний простір.

На нашу думку, саме література на межі XIX–XX століття обумовила той надзвичайно високий інтелектуально-художній рівень, відштовхуючись від якого італійці розпочали XX століття. Як нормативи статті, так і її дослідницька спрямованість, не дозволяють провести ґрунтовний огляд тих процесів, якими позначені перші десятиліття минулого століття в історії національної літератури, однак ми не помилимося, якщо серед низки відомих імен виокремимо ім'я Джузеппе Верґи (1840–1922) – письменника, котрий стояв у витоків «веризму» – від лат. *verismo / vero* – істинний, правдивий.

«Веризм» – досить специфічний напрям (Сабадаш, 2008) у тогочасній італійській літературі, оскільки він мав ознаки як реалізму, так і натуралізму, приймаючи – водночас – загальні тенденції позитивістської філософії. Серед «веризських» творів Дж. Верґи виокремимо роман «Карабінери в горах» (1862), присвячений національно-визвольній боротьбі Джузеппе Гарібальді (1807–1882), прихильником соціально-політичних ідей котрого письменник був.

Після перших реалістичних творів, Дж. Верґа все більше й більше схилявся на бік «натуралізму», а знайомство з його засновником – Емілем Золя (1840–1902) – остаточно закріплює світобачення італійського письменника на засадах зацікавленого ставлення до питань спадковості, психо-фізичних захворювань людини, сексуальних потягів. У зазначеному аспекті позицію Дж. Верґи підсилювала і популярність ідей італійця Чезаро Ломброзо (1835–1909) – психолога, психіатра та криміналіста, – котрого, як відомо, цікавили «поза суспільні елементи», а саме: божевільні, злочинці, повії, збоченці різного ґатунку. Означені фактори привели до появи таких суперечливих творів Дж. Верґи як «Ерос» та «Малярія», які виходили за межі веристської методології. Так, на сторінках оповідання «Малярія» з скрупульозною, натуралістичною «документальністю» діагностується малярія. Подібне ставлення до відтворення хвороби було б доречним, скоріше, у творі натуралістичного спрямування, ніж веристського.

Наразі, у творчій біографії Дж. Верґи є і невідомий письменнику факт, а саме: його роман «Родина Маловолья», який літературознавці вважають безперечним надбанням письменника, екранізував Лукіно Вісконті (1906–1976) під назвою «Земля тремтить» (1948). Цей фільм буде одним з перших, створених Л. Вісконті, прізвище котрого обов'язково присутнє в переліку засновників «неореалізму», потужної течії італійського кінематографу, яка почала формуватися в останні роки другої світової війни і – згодом – виявилася найвиразнішим досягненням не лише італійського, а й європейського кіномистецтва в цілому.

По суті, сучасником Дж. Верґи, але молодшим за віком, був ще один письменник, прізвище котрого доцільно назвати в контексті аналізу творчості Дж. Фалетті. Ми маємо на увазі Діно Буццаті (1906–1972), чия творчість, з одного боку, дещо «посунула» «веристів», а з другого, примусила говорити про достатньо складні процеси, що їх можна було спостерігати напередодні розповсюдження в італійському літературному просторі засад постмодерністської естетики.

Д. Буццаті, котрий відомий в Італії не лише як прозаїк, а й драматург, журналіст та живописець, який мав персональні виставки, був послідовним прихильником екзистенціалізму. Більшість його творів розглядається сучасними літературознавцями у досить широкому просторі: від творчих шукань Франца Кафки до світобачення таких письменників як Альбер Камю та Жан-Поль Сартр. На нашу думку, таку оцінку не

можна прийняти однозначно передусім тому, що Д. Буццаті був, так би мовити, самодостатнім автором, що підтверджує низка драматургічних творів, написаних протягом десятиліття між 1958 та 1968 роками, зокрема, п'єса «Клінічний випадок» (Дино Буццати, н.д.).

Окреслена літературознавцями площина, в контексті якої, на їх погляд, доцільно розглядати творчість Д. Буццаті, заслуговує на іншу інтерпретацію, а саме: екзистенціалізм, ідеї якого сповідував письменник, настільки широка світоглядна концепція, яка не виключає в процесі мистецької практики вільного використання естетико-художніх засобів експресіонізму, в контексті яких «побудована» творчість Ф. Кафки.

Народившись в середині ХХ століття, Дж. Фалетті, як особистість і – пізніше – як письменник формувався саме в таких інтелектуально-світоглядних умовах, що згодом – цілком логічно – трансформувалося в його роман «Я вбиваю», який настільки ж верисько-натуралістичний, наскільки екзистенційно-експресіоністичний.

Навіть стисла характеристика творчої спадщини Д. Буццаті потрібна нам – в логіці розкриття мети статті – задля того, щоб підкреслити не однолінійний характер італійської літератури ХХ століття, творчі пошуки якої не обмежилися художньою платформою «веризм – натуралізм», а експериментували на більш широкому просторі. При цьому, письменники не відмовлялись а ні від потужної реалістичної традиції, а ні від тих шукань, які обумовлювалися новітніми філософськими ідеями, що впливали на модернізацію чи – навіть – революцізацію літературно-мистецького руху.

На нашу думку, не слід залишати поза увагою і вкрай важливий факт із останнього десятиліття життєво-творчого шляху Дж. Вергі: у 1909 році його співвітчизник Філіппо Томмазо Марінетті (1876–1944) оприлюднив основні ідеї футуризму – від лат. *futurum* – майбутнє. Утвердження концептуальних засад цього мистецького напрямку на теренах італійської культури значно модернізували й модифікували її розвиток, впливаючи на творчі пошуки митців протягом усього ХХ століття. Справа в тому, що футуризм не просто заперечував, а й свідомо руйнував як реалізм у його класичному вигляді, так і веризм, методологія якого не заперечувала реалістичного відтворення дійсності, хоча – ми це вже зазначали – позитивно ставилася і до натуралізму. Футуризм же практично змінював мистецьку парадигму, напрацьовану європейцями протягом другої половини ХІХ століття.

Ставши, по суті, на чолі авангардизму, адже футуризм був третім – після фовізму та кубізму – напрямом цього руху, футуристи почали сміливо експериментувати з такими мистецькими феноменами як динамізм, ритм, композиція. Значні зусилля поетів та живописців були спрямовані на пошуки адекватних шляхів щодо деформації чинників художньої форми, а саме: кольору, слова, лінії, перспективи.

Це, вочевидь, робилося з двох причин:

1. Експеримент заради експерименту, де кінцевою ціллю було виявлення потенціалу художньо-виразних засобів конкретних видів мистецтва.

2. Експеримент задля реалізації програмних положень футуризму щодо ідеї урбанізації та абсолютизації ролі науково-технічного прогресу в умовах ХХ століття.

Л. Левчук у статті «Футуризм: історія, теорія, мистецька практика», присвяченій 100-літній історії футуризму, – ювілей відзначався у 2009 році – зазначає: «Схиляючись перед рівнем технічних досягнень ХХ ст., вони водночас намагалися довести, що технічний прогрес спричиняє духовне зубожіння, що техніка з часом знищить свого творця – людину. Варто відзначити, що футуристи, хоч, можливо і на інтуїтивному, емоційному рівні, все ж відчули суперечності між технічним прогресом як процесом творення нового і його наслідками, що можуть мати руйнівну силу для людини й

людства» (Левчук, 2009, с. 4).

На нашу думку, слід підкреслити, що точка зору Л. Левчук, яку ми приймаємо і поділяємо, торкається усієї історії італійського футуризму, яка не була статичною і – дійсно – демонструвала різні підходи до «побудови» стосунків між науково-технічним прогресом і пересічною людиною. Якщо ж зосередитися на періоді від 1909 р., коли були оприлюднені теоретико-практичні орієнтації футуризму, і 1944 – роком смерті Марінетті, то цей проміжок часу не позначений ані світоглядними коливаннями, ані прикладами теоретичних узагальнень, які виявляли хоча б натяки на гуманістичне підґрунтя у ставленні до людини. Поділяючи засади фашистської ідеології, засновник футуризму демонстрував агресивність, підтримував війну як засіб «очищення» та «гігієни» світу, а власну позицію співвідносив з наріжними ідеями філософії Фрідріха Ніцше (1844–1900).

Оскільки Ф.-Т. Марінетті атрибутував себе і як поет, оприлюднивши дві поетичні збірки «Підкорення зірок» (1902) та «Руйнування» (1904), і як прозаїк, роман котрого «Футурист Мафарка» (1909) знайшов певний розголос серед європейської критики, починання футуристів на теренах італійської літератури не могли пройти повз увагу їх колег. Подобалися комусь чи ні експерименти засновника футуризму, це а ж ніяк не цікавило Ф.-Т. Марінетті і не зупиняло його бажання створити «загальноєвропейський футуристичний простір». Саме реалізацією цієї ідеї і можна пояснити подорожі Ф.-Т. Марінетті до багатьох країн Європи. Здійсненню амбіційних планів «батька» футуризму завадили дві світові війни, проте заперечити, що у творчості сучасних постмодерністів, подекуди, досить виразно «проростають» футуристично-сюрреалістичні починання також було б помилкою.

Наразі, аналіз динаміки «руху» італійського культуротворення – в умовах першої половини ХХ століття – дає право констатувати, що паралельно з «веризмом», який був провідною системою поглядів, існували інші тенденції, здатні – тою чи іншою мірою – розхитати національні традиції, насаджуючи за допомогою мистецтва, моделі нового світоставлення й світобачення. В означеному контексті не можна обмежитися лише фіксацією руйнівною – стосовно засад класичного мистецтва – практики футуризму, оскільки на італійських теренах вкрай впливовим був і «метафізичний живопис», обґрунтований Джорджо де Кіріко (1888–1978).

Як зазначає Т. Кохан, Джорджо де Кіріко, котрий – згодом – буде атрибутуватися мистецтвознавцями як класик італійського живопису ХХ століття, досяг визначних успіхів у відтворенні стану таємничості, загадковості та невизначеності, поєднуючи в своїх картинах абсолютно випадкові предмети. Сьогодні вважається, що саме Джорджо де Кіріко пройшовши шлях від «метафізичного живопису» до «сюрреалізму», закріпив естетико-художні засади останнього у практиці національного живопису (Кохан, 2003, с. 217–219).

Принагідно підкреслимо, що в означений період – значною мірою під впливом Ф.-Т. Марінетті – італійський живопис вражає сучасників як сміливістю експериментів, так і очевидним бажанням оновити естетико-художні засади не лише образотворчого, а й в цілому мистецтва, як специфічного засобу «осягання» дійсності.

Висновок. Слід підкреслити, що у контекст періоду, який відтворено на сторінках даної статті, могли б органічно «вписатися» і Карло Карра (1881–1966), і Умберто Баччоні (1882–1916), і Джіно Северіні (1883–1966), і Альберто Савініо (1891–1952). Їх життєві шляхи – окрім У. Баччоні, котрий загинув унаслідок трагічної випадковості – «перетнули» межу середини ХХ століття в якості впливових представників італійської культури. Спираючись на реконструйований нами матеріал, можна стверджувати, що

постмодернізм цілком закономірно утверджуватися в італійському культурному просторі.

Перспективи подальшого вивчення. Наразі, це зобов'язує в майбутньому цілісно представити літературну творчість Дж. Фалетті, а також, остаточно не вичерпаний і аналіз естетико-мистецтвознавчих чинників, які утверджують його саме як письменника-постмодерніста.

Бібліографічний список

- Дино Буццати, н.д. *Livelib*. [online]. Доступно: <<https://www.livelib.ru/author/218166-dino-buttsati>> (Дата обращения 11 ноября 2020).
- Джорджо Фалетти, н.д. *Livelib*, [online]. Доступно: <<https://www.livelib.ru/author/120340-dzhordzho-faletti>> (Дата обращения 11 ноября 2020).
- Кохан, Т.Г., 2003. «Метафізичний живопис» на перехресті європейських художніх напрямків. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 10, С.216–224.
- Кохан, Т.Г., 2015. Кінопростір Джузеппе Торнаторе: динаміка художніх пошуків. *Культурологічна думка*, 8, с.85–90.
- Левчук, Л.Т., 2009. Футуризм: історія, теорія, мистецька практика. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності*, 24, с.3–9.
- Левчук, Л.Т., 2010. Постмодерністська естетика. *Естетика*. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, с.428–435.
- Сабадаш, Ю., 2008. Веризм: гуманізм життєвої правди. *Гуманізм як феномен італійської культури*. Київ: ДАКККиМ. с.152-170.

References

- Dino Buttsati, n.d. *Livelib*. [online]. Available at: <<https://www.livelib.ru/author/218166-dino-buttsati>> (Accessed 11 November 2010). (on Russian).
- Dzhordzho Faletti, n.d. *Livelib*. [online]. Available at: <<https://www.livelib.ru/author/120340-dzhordzho-faletti>> (Accessed 11 November 2010). (on Russian).
- Kokhan, T.H., 2003. «Metafizychnyi zhyvopys» na perekhresti yevropeiskykh khudozhnikh napriamkiv ["Metaphysical painting" at the crossroads of European art trends]. *Actual problems of history, theory and practice of art culture*, 10, p. 216–224. (on Ukraine).
- Kokhan, T.H., 2015. Kinoprostir Dzhuzeppe Tornatore: dynamika khudozhnikh poshukiv [Cinemaspace of Giuseppe Tornatore: Dynamics of Artistic Searches]. *The Culturology Ideas*, 8, p. 85–90. (on Ukraine).
- Levchuk, L.T., 2009. Futuryzm: istoriia, teoriia, mystetska praktyka [Futurism: history, theory, artistic practice]. *Actual philosophical and culturological problems of the present*, 24, S. 3–9. (on Ukraine).
- Levchuk, L.T., 2010. Postmodernistska estetyka [Postmodern aesthetics]. *Aesthetics*. 3rd ed. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, p.428–435. (on Ukraine).
- Sabadash, Yu., 2008. Veryzm: humanizm zhyttievoi pravdy [Verism: the humanism of the truth of life]. *Humanism as a phenomenon of Italian culture*. Kyiv: DAKKKiM, p. 152–170. (on Ukraine).
- Стаття надійшла до редакції 13.10.2020.

Ju. Sabadash

ITALIAN MODEL OF POSTMODERNISM (BASED ON GIORGIO FALETTI'S WORKS)

The article presents the vital and creative path of the famous Italian writer Giorgio Faletti, who successfully transformed the foundations of European postmodernism into the context of national traditions.

There has been reproduced the specifics of the Italian cultural space in the article, where for a century both literature and other forms of art went through complex and contradictory path: from the “verism” by J. Vergi, “futurism”, “metaphysical painting”, “neorealism” to “intellectual irony” by Umberto Eco.

There has been analyzed the fundamental principles of postmodernism, in the context of which Giorgio Faletti’s literary works, on the one hand, inherit the requirements of European postmodernism, and on the other hand, are marked by the originality of the Italian historical and cultural movement.

The topicality of the article is determined by the personality of G. Faletti, because of, on the one hand, which is interesting in itself, a prominent place he occupies in the European culture of the late XX – early XXI century, and on the other hand, his creative activity, the analysis of which, allows us to represent more fully the cultural processes which take place on the Italian territory. In the context of this topicality, the purpose of the article is to consider, first of all, the literary heritage by G. Faletti, which organically “fits” the developing trends of European “postmodernism” as an independent Italian model.

In our opinion, to perform an objective analysis of the creative heritage by G. Faletti with an emphasis on its literary component, it is necessary to make several research procedures, namely: 1) to determine the cornerstones of aesthetic and art criticism modification of postmodernism; 2) to reproduce the Italian artistic experience that was accumulated during the twentieth century and – in one way or another – influenced the formation of Faletti’s artistic tastes and creative orientation; 3) to show how the traditions of Italian literary creativity and the requirements of postmodern aesthetics intersect both in the writer’s worldview and in his professional techniques.

Today, it is well known that the logic of the development of European humanistics, starting from the mid-70s of the last century, has included a wide range of issues related to both the philosophical understanding of postmodernism and the definition of its influence on the fundamental changes that took place in the practice of developing – in fact – all types of art. As for the philosophical analysis and assessment of postmodernism, it was presented in the Ukrainian open spaces both in the philosophical discourse itself and in the aesthetic and art history.

Being based on the material we have reconstructed, it can be stated that postmodernism quite naturally began to establish itself in the Italian cultural space at first cautiously, and then more and more confidently. Now, this obliges us to present the literary works by G. Faletti holistically in the future, as well as not finally depleted analysis of aesthetic and art history factors that confirm him as a postmodern writer.

Key words: *Giorgio Faletti, Italian model of postmodernism, national tradition, humanism, the principle of “stratification”, transculturalism, carnivality, citation.*

УДК 930.1:17(476)

А. И. Смолик

НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ПРЕДМЕТ ДИСКУРСА КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ БЕЛАРУСИ

В статье обосновывается необходимость теоретико-методологического изучения и практической деятельности социально-культурных институтов по выявлению, валоризация объектов нематериального культурного наследия (далее

НКН), созданного мировым сообществом, в целях его защиты, сохранения и включения в современное культурное пространство. Автором рассматриваются различные научные подходы к атрибуции артефактов национальной культуры, их патримониализации и включения в «Государственный список Республики Беларусь» и «Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества» ЮНЕСКО. Отмечается, что белорусской культурологической школой проводится значительная научная и практическая деятельность по осмыслению роли и места НКН в современном глобализирующемся мире.

Ключевые слова: *дискурс, культурология, нематериальное культурное наследие, номинирование, патримониализация, валоризация.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-94-101

Постановка проблемы. Суть проблемы заключается в различном подходе культурологов, музееологов, историков к атрибуции, валоризация объектов нематериального культурного наследия, что усложняет деятельность государства и общественности по его сохранению и репрезентации.

Анализ последних исследований и публикаций. В Беларуси в последние годы культурологами осуществляется систематическая научная деятельность по исследованию проблем, связанных с сохранением и ревитализацией артефактов НКН, в частности защищены три кандидатские диссертации: Кананович С. К. «Праблемы атрыбуцыі аб'ектаў духоўнай спадчыны ў свеце сучаснай культуралогіі»; Шпарло С. Л. «Процесс институализации нематериального культурного наследия на международном, государственном и региональном уровнях»; Вань Дань «Ревитализация нематериального культурного наследия КНР и Республики Беларусь», а также в научно-теоретических журналах опубликовано ряд статей по данной проблеме, например, Смолик А. І. Нематэрыяльная культурная спадчына: да праблемы станаўлення культуралагічнай катэгорыі і др.). В 2021–2025 гг. ученые кафедры культурологии будут участвовать в разработке Государственной программы «Тезаурус нематериального культурного наследия в контексте современного культурологического дискурса».

Целью статьи является обозначить актуализацию проблемы сохранения НКН в контексте глобализации как в Беларуси, так на Украине, объединить усилия украинских и белорусских культурологов для определения научных подходов к исследованию объектов НКН и выработки рекомендации для специалистов-практиков социокультурной сферы, которые непосредственно должны заниматься защитой и сохранением артефактов культурного наследия.

Изложение основного материала. В первой четверти XXI в. фиксируются значительные изменения во всех сферах человеческого сообщества, связанные с различными экономическими, политическими и социокультурными процессами, одним из которых является глобализация, являющаяся, что главной угрозой для национальных культурных ценностей, как материальных, так и духовных. В Международной конвенции ЮНЕСКО об охране нематериального культурного наследия отмечается, что «процессы глобализации и социальных преобразований, создавая условия для возобновления диалога между сообществами, вместе с тем являются, как и явление нетерпимости, источниками серьезной угрозы деградации, исчезновения и разрушения, которая нависла над нематериальным культурным наследием» (ЮНЕСКО, 2003). В связи с этим все более актуальным становится вопрос о сохранении этнических традиций, имеющих сущностный характер для оснований той или иной национальной

культуры, поскольку определенный объем социально-культурного опыта, при отсутствии соответствующих механизмов передачи и сохранения, может быть безвозвратно утерян.

В процессе жизнедеятельности многих поколений белорусского народа, направленной на реализацию многообразных материальных и духовных потребностей, определяющих основное содержание человеческого бытия, было создано бесчисленное множество артефактов материальной культуры, а также нематериальных проявлений народного творчества. Передаваясь от поколения к поколению, они являлись свидетельствами уровня развития общества на разных этапах, богатства духовной жизни, выразителями эстетических идеалов. В конечном результате, они становятся фактором сплочения нации, средством интеграции в период кризисов и нестабильности, их невозможно повторить и восстановить после утраты. Нематериальное культурное наследие, по мнению белорусского культуролога Э. К. Дорошевича, повышает чувство национальной идентичности и исторической ответственности граждан, сплоченность и центростремительную силу нации, а также способствует развитию национальной культуры и гармоничному развитию личности (Дарашэвіч, 2009).

В связи с этим приоритетом государственной политики, реализуемой органами государственного управления всех уровней Республики Беларусь, является создание условий для надлежащего содержания объектов нематериального культурного наследия, активного их использования в жизни современного общества.

Республика Беларусь, как государство, присоединившееся к Конвенции ЮНЕСКО 2003 г., стремится, как можно полнее строить работу по сохранению своего нематериального культурного наследия в соответствии с рекомендациями ЮНЕСКО. Вместе с тем анализ трудов белорусских представителей гуманитарного сообщества Беларуси и государственных нормативно-правовых актов в области валоризация и номинирования объектов историко-культурного наследия к артефактам нематериальной культуры показывает, что процесс его патримониализации имеет определенные сложности, обусловленные глубиной мировоззренческой основы культурного наследия, сложностью проникновения в его форму и духовную сущность современными субъектами культуры. Одним из камней преткновения в данной деятельности является определение представителей научной отрасли, которые должны изучать объекты нематериального культурного наследия. Этот вопрос в различных странах решается неоднозначно. Ряд европейских ученых склонны считать, что это сфера этнологии и антропологии. Этой точки зрения, например, придерживаются антропологи С. А. Арутюнов, Ю. В. Бромлей, А. Девалле, Жуан Леал, Т. С. Курьянова, Пьетро Клементе, К. В. Чистов и др. Так, А. Девалле утверждает, что данные явления давно известны этнологам, которые уже более века фотографируют, записывают, снимают церемонии, праздники, танцы, процессы работы мастеров или просто фрагменты повседневной жизни (Чепайтене, 2010).

В европейском культурологическом дискурсе широко распространен другой взгляд на проблему критического исследования НКН, согласно которого роль антропологии признается в ряду многих гуманитарных дисциплин. Сторонники данной позиции считают, что феномен нематериального культурного наследия является скорее культурологической и исторической практикой, достойной специального изучения. Литовский историк Р. Чепайтене полагает, что изучение НКН должно быть междисциплинарным и основываться не только на классической триаде археологии, архитектуры и истории, традиционно связываемых с материальным наследием, но и на

таких дисциплінах, як антропологія, географія, культурологія, музеєлогія, педагогіка, соціологія, економіка і др. (Чепайтене, 2010, с.157).

Ряд белорусских культурологов и историков: А. А. Гужаловский (Гужалоўскі, 1997), Т. А. Джумантаева (Джумантаева, 2011), А. Н. Калбаска (Калбаска, 2000), С. К. Кононович (Канановіч, 2010), И. Г. Лупашко (Лупашка, 2011) др. отстаивают позицию, в соответствии с которой научная разработка проблем нематериального наследия должно осуществляться в рамках музееведения. Следовательно, основной задачей институций Республики Беларусь является музеефикация объектов НКН, экспонирование их на выставках и экспозициях.

В названных точках зрения, на наш взгляд, следует отметить одно существенное упущение. В работах выше указанных авторов речь идет об историко-культурном наследии в целом, а не только о нематериальном культурном наследии.

Помимо проблемы определения дисциплинарных границ изучения объектов НКН существуют и другие дискуссионные вопросы. В частности, дискутируется проблема существующей разницы подходов к выявлению объектов наследия, вызванной ациональной спецификой. Так, американский исследователь Р. Гарисон, придерживающийся радикальных взглядов, утверждает, что деятельность ЮНЕСКО в области охраны нематериального культурного наследия является глобалистским вмешательством, несущим свой негативный аспект, так как западные страны навязывают остальным цивилизациям и культурам смыслы, ценности, повестки и дискурсы европоцентризма (Desvallées, 2004, с. 7-14). Р. Чепайтене указывает на такой межцивилизационный парадокс в области НКН, как содержание «Репрезентативного списка нематериального культурного наследия человечества». По ее мнению, в нем европейскую культуру представляют в основном только феномены, связанные с фольклором, в то время как восточные страны своими нематериальными артефактами называют наследие высокой культуры (театр теней и оперу Кунку в Китае, театр Ногаку в Японии) (Чепайтене, 2010, с.86).

На наш взгляд, такой подход обусловлен разными концепциями аутентичности в странах Запада и Востока, когда феномен НКН рассматривается как процесс и результат конструирования традиционного экспертами в сфере культуры. Подходя к местным контекстам артефактов культуры, эксперты проводят двойную операцию деконтекстуализации и реконтекстуализации. В результате из малой традиции они становятся большой традицией, из граней общественной и культурной жизни различных групп, рассматриваемых в своих собственных терминах, они превращаются в знаки идентичности и наследия. Из объективных аспектов культуры они преобразуются в субъективные идентитарные эмблемы.

В связи с конструированием традиции и традиционного актуализируется проблема концепта «подлинности», «аутентичности» и критериев, позволяющих относить то или иное явление к объектам НКН. Белорусские культурологи Э. К. Дорошевич (Дарашэвіч, 2009, с. 114) и М. Конан (Конан, 1996, с. 22) настаивают на его важности. По их мнению, основными методами работы с нематериальным наследием являются те, которые основаны на сохранении подлинных объектов НКН. Они считают, что при изучении объекта НКН следует исходить из выяснения, является ли он постоянным во времени и пространстве, что подлинность объекта не может быть абстрагирована от конкретного времени и пространства. Белорусские культурологи такого подхода к артефактам нематериального наследия исходят из того, что культурные процессы и явления постоянно меняются с развитием и прогрессом культурно-исторической эпохи. Некоторые из них исчезают навсегда, потому что они больше не совместимы с новой социальной средой жизни. Но есть также немало

артефактов, которые продолжают демонстрировать свою сильную жизнеспособность или приобретать новое развитие в разных вариациях. В большинстве случаев нематериальное культурное наследие – это и запись вчерашнего дня, и сегодняшняя реальность, а также признак завтрашнего дня. Вместе с официальными критериями ЮНЕСКО критерий аутентичности, на их взгляд, позволит объективно осуществить патримониализацию.

Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки, и культуры определила ряд критериев, которыми должны руководствоваться страны-участники Конвенции 2003 при валоризация объектов нематериального наследия. К ним относятся: а) является ли отбираемый объект культуры шедевром человеческого творчества выдающейся значимости; б) относится ли культурная или историческая традиция к конкретному сообществу; в) служит ли объект неотъемлемой и особенно важной частью культурной идентификации конкретного сообщества; г) отличается ли мастерством исполнения; д) является ли исключительно важным доказательством живой культурной традицией; е) угрожает ли ценности исчезновение из-за недостаточных средств охраны, урбанизации, быстрых общественных трансформаций или обусловленных аккультурацией внезапных изменений (ЮНЕСКО, 2003).

Выводы. Таким образом, в Республике Беларусь и КНР накоплен определенный опыт в области исследования проблем изучения, сохранения и валоризация нематериального культурного наследия. С этой точки зрения деятельность белорусской культурологической в этом направлении представляет несомненный научный интерес. Имеющиеся научные наработки, на наш взгляд, будут способствовать совершенствованию деятельности государственных и общественных институций Беларуси по расширению белорусского присутствия в мировом пространстве историко-культурных ценностей человечества. Эффективность научно-теоретической деятельности, на наш взгляд, повысится при объединении усилий украинской и белорусской культурологических школ в этом направлении.

Перспективы дальнейшего изучения. Белорусские культурологи исследование проблем сохранения и ревитализации на последующий период ставят во главу своей научной деятельности. На текущую пятилетку утверждена коллективная тема «Тезаурус нематериального культурного наследия в контексте современного культурологического дискурса», с последующим изданием коллективной монографии, публикаций серии статей, научных докладов на международных и республиканских научно-практических конференциях. Полагаю, что одну из конференций следовало бы провести на тему «Сохранение нематериального культурного наследия Украины и Беларуси: проблемы и достижения», а также обменяться рядом публикациями культурологов в белорусских и украинских научно-теоретических журналах. Инициаторами могли бы выступить культурологи Мариупольского государственного университета и Белорусского государственного университета культуры и искусств.

Библиографический список

- Гужалоўскі, А.А., 1997. Некаторыя тэндэнцыі развіцця музеяў на мяжы ХХІІІ ст. В: Л. Мяртвішчава, рэд. 1998. *Музей на мяжы стагоддзяў. Традыцыйнае і новае ў канцэптуальных падыходах*: Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі, Мінск, 11-12 снеж. 1997 г. Мінск, с.19-21.
- Дарашэвіч, Э., 2009. Спадчына вуснай традыцыі (oral heritage of humanity) у структуры культуры. В: М.А. Мажэйка, рэд. 2009. *Аўтэнтычны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання*: Матэрыялы ІІІ Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Мінск, 29 -30 красавіка 2009 г. Мінск : БДУКМ, с.113-114.

- Джумантаева, Т. А. 2011. *Музеефікацыя культурнай прасторы Полацка: традыцыі і інавацыі*. Кандыдат культуралогіі. Аўтарэферат. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў. Мінск.
- Калбаска, А.М., 2000. *Музейны Дыяруш, ці Уваходзіны ў новую музейную логіку*. Мінск: БелПСК, 2000.
- Канановіч, С.К., 2010. Праблемы атрыбуцыі аб'ектаў духоўнай спадчыны ў свеце сучаснай культуралогіі. *Роднае слова*, 1, с.100-105.
- Конан, У., 1996. Архетыпы нашай культуры. *Адукацыя і выхаванне*, 11, с.20-25.
- Лупашка, І.Г., 2011. Асноўныя тэндэнцыі культурна-асветніцкай дзейнасці беларускіх літаратурных музеяў на сучасным этапе. *Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*, 1, с.154-156.
- Чепайтене, Р. 2010. *Культурное наследие в глобальном мире*. Вильнюс: Европейский гуманитарный университет.
- ЮНЕСКО, 2001. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии. В: ЮНЕСКО, 2002. *Акты генеральной конференции ЮНЕСКО. 31-я сессия. Париж, 15 октября -13 ноября 2001 г. Т.1. Резолюции*. Париж: ЮНЕСКО, с.72-74.
- ЮНЕСКО, 2003. Международная Конвенция об охране нематериального культурного наследия принята 17 октября 2003 г. 32-й сессией Генеральной конференции ООН по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО). *UNESCO Digital Library*. [онлайн] Доступно: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540r.pdf>> (дата обращения 18 декабря 2018).
- Desvallées, A., 2004. La muséologie et les catégories de patrimoine immatériel. Questions de terminologie, à propos de intangible heritage / patrimoine immatériel et patrimoine intangible. In: ICOFOM, 2004. *Museology and Intangible Heritage*. International Symposium, 20th General Conference of ICOM. 02 – 08 October 2004 in Seoul (South Korea). Seoul: ICOM, p.7–14.

References

- Chepaytene, R., 2010. *Kulturnoe nasledie v globalnom mire [Cultural heritage in the global world]*. Vilnyus: Yevropeyskiy humanitarny universitet. (in Russian).
- Daratscevitc, E., 2009. Spadtcyna wyscaj tradycji (oral heritage of humanity) u structurey culture [The heritage of oral tradition (oral heritage of humanity) in the structure of culture]. In: M.A. Mazejka, 2009. *Authentic folklore: problems of study, preservation, imitation: Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Minsk, April 29-30, 2009*. Minsk: BDUKM, p.113-114. (in Belarusian).
- Desvallées, A., 2004. La muséologie et les catégories de patrimoine immatériel. Questions de terminologie, à propos de intangible heritage / patrimoine immatériel et patrimoine intangible. In: ICOFOM, 2004. *Museology and Intangible Heritage*. International Symposium, 20th General Conference of ICOM. 02 – 08 October 2004 in Seoul (South Korea). Seoul: ICOM, p.7–14. (in French).
- Dzumantaewa, N.F., 2011. *Muzeefikacija kulturnej prastory Polatcka: tradycji i nawaczi [Museification of the Polotsk Cultural Space: Traditions and Innovations]*. PhD thesis The Belarusian State University of Culture and Arts. Minsk. (in Belarusian).
- Gudzalovski, A.A., 1997. Nekatoryja tendenczi razwiczca muzeev na mjadzy XXIII st. [Some trends in the development of museums at the turn of the twentieth century]. In: L. Mjartitscava, ed. 1998. *Museum at the turn of the century. Traditional and new in conceptual approaches: Proceedings of the Scientific and Practical Conference, Minsk, December 11-12, 1997*. Minsk, p.19-21. (in Belarusian).
- Harrison, R., 2013. *Heritage: Critical approaches*. Abingdon. New York: Routledge.
- Kalbaska, A.M., 2000. *Muzejny Dujarutsc, ci Ywahcodziny u nowyju muzejalogiju [Museum*

- Diary, or Entrance to the New Museology*]. Minsk: BellPK. (in Belarusian).
- Kananowitsc, S.K., 2010. Prablemy atrybucji abektav dyhcoynaj spadtscynny y swece sutscasnaj culturalogii [Problems of attribution of objects of spiritual heritage in the world of modern cultural studies]. *Rodnaje slowa*, 1, p.100-105. (in Belarusian).
- Konan, Y., 1996. Arhcetypy nascaj culture [The archetypes of our culture]. *Education and upbringing*, 11, p.20-25. (in Belarusian).
- Lupascka, I.G., 2011. Asnovnuje tendencji culturna-aswetnickaj dzejnasci belaruskich litaraturnyh muzeev na sutscasnym etape [Major trends in cultural and educational activities of the belarusian literary museums in the modern period]. *Bulletin of the Belarusian State University of Culture and Arts*, 1, p.154-156. (in Belarusian).
- UNESCO, 2001. Wseobtscaja deklaracija UNESKO o culturnom raznoobrazji [UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity]. In: UNESCO, 2002. *The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, meeting in Paris from 15 October to 3 November 2001, at its 31st session. T.I. Rezolucija*. – Paris: UNESCO, p.72-74. (in Russian).
- UNESKO, 2003. The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization hereinafter referred to as UNESCO, meeting in Paris, from 29 September to 17 October 2003, at its 32nd session. *UNESCO Digital Library*. Available at: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540r.pdf>> (Accessed 18 December 2018). (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 18.08.2020.

A. Smolyk

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AS A SUBJECT OF DISCOURSE OF THE CULTURAL SCHOOL OF BELARUS

The article substantiates the need for theoretical and methodological study and practical activities of socio-cultural institutions to identify, valorise objects of intangible cultural heritage (hereinafter referred to as ICH) created by the world community in order to protect, preserve and include it in the modern cultural space. The author considers various scientific approaches to attribution of artifacts of national culture, their patrimonialization and inclusion in the “State List of the Republic of Belarus” and “Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity” of UNESCO. It is noted that the Belarusian School of Cultural Studies conducts significant scientific and practical activities to understand the role and place of ICH in the modern globalizing world.

The essence of the problem lies in the different approach of culturologists, museologists, historians to the attribution, valorization of objects of intangible cultural heritage, which complicates the activities of the state and the public to preserve and represent it. The purpose of the article is to outline the actualization of the problem of the preservation of ICT in the context of globalization both in Belarus and in Ukraine, to combine the efforts of Ukrainian and Belarusian cultural scientists to determine scientific approaches to the study of ICT objects and to develop recommendations for practitioners in the socio-cultural sphere who should directly deal with the protection and preservation artifacts of cultural heritage.

Key words: *discourse, cultural studies, intangible cultural heritage, nomination, patrimonialization, valorisation.*

О. Смолік

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ПРЕДМЕТ ДИСКУРСУ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ БІЛОРУСІЇ

У статті обґрунтовується необхідність теоретико-методологічного вивчення та практичної діяльності соціально-культурних інститутів з виявлення, валоризації

об'єктів нематеріальної культурної спадщини (далі НКН), створених світовою спільнотою, з метою їх захисту, збереження і включення до сучасного культурного простору. Автором розглядаються різні наукові підходи до атрибуції артефактів національної культури, їх патрімоніалізації і включення в «Державний список Республіки Білорусь» і «Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства» ЮНЕСКО. Відзначається, що білоруською культурологічною школою проводиться значна наукова і практична діяльність щодо осмислення ролі і місця НКН в сучасному глобалізованому світі.

Суть проблеми полягає в різному підході культурологів, музеєзнавців, істориків до атрибуції, валорізації об'єктів нематеріальної культурної спадщини, що ускладнює діяльність держави і громадськості щодо її збереження і репрезентації.

Тема статті позначає актуалізацію проблеми збереження НКН в контексті глобалізації як в Білорусі, так і в Україні, а також пропонує об'єднати зусилля українських і білоруських культурологів для визначення наукових підходів до дослідження об'єктів НКН і вироблення рекомендацій для фахівців-практиків соціокультурної сфери, які безпосередньо повинні займатися захистом і збереженням артефактів культурної спадщини.

Ключові слова: дискурс, культурологія, нематеріальна культурна спадщина, номінування, патрімоніалізація, валорізація.

УДК 11.852:7.091

А. М. Тормахова

ВІЗУАЛЬНІ ФОРМИ КОМІЧНОГО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

В статті окреслено риси тих форм комічного, що поширені у сучасній медіа культурі. Наголошується увага на універсальності даної категорії, здатності до значних трансформацій та залишатися актуальною в контексті сьогодення. Комічне, яке виникає в медіапросторі, є частиною комунікативного процесу, воно сприяє зменшенню рівня конфліктності та примиренню людини з дійсністю. Візуальність та віртуальність стають провідними ознаками часу. Можна казати про існування і арт-практик, і комунікативних медіа-форм, які витісняють звичні класичні мистецтва. Серед візуальних форм комічного можна виділити ті, що вже стали постійною частиною телевізійного контенту, так і продукт сучасної медіакультури інтернет простору - демотиватори, мему і короткі відео.

Ключові слова: комічне, візуальні форми, медіапростір, інтернет, мему, категорія, відео.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-101-106

Постановка проблеми. Комічне є естетичною категорією, що підтверджує свою універсальність та життєвість в медіапросторі, який займає значну частину життя сучасного людства. Різні форми, які дотичні до комічного, сміхової культури, поширені у мережі інтернет. Вони демонструють креативне начало його творців та стають надзвичайно важливою частиною медіаконтенту. Комічне серед інших естетичних категорій, якнайкраще демонструє здатність до адаптації та модифікації під усі життєві обставини. Дослідження специфіки тих форм комічного, що набувають поширення в

сучасній медіа культурі, є таким, що недостатньо обґрунтоване в рамках сучасного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка візуальної культури та її ознаки окреслюються в праці Н. Мірзоева. Особливості медіа мистецтва в контексті сучасної візуальної культури є предметом розвідок В. Головей та А. Реутова. Проблемі комічного присвячено ряд робіт. Зокрема варто згадати працю провідного мислителя В. Проппа, що вже набула статус «класичної» у царині дослідження комізму та сміху. Також протягом останніх років виник ряд робіт, де висвітлюються різні аспекти комічного, В. Ремізова, А. Мовчан, М. Рябової, де йде мова про форми репрезентації комічного у медіа.

Візуальні практики комічного перманентно модифікуються, виступаючи віддзеркаленням провідних тенденцій, що наявні у соціокультурній сфері є не вирішених раніше частин загальної проблеми. Саме тому доцільно здійснювати аналіз новацій, що лише нещодавно виникли та ще не встигли стати предметом теоретичних розвідок.

Мета статті полягає у дослідженні тих візуальних форм комічного, які представлені у сучасному медіапросторі. Дана мета реалізується у наступних завданнях: виокремити вплив візуального повороту на формування нових комунікативних арт-практик, окреслити основні форми комічного, що наявні у медіапросторі та виокремити їх характерні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Від останньої третини ХХ століття починає поширюватися культура, яка орієнтована здебільшого на візуальне начало. В цей період відбувається так званий «візуальний поворот», який спричинив поширення саме візуальних форм комунікації. Взагалі теперішній медіапростір – це ера миттєвої комунікації, яка дозволяє змінювати чи впливати на події в іншому кінці світу. Візуальних форм стає надзвичайно багато. Їх важко структурувати та поєднати в одну картину. «Надзвичайне розповсюдження образів не може поєднатися в одну єдину картину для споглядання інтелектуала. Візуальна культура прагне знайти шляхи роботи в цій новій (віртуальній) реальності, щоб знайти точки опору в умовах кризи інформації та візуального перевантаження в повсякденному житті» (Mirzoeff, 1998, с.8). Цей процес супроводжувався розвитком формування нових арт-практик, які створюються та існують в медіапросторі. Відбувається наповнення новими формами, які здебільшого існують у віртуальності. Причому вони починають набувати набагато більш важливого значення, аніж «реальні». «Нова візуальність заснована на нематеріальних стратегіях медіаобразності. Однією з провідних художніх стратегій медіа мистецтва є нематеріальність, яка відсилає до цифрових технологій мультимедіа, до віртуального світу» (Головей, 2016, с.71).

Візуальність та віртуальність стають провідними ознаками часу. Можна казати про існування і арт-практик, і комунікативних медіа-форм, які витісняють звичні класичні мистецтва. В. Головей відмічає: «Сучасні арт-практики по максимуму використовують медіальний візуальний потенціал і стають гіпервидовищними. У медіамистецтві, як і в сучасній культурі в цілому, відбуваються зміни на онтологічному рівні: віртуальне відтісняє реальне, симуляція замінює репрезентацію, час превалює над простором, зображення головує над об'єктом» (Головей, 2016, с.72). Попри те, що змінюється мистецтво, проте незмінною залишається присутність та модифікація естетичних категорій, які віднаходять втілення у мистецтві, арт-формах та комунікативних практиках. З візуальним поворотом починає зникати установка стосовно того, що в центрі розвідок постає мистецтво. Саме воно об'єднувало візуальні артефакти через категорію естетичного. Проте тепер велику роль відіграють

зображення, які не попадають в клас естетичних об'єктів. «Слідуючи з цього, змінюється і тип комунікації – візуальності і характеру сприйняття, в поле якого потрапляють «різноманітні і безглузді області» культури» (Реутов, 2018, с.32).

Комічне є категорією, до якої досить скептично ставились в філософсько-естетичній думці минулого. Разом з тим комічне було і залишається невід'ємною частиною людської культури. Поступово вона стала все частіше ставати основою наукових розвідок. Причому автори аналізували різні форми комічного. Мова йде і про сміхову карнавальну культуру, яка була предметом розвідок М. Бахтіна, і про іронію, що аналізувалась С. К'єркегором і про розроблення проблеми комізму та сміху В. Проппа. «Комічне – категорія давня, велика і досить суперечлива. Загальне естетичне розуміння природи комічного ґрунтується на невідповідності між дією і результатом, метою і засобами, низьким і піднесеним і т.д.» (Рябова, 2015, с.115).

Наразі нові форми комічного потребують і нового обґрунтування. Зокрема, одними з провідних у медіапросторі сьогодення стали ті комунікативні практики, які візуально втілюють комічні образи. Причому обмін ними стає неодмінним компонентом повсякдення. Людська природа полягає у тому, що за досить складних та скрутних часів, актуалізується роль мистецьких практик, які виконують ряд функцій – від терапевтичної до прогностичної. Особливої уваги треба приділити тому, що вони тісно пов'язані з тим, що відбувається навколо людини та найбільше її хвилює.

Виникає питання стосовно того, що ж саме ж тих візуальних форм, які викликають сміх та створюють відчуття комізму, заслуговує на увагу. На нашу думку, доречно підійти до цього питання з позиції В. Проппа. В його роботі наголошується на тому, що ряд авторів для «розрізнення між естетичною («вищою») категорією комічного та позаестетичною («низькою») створюють різну термінологію. В одних випадках кажуть про «комічне», в інших – про «смішне»» (Пропп, 1999, с.16). Проте, на думку Проппа, це є дещо недоречним, адже в процесі відходу естетики від життя, вона починає мати абстрактний характер та стає непридатною для життя. Окрім цього і комізм, і сміх безпосередньо пов'язані з людиною, тому їх неможливо розглядати поза «психології сміху і сприйняття комічного» (Пропп, 1999, с.17).

Серед комічних візуальних форм можна розглядати як ті, що можна віднести до «класичних», що вже давно отримали ефірний час на телебаченні (скетч-шоу, естрадне гумористичне шоу, ситуаційні комедії ситкоми, Stand Up Comedy Show, розважальні шоу, пародійні шоу), так і демотиватори, меми і короткі відео (у сторіз Instagram, контент ТікТок, додатків Vine, Coub), які є продуктом сучасної медіакультури інтернет простору. Ряд комунікативних візуальних практик починають здійснювати роль приводу для спілкування, а також часто становлять його основу, якщо мова йде про частину неформальної комунікації. Роль комічного в сучасному суспільстві є вкрай важливою, адже чимало дослідників вказували на те, що сміх здатний лікувати «суспільство, вказуючи на його недоліки і допомагаючи викоринити їх» (Ремизов и Мовчан, 2016, с.94). Наразі, якщо звернутись до комічного, яке виникає в медіапросторі, воно є частиною комунікативного процесу, причому до його функцій відносять інформативну, емоційну, мотиваційну, регулюючу. Комічне сприяє зменшенню рівня конфліктності та примирення людини з дійсністю.

Наразі, ситуація пандемії, яка спричинила потребу у вживанні карантинних заходів, ще більш актуалізувала творчість, пов'язану з комічним началом. Частина контенту, який створювався та відтворювався завдяки телебаченню, перемістився у більш компактний хоум-формат та став розповсюджуватися відразу через мережу інтернет та викладатись на сайтах телеканалів, їх персональних каналах на YouTube, групах у соціальних мережах Facebook, Instagram та т.п. Подібні трансформації

стосувались ряду масштабних проєктів, які були постійними учасниками телевізійного медіа простору. Зокрема це стосується вітчизняних передач «95 кварталу», російських проєктів Comedy Club. Провідні гумористи перенесли свої виступи у формат коротких домашніх гумористичних відео, які за допомогою такого програмного забезпечення як Zoom чи Skype дозволили створювати діалоги різних учасників, що були звичними для реальних передач. Їх значення є вкрай важливим. Вони дозволяють підживлювати інтерес до компанії, надавати новий контент споживачам, а також здійснювати швидко реакцію на поточні події. Комедійні сценки, що розігруються учасниками, відтворюють побут людей, що перебувають на карантині та жартують з приводу тих нових обставин, які їх оточують. Найчастіше приводом для жартів постає потреба проводити онлайн-конференції, можливість здійснювати їх лише у частково відповідному для офіційних подій одязі.

Так само актуальними залишається питання взаємостосунків, які набувають загостреного характеру під час ізоляції. Це й жарти стосовно проблемності проводити певні фізичні тренування вдома, й жарти про потребу у самоізолюванні. Кожна новина, навіть вкрай неприємна, стає приводом для жартів. Вони не лише «прикрашують» картину сьогодення, але й часом стають доступною формою реакції на події, що змінюються. Тому їх психологічне значення корелює з їх естетичними якостями.

Окрім більш традиційних форм, надзвичайно активізуються інші, які здійснюються не професійними коміками, а звичайними користувачами мережі. Подібні практики дозволяють не лише зняти психологічну напругу в суспільстві, а й надають можливість по-новому поглянути на культуру. Зокрема для візуальних практик інтернету характерний широкий спектр форм комічного. Це й створення колажів - демотиваторів, які демонструють ситуацію «до та після» події, комбінування елементів різних кінострічок з сучасними новинами, що втілюються у формах відео, що створюють у програмах Vine та Coub. Доволі поширеними стають відео, які комбінують різні шматки, надаючи їм принципово нового значення. В такому руслі найбільшої популярності здобули ролики, де використовуються два меми. Причому досить характерно, що мова йде про такий різновид комічного, як чорний гумор, сарказм. В першому випадку – це мем, в якому темношкірі чоловіки несуть труну на плечах і танцюють під EDM-трек «Astronomia». Дане відео почали прикріплювати до роликів, які неминуче закінчуються невдачею, травмою або смертю. Причому першоджерело (танець із труною) абсолютно не мав комічного забарвлення. Він був пов'язаний з традицією, поширеною серед деяких африканських племен та наявною у південних регіонах США, проводити небіжчика у інший світ не лише через скорботу, а й радість від того, що він повертається «додому». Цей мем набрав поширення не лише у аудіовізуальному форматі, а й суто візуальному, де скріни ролику стали додаватись як компонент колажу.

Другий тип мему, який набрав поширення у сучасних аудіовізуальних інтернет практиках – це створення відео, де наприкінці виникає чорний екран, весела музика і титри, що починаються з «Directed by Robert V. Weide». Контекст використання даного мему пов'язаний також з передачею певних ситуацій, які є незручними для її учасників, асоціюються з фіаско. В даному випадку саме першоджерело вже мало комічне значення. Адже була запозичена заставка з ситкому «Стримай свій ентузіазм» (Curb Your Enthusiasm), який з 2000 року йшов на каналі HBO протягом 17 років. Центральною фігурою був Ларрі Девід, актор, що грав більшість ролей у цьому ситкомі. Важливо відзначити, що для передачі значення у даному мемі важливі усі компоненти – і музика, і візуальне оформлення. Мелодична лінія була створена італійським композитором Лучіано Мікеліні для фільму 1974 року «La Bellissima

Estate», яку потім почали використовувати в рекламних роликах, а згодом і у ситкомі. Таким чином можна побачити трансформацію та адаптацію матеріалу комедійного характеру до нових реалій.

Поширення та наслідування певних форм комічного пов'язані зі створенням контенту, який є актуальним та відповідає на запити масової аудиторії. Важливо відзначити, що цей процес може супроводжуватися досить низьким естетичним рівнем, проте важливим є досягнення комічного ефекту. Згадані вище приклади не здатні описати усю повноту візуального контенту, що наявний у медіапросторі та втілює комічне начало. Разом з тим здійснена спроба продемонструвати шляхи його створення та побутування в сучасній культурі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У сучасному медіапросторі представлено чимало візуальних форм, пов'язаних з комічним началом. Даний напрямок не лише виступає реакцією на події соціокультурного простору, а й виконує комунікативну роль. В різних формах аудіовізуальної культури здійснюється опрацювання того контенту, що був створений раніше та адаптується до сучасних умов. Можна спостерігати зниження рівня художньої якості, яка поступається місцем швидкості створення контенту, оригінальній подачі та спрямованості на велику глядацьку аудиторію. Поширення різноманітних форм комічного пов'язане з тим, що вони виконують терапевтичну роль, вказуючи на недоліки наявні у суспільстві і допомагаючи їх усунути. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі лежать у площині висвітлення специфіки візуальних практик, що формуються в мережі інтернет.

Бібліографічний список

- Головей, В.Ю., 2016. Медиаискусство в контексте современной визуальной культуры. В: Казанский федеральный университет, 2016. *Визуальная коммуникация в социокультурной динамике: сборник статей II Международной научной конференции*, г. Казань, 24–25 ноября 2016 года. Казань: Издательство Казанского университета, с.69-73.
- Пропп, В., 1999. *Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне)*. Москва: Лабиринт.
- Ремизов, В.А. и Мовчан, А.С., 2016. Природа комического и формы его репрезентации в современном российском телевидении. *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*, 3(71), с.93-98.
- Реутов, А.С., 2018. *Визуальные исследования современной культуры: феноменологический аспект*. Кандидат наук. Диссертация. Нижегородский государственный педагогический университет имени Козьмы Минина.
- Рябова, М.Ю., 2015. Игровой модус коммуникации и креативность. *Международный журнал исследований культуры*, 2(19), с.110-118.
- Mirzoeff, N., 1998. What is visual culture? In: N. Mirzoeff, ed. 1998. *The Visual Culture Reader*. London and New York: Rotledge, p. 3-13.

References

- Golovei, V., 2016. Mediaiskusstvo v kontekste sovremennoy vizualnoy kultury [Media Arts In The Context Of Contemporary Visual Culture]. In: Kazan Federal University, 2016. *Visual communication in sociocultural dynamics: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference*, Kazan, November, 24–25, 2016. Kazan: Izdatelstvo Kazanskogo universiteta, p.69-73. (in Russian).
- Mirzoeff, N., 1998. What is visual culture? In: N. Mirzoeff, ed. 1998. *The Visual Culture Reader*. London and New York: Rotledge, p. 3-13.
- Propp, V., 1999. *Problemy komizma i smekha. Ritualnyy smekh v folklore (po povodu skazki o Nesmeyane)* [The problems of comic and laughter. Ritual laughter in folklore (about the

- tale of Nesmeyan*]). Moskva: Labirint. (in Russian).
- Remizov, V.A. and Movchan, A.S., 2016. Priroda komicheskogo i formy ego reprezentacii v sovremennom rossijskom televidenii [The nature of the comic and the forms of its representation in modern Russian television]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv*, 3(71), p.93-98. (in Russian).
- Reutov, A.S., 2018. *Vizualnye issledovaniya sovremennoy kultury: fenomenologicheskij aspekt* [Visual studies of modern culture: a phenomenological aspect]. PhD. Thesis. Minin Nizhny Novgorod State Pedagogical University. (in Russian).
- Ryabova, M.Ju., 2015. Igrovoy modus kommunikatsii i kreativnost [The Mode of Play Communication and Creativity]. *International Journal Of Cultural Research*, 2(19), p.110-118. (in Russian).
- Стаття надійшла до редакції 17.09.2020.

A. Tormakhova

VISUAL FORMS OF THE COMIC IN MODERN MEDIA SPACE

The article outlines the features of those forms of the comic that are common in modern media culture. The universalism of this category, its ability to significant transformations and the ability to remain relevant in the context of modernity are noted. The comic that occurs in the media space is part of the communication process; it helps to reduce the level of the conflict and reconciliation of a person with reality.

Visuality and virtuality are becoming the leading signs of the times. We can talk about the existence of both art practices and communicative media forms, which displace the usual classical arts. Despite the fact that art is changing, the presence and modification of aesthetic categories, which are embodied in art, art forms and communicative practices, remains unchanged. With the visual turn, the attitude that art appears at the center of intelligence begins to disappear. It united visual artifacts through the category of the aesthetic. However, now images that do not fall into the class of aesthetic objects play an important role.

Among comic visual forms those are considered that can be attributed to the "classics", which have long received air time on television (sketch show, pop comedy show, situation comedies sitcoms, Stand Up Comedy Show, entertainment shows, parody shows), and demotivators, memes and short videos (in Instagram, TikTok content, Vine applications, Coub), which are a product of modern media culture of the Internet space. A number of communicative visual practices are beginning to play the role of a pretext for communication, and often form its basis when it comes to part of informal communication. The role of the comic in modern society is extremely important, because many researchers have pointed out that laughter can cure society, pointing out its shortcomings and helping to eradicate them.

Among visual forms of the comic, we can distinguish those that have already become a permanent part of television content, as well as the product of modern media culture of the Internet space - demotivators, memes and short videos. Distributing and imitating certain forms of the comic involve creating the content that is relevant and responsive to the demands of the mass audience. It is important to note that this process may be accompanied by a fairly low aesthetic level, but it is important to achieve a comic effect. The above examples are not able to describe the fullness of visual content that is available in the media space and embodies a comic beginning. At the same time, an attempt was made to demonstrate the ways of its creation and existence in modern culture.

Key words: *the comic, visual forms, media space, the Internet, memes, category, video.*

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.334.3:324(477)

О. С. Зубченко

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА СТРУКТУРНІ ЕФЕКТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У МІСЦЕВІЙ ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ-2020 (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Статтю присвячено проблемам впливу виборчої системи на структурування електорального поля регіону та представництво політичних партій в органах місцевого самоврядування. Автор констатує, що впровадження нових електоральних правил на місцевих виборах 2020 року суттєво змінило позиції провідних електоральних акторів. Вплив проявився через інституційні («викривлене представництво», «розколоте голосування») та структурні («регіоналізація», «внутрішня конкуренція», «цілісність вибору») ефекти виборчої системи.

Ключові слова: електоральна поведінка, електоральна активність, виборча система, ефекти виборчої системи, «розколоте» голосування.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-107-116

Постановка проблеми. Кожні місцеві вибори в Україні проходять за новою системою. У нашій новітній історії однакові виборчі правила зберігалися лише два рази поспіль – у 1998 та 2002 роках (мажоритарна система за багатомандатними виборчими округами). У 2006 р. було запроваджено пропорційну систему із закритими списками яку за чотири роки змінила змішана пропорційно-мажоритарна система, що надала чимало переваг Партії Регіонів та сприяла встановленню авторитарного режиму Януковича. Одразу після перемоги Революції Гідності нова влада взялася за чергову реструктуризацію. Результатом тривалої законотворчої роботи стало повернення до пропорційної системи із представництвом партії у виборчих округах. Кожна партія мала право висунути по одному кандидату у всіх мажоритарних округах. Якщо партійного представника не було, то вважалось, що голос віддано за весь список. Найбільше нарікань експертної спільноти викликав принцип розподілу депутатських мандатів, за яким перші місця у списках партій посідали кандидати, що отримали найвищий відсоток голосів на своїх територіях. Через це виникали серйозні територіальні диспропорції у розподілі депутатських мандатів. представниками громад у обласних радах часто ставали люди, що отримали у маленьких селах по 50-70 голосів, а їхні однопартійці, які заручилися підтримкою тисяч жителів великих міст, до рад не потрапляли.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виборча система є важливим елементом загальної політичної системи держави та організації діяльності місцевого самоврядування.

Виходячи із цього, дослідники зосередились на вивченні зв'язку типу виборчих систем та політичного представництва. М. Шугарт та Р. Таагапера доходять висновку, що мажоритарна система відносно більшості із невеликими округами призводить до домінування сильних партій за рахунок слабких (Таагапера, Shugart, 1989). Г. Кокс вивчав кореляцію між типом виборчих систем та рівнем партійної фрагментації (Сох,

1997). В. Райкер піднімає питання про раціональність політичної поведінки електоральних акторів та самих виборців (Riker, 2003). Дж. Сарторі робив акцент на географічній диференціації підтримки політичних сил (Sartori, 2003).

Г. Голосов проаналізував ефект «сфабрикованої більшості» – штучне завищення представництва партії влади через голосування у мажоритарних округах при змішаній системі (Голосов, 2005). Ю. Гайворонський розглядає чинники, що впливають на електоральний вибір у сільських та міських округах (Гайворонський, 2020). А. Авксентьев досліджує диспропорційність представництва політичних сил через відмінності у волевиявленні громадян за пропорційною та мажоритарною складовими виборчої системи (Авксентьев, 2019). Моделі стратегічного і тактичного голосування наших співвітчизників виділяє О. Павлюк (Павлюк, 2012). Електоральні ефекти двохтуровості виборів міських голів описував П. Гнатенко (Гнатенко, 2018). Разом з тим у наукових доробках відсутній системний аналіз проявів ефектів виборчої системи на виборах депутатів місцевих рад.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Запорізькому краї виділялося кілька регіональних особливостей, що зумовлювали хід та спрямованість виборчих перегонів.

По-перше, більшість партійних брендів було розподілено між фінансово-промисловими групами – «запоріжсталівськими», що знаходилися у сфері впливу В. Новінського і Р. Ахметова, патрунували партії «Порядок» та «Опозиційний блок», були присутні у команді «Слуги народу»; «моторівськими» на чолі із колишнім власником ПАТ «Мотор-січ», народним депутатом України 7-го скликання В. Богуслаєвим, які вели на вибори власний проект «Нова політика» та мали свої квоти серед «слуг» та «кальцевсько-пономарьовські» на чолі із народними депутатами України від ОПЗЖ В. Кальцевим та О. Пономарьовим, що, окрім власного списку, активно просували партію «Наш край». Окрім того, у кожній із цих ФПГ був опосередкований вплив на національно-демократичні партії – «Європейську солідарність» та «Батьківщину».

По-друге, самостійними акторами (принаймні ззовні) виступали регіональні діячі – міський голова Запоріжжя В. Буряка, який п'ять років назад обирався за підтримки «Опозиційного блоку», народний депутат України та колишній мер Мелітополя Сергій Мінько, що завів свою партію до міської та районних рад, экс-депутат Верховної Ради та впливовий фермер Вадим Кривохатко із франшизою Партії зелених України.

По-третє, значний, а іноді вирішальний вплив на підсумки голосування мали дуже низька електоральна активність та мобілізоване голосування на окремих територіях.

У день голосування на дільниці прийшли 451,6 тис. запоріжців (34,1% від загальної кількості виборців). Одними із найпасивніших були жителі Запоріжжя та Мелітополя (по 30%). У той же час мешканці сільських територій поставилися до виконання свого громадянського обов'язку набагато активніше (52% – у Долинській ОТГ, 50% – Берестівській та Коларівській сільських радах, 47% – у Новоолександрівській громаді).

Все це зумовило великі територіальні диспропорції у волевиявленні та, як наслідок, у підтримці різних політичних сил до обласної ради (табл. 1).

Такі відмінності у голосуванні міських та сільських виборців описують ефект «викривленого представництва». Серед депутатського корпусу відбувається диспропорційне збільшення частки представників політичних сил, що мали більшу підтримку на периферії.

Таблиця 1.

Ефект «викривленого представництва» на місцевих виборах-2020

Тип поселення	Доля у загальній кількості виборців області, %	Доля серед виборців, які взяли участь у голосуванні, %	Відмінності, %
м. Запоріжжя	42,6	31,2	-11,4
міста обласного значення	20,3	21,6	+1,3
міста районного значення	7,8	5,4	-2,4
селища та села	29,3	41,8	+12,5

Щоб зрозуміти ступінь цього викривлення, варто проаналізувати регіональний вимір підтримки основних учасників виборів – семи партій, що потрапили до нового складу обласної ради («Опозиційна платформа «За життя», «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Опозиційний блок», партія В.Буряка «Єднання», «За майбутнє» та «Батьківщина») і двох «непарламентських сил», голосування за яких розмістилося на протилежних полюсах місько-сільського континууму («Наш край» та партія Шарія) (табл.2).

Таблиця 2.

Рівень підтримки політичних сил по виборчих округах (% від тих, хто проголосував за всі партії)

Партія	ТВО № 1	ТВО № 2 (ЗП)	ТВО № 3 (ЗП)	ТВО № 4	ТВО № 5	ТВО № 6	ТВО № 7	ТВО № 8	по обл-ті
	Запоріжжя			Частково Запоріжжя	Інші міста та райони області				
ОПЗЖ	18,1	19,3	16,9	17,2	29,6	25,4	32,3	22,1	23,2
Слуга народу	18,3	19,1	19,3	21,0	16,9	18,4	15,8	22,8	18,8
ЄС	14,7	15,0	15,2	8,1	6,3	5,8	6,9	7,3	9,4
Опшоблок	6,0	4,3	3,4	4,7	8,5	8,8	14,1	7,8	7,6
«Єднання» В.Буряка	15,8	17,3	18,8	9,3	2,0	2,0	3,9	0,7	8,1
«За майбутнє»	3,4	3,2	3,7	2,8	7,1	15,7	10,1	8,4	7,0
«Батьківщина»	4,3	6,3	3,9	5,8	7,2	4,1	3,9	12,1	5,8
«Наш край»	1,4	1,5	1,4	2,3	12,0	5,9	4,9	6,8	4,7
Партія Шарія	5,6	5,6	5,9	3,3	2,1	3,1	4,9	6,8	3,7

Із таблиці помітно глибокі відмінності між голосуванням виборців у м. Запоріжжя та на решті території.

По-перше, виокремлюються дві партії великого міста (політсила запорізького мера Володимира Буряка та популістська партія Анатолія Шарія). Доречі, схожі тенденції у підтримці проросійського блогера відзначалися і на минулорічних парламентських змаганнях. У той же час партія «Наш край», яка п'ять років назад

посіла третє місце на виборах, змогла набрати у Запоріжжі лише 1,5% голосів.

По-друге, рівень підтримки ОПЗЖ, партії «За майбутнє» та «Опозиційного блоку» у місті у середньому у 1,5 рази нижче, аніж за його межами.

По-третє, аномально високий результат «ЄС», вірогідно, був зумовлений високою електоральною мобілізацією своїх прихильників на тлі загальної низької явки і навіть перевершив показники П. Порошенка у першому турі президентських виборів-2019.

Також варто відзначити, що за результатами серії опитувань, проведених компанією IRG з 25 вересня по 10 жовтня 2020 року, активність виборців по області очікувалася на рівні 43–45%, а прогноз розподілу голосів експерти давали такий: ОПЗЖ – 21,8%, Слуга народу – 19,8%, «Єднання» В.Буряка – 13%, «За майбутнє» – 8,4%, «Європейська солідарність» – 8,1%, «Батьківщина» – 6,1%, «Опозиційний блок» – 5,6%, «Наш край» – 4,7%, партія Шарія – 3,8% (Хрусталев та Ашурбеков, ред. 2020, с. 6).

Таким чином, голосування ногами мешканців обласного центру серйозно вдарило по позиціях мерської політсили.

Важливим інституційним ефектом виборчої системи є «розколоте голосування» – форма електоральної поведінки, за якої виборець до представницьких органів різного рівня підтримує різні політичні сили. Ми вже досліджували це явище на матеріалах парламентських та місцевих виборів 1998, 2002 та 2006 років (Зубченко, 2010. с. 72–81), проте нині воно набуло нового наповнення.

Для статистичного описання пропонуємо ввести коефіцієнт розколотого голосування. Його доцільно розрахувати по кожній із політичних сил, яка отримали мандати в обласній раді та була присутня на виборах у всіх громадах. Для аналізу ми відібрали шість партій – «Опозиційна платформа «За життя», «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Опозиційний блок», «За майбутнє» та «Батьківщина».

Голосування за пропорційною системою відбувалося у три рівні рад – обласна, районна та місцева (у громадах понад 10 тис. виборців). Нові виборчі правила сильно заплутали виборців. Наприклад, за партії не голосували у м. Молочанськ (менше 10 тис.), де пропорційні вибори вже давно увійшли до звички. Натомість по-новому довелося обирати депутатів у Широківській, Малобілозерській та Костянтинівській ОТГ та у шести селищних радах.

Коефіцієнт розраховується у кілька кроків:

Перший крок – розрахунок локального коефіцієнту.

$$K_1 = N_{\text{обл}} / N_{\text{місц.}}$$

де $N_{\text{обл}}$ – кількість голосів, яку віддано у кожній громаді за кожну партію на виборах до обласної ради, а $N_{\text{місц.}}$ – аналогічна кількість голосів до міської, селищної або сільської ради.

Другий крок – розрахунок регіонального коефіцієнту.

$$K_2 = N_{\text{обл}} / N_{\text{район}}$$

де $N_{\text{обл}}$ – кількість голосів, яку віддано у кожній громаді за кожну партію на виборах до обласної ради, а $N_{\text{місц.}}$ – аналогічна кількість голосів до районної ради.

На третьому етапі було розраховано середньоріфметичний коефіцієнт по кожній партії у розрізі кожної громаді, а на четвертому – виведено середньозважений показник по всіх громадах певного типу.

Яким є змістовне наповнення коефіцієнту «розколотого голосування»? По-перше, він показує, наскільки розрізняється абсолютна підтримка обласного, регіонального та локального списків. Якщо значення близьке до одиниці, то це свідчить про високу усталеність партійного електорату.

За умов несформованої партійної ідентифікації, постійних змін конфігурації

партійної системи та виборчого законодавства працює концепція «стратегічного голосування» (Сох, 1997). Згідно неї, виборці поводять себе раціонально та намагаються не віддавати голоси за безперспективних кандидатів. Водночас не варто забувати, що відкриті списки передбачають можливість обрання і конкретного кандидата. Електоральну поведінку у такому випадку можна описати відповідно до теорії місця Дж. Егню через соціально-психологічний ефект сусідства (Agnew, 1996).

По-друге, може проявлятися клієнтелістська модель електорального вибору, особливо у сільській місцевості та невеликих містечках, яку було детально описано М. Афанасьєвим (Афанасьєв, 1996).

По-третє, видається за можливе висувати гіпотези про пріоритетність голосування на різних виборах, що може обумовлюватися відчуттям більшої важливості того чи іншого самоврядного органу, наявністю серед кандидатів відомих особистостей, діючих та колишніх народних депутатів (С.Кальцев у обласному списку ОПЗЖ) або чинних мерів, підтримкою іменних партійних брендів (наприклад, партії «Єднання» В.Буряка та команди С. Мінька), гостротою конкурентної боротьби, орієнтацією певних політичних сил на чітко визначені соціальні групи (працівники Запорізької атомної електростанції або ПАТ «Мотор-січ», залізничники, жителі якогось мікрорайону).

Таблиця 3.

Прояви «розколотого голосування» у різних типах поселенських спільнот

Партія	Запоріжжя	Міста обласного значення	Міста районного значення	Селища	Села	Стандартне відхилення
ОПЗЖ	1,07	1,01	0,98	0,97	1,09	0,054
Слуга народу	0,94	0,82	0,96	0,95	0,89	0,058
ЄС	1,01	0,94	0,95	1,14	1,04	0,080
Оппоблок	0,58	0,90	1,14	1,29	0,80	0,279
«За майбутнє»	1,12	0,86	1,13	1,38	1,15	0,184
«Батьківщина »	1,04	0,91	1,09	1,09	1,27	0,129

Як бачимо із таблиці 3, найбільш стабільний електорат був у ідейних антагоністів – ОПЗЖ та «ЄС», а також у партії влади. Найменш усталеним виявився електоральний корпус переможця минулих місцевих виборів – «Опозиційного блоку». Тоді ця політична сила займала нішу головної проросійської сили, ідеологічної наступниці Партії регіонів та п'ять років фактично контролювала обласну та більшість місцевих рад. Зараз пріоритети колишніх симпатиків «регіоналів» змінилися на партію В. Медведчука та В. Рабиновича. Як наслідок – на початку жовтня 2020 року лише 53% симпатиків Оппоблоку були впевнені у своєму виборі (Хрусталева та Ашурбеков, ред. 2020, с. 9). Решта ж, вірогідно, до останнього коливалися, спостерігали, а у виборчому бюлетені шукали знайомі та більш впізнавані прізвища. У якихось списках такі «маячки» вони знаходили, а дець – ні.

Аналогічна ситуація у «Батьківщині». Тут вплив персонального голосування ще більш помітний. Наприклад, у Оріхівській громаді за територіальний список «Батьківщини», який очолювала відомий лікар Н. Авраменко, проголосували у 2,7–2,4 рази більше людей, аніж за кандидатів до міської та районних рад. У партії «За майбутнє» протилежна картина спостерігалася у м. Енергодар та сел. Чернігівка – за місцеві партійні команди віддали голоси у 1,4–2 рази більше виборців, аніж за

претендентів до обласної ради.

Отже, ефект «розколотого голосування» найбільше проявляється щодо непарламентських сил, які створювали або відновлювали свою електоральну базу за кілька днів до виборів та відчували потужну конкуренцію: «Оппоблок» – з боку ОПЗЖ, «За майбутнє» – від «Слуг народу».

Структурні ефекти виборчої системи характеризують вплив виборчих правил на просування кандидатів у партійних списках. Серед них ефект регіоналізації, що вказує на питому вагу депутатів, що отримали мандати у територіальних округах (табл. 4).

Таблиця 4. Ефект регіоналізації на місцевих виборах-2020

Партія	Загальна кількість депутатів в обласній раді (N _{заг})	Кількість депутатів, яких обрано у територіальних округах (N _{тер})	Коефіцієнт регіоналізації (N _{заг} / N _{тер})	Кількість голосів
ОПЗЖ	23	17	0,74	96726
Слуга народу	19	14	0,74	78395
ЄС	10	5	0,50	39192
Оппоблок	9	4	0,44	31538
«За майбутнє»	8	2	0,25	29051
«Батьківщина»	8	2	0,25	24342

Отже, бачимо пряму залежність між кількістю голосів за партію та коефіцієнтом регіоналізації. Чим потужніша політична сила, тим більш диференційована її підтримка та можливість створити тепличні умови топ-кандидатам, розподіливши їх по різних округах.

Виходячи із цього, спостерігаємо тісний зв'язок між ефектами регіоналізації та внутрішньої конкуренції. Правова норма, згідно якої кандидати, що набрали понад 25% голосів від виборчої квоти просувалися догори у регіональному списку, стимулювала претендентів до конкуренції між собою.

Таблиця 5. Ефект внутрішньої конкуренції на місцевих виборах-2020

Партія	Загальна кількість кандидатів (N _{заг})	Кількість кандидатів, які набрали понад 25% від виборчої квоти (N _{конк.})	Коефіцієнт внутрішньої конкуренції (N _{заг} / N _{конк.})	Кількість перших місць, серед кандидатів, що набрали понад 25% від виборчої квоти
ОПЗЖ	82	19	0,23	8
Слуга народу	84	20	0,24	8
ЄС	48	6	0,13	6
Партія В.Буряка «Єднання»	48	8	0,17	4
Оппоблок	45	6	0,13	5
«За майбутнє»	84	3	0,04	3
«Батьківщина»	83	3	0,04	1

Аналізуючи таблицю 5, можна припустити, що голосування за перші номери виборчих списків було здебільшого механічним. Таку поведінку якнайкраще пояснює теорія «обмеженої раціональності» (Голосов, 2005). Не до кінця розуміючи нові правила голосування, наші співвітчизники ставили відмітку напроти першого номеру, «щоб голос не пропав».

Таким чином, лише 36% нового складу обласної ради були обрані власне за моделлю внутрішньопартійної конкуренції, яку передбачав Виборчий кодекс.

На цю проблему можна поглянути і з іншого боку, адже закон давав можливість не обирати жодного кандидата, а підтримати весь виборчий список в цілому. Новітні дослідження вітчизняних фахівців підтверджують ключову роль соціально-психологічних механізмів електоральної поведінки (Вільчинська, 2010). Проте за умов атомізованості партійної системи та швидкоплинних партійних ідентичностей ключову роль грає орієнтація на особистість політичного лідера або загальний ідеологічний вектор («Росія чи Європа», «за чи проти Зеленського»).

Частку власне партійних прибічників, що не орієнтувалися на «мажоритарну» складову списків, можна виявити через коефіцієнт цілісності вибору.

$$K_{цв.} = N_{канд.} / N_{заг.},$$

де $N_{канд.}$ – кількість голосів за всіх кандидатів від партії в усіх територіальних округах, $N_{заг.}$ – загальна кількість голосів за виборчий список партії.

Таблиця 6. Ефект «цілісності» вибору на місцевих виборах-2020

Партія	Загальна кількість голосів (N заг.)	Кількість голосів за усіх кандидатів в усіх округах (N канд.)	Коефіцієнт «цілісності вибору» (K цв.)
ОПЗЖ	96726	76288	0,79
Слуга народу	78395	64688	0,83
ЄС	39192	33475	0,85
Партія В.Буряка «Єднання»	33661	25920	0,77
Оппоблок	31538	23588	0,75
«За майбутнє»	29051	24913	0,86
«Батьківщина»	24342	20432	0,84

Із таблиці 6 помічаємо кілька зв'язків. По-перше, чим ідеологічно потужніший та впливовіший у регіоні бренд, тим більше у нього виборців, яких можна умовно назвати «ідейними». «Оппоблок» уособлював силу та вплив проросійського електорального кластеру п'ять років назад, а ОПЗЖ посіла цю нішу сьогодні. Отже, їхні показники є цілком закономірними.

По-друге, низькі значення коефіцієнту у партії «Єднання» свідчать про персоналістську орієнтацію електорату на підтримку запорізького мера Володимира Буряка.

По-третє, найбільш цільним був вибір прихильників партії «За майбутнє», яка з'явилася на політичній арені лише кілька місяців назад та ще не встигла сформувати свою ідеологічну базу. Майже всі її симпатки у першу чергу підтримували популярних місцевих політиків, а вже потім звертали увагу на їхні партійні прапори.

Таким чином, дослідивши результати виборів до Запорізької обласної ради 2020 року, ми визначили інституційні та структурні ефекти виборчої системи. Інституційні ефекти описують зовнішній вплив електоральних правил, показують, як через

відмінності у активності та волевиявленні виборців на різному рівні відрізняється партійне представництво. Структурні ефекти демонструють, як норми виборчого законодавства впливають на розподіл мандатів вже у середині виборчих списків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. По-перше, електоральне поле Запорізького регіону характеризується високим рівнем диференціації. Значний вплив на результати виборів мали суттєві відмінності у рівні активності міських та сільських виборців. Як результат, політсили, електорат яких проживав у великих містах, зокрема, у Запоріжжі, суттєво скоротили своє представництво у обласній раді порівняно із прогнозами соціологів, або взагалі не отримали депутатських мандатів.

По-друге, ефект «розколотого голосування» описує електоральну поведінку прихильників різних партій на локальному, регіональному та обласному рівнях. Найбільш стабільний електорат був у ідейно-політичних антагоністів – ОПЗЖ та «ЄС», а також у «Слуги народу», а найменш усталено голосували прибічники «Опозиційного блоку».

По-третє, структурні ефекти нової виборчої системи зумовили перерозподіл мандатів усередині виборчих списків за кількома напрямками – співвідношення між депутатами, яких обрали по округах та по списках, можливості для просування списком із використанням правила «25%+», цілісність або роздрібненість електорального вибору.

Разом з тим лишається чимало цікавих тем для наступних наукових розвідок, зокрема, визначення впливу ефекту сусідства на електоральну поведінку, дослідження ролі соціально-демографічних та психографічних чинників, вивчення трансформації регіонального електорального простору у виборчих циклах 2014–2020 років.

Бібліографічний список

- Авксентьев, А.О., 2019. Эффекты избирательных систем на местных выборах: открытые списки в заложниках электоральной географии. *Аналітичний центр «Обсерваторія демократії»*. [онлайн] Доступно: <<http://od.org.ua/en/%D1%8D%D1%84%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D1%85%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82/>> (дата звернення 15 вересня 2020).
- Афанасьев, М.Н., 1996. Клиентелизм: историко-социологический очерк. *Полис. Политические исследования*, 6, с.97–108.
- Вільчинська, Ю.І., 2010. Вивчення мотивації електоральної поведінки у межах соціально-психологічного підходу до її дослідження. *Правова держава*, 21, с.485–494.
- Гайворонский, Ю.О., 2020. Эффекты взаимовлияния в условиях смешанной избирательной системы на федеральных парламентских выборах в России. *Вестник Пермского университета. Политические науки*, 1, с.18–28. DOI: 10.17072/2218-1067-2020-1-18-28
- Гнатенко, П.Г., 2018. Ефекти застосування двотурової виборчої системи на виборах міських голів 2015 року в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія "Питання політології"*, 33, с.91–98.
- Голосов, Г.В., 2005. Сфабрикованное большинство: конверсия голосов в места на думских выборах 2003 г. *Полис. Политические исследования*, 1, с.108–119. <https://doi.org/10.17976/jpps/2005.01.09>
- Зубченко, А.С., 2010. Разноуровневое голосование: региональный аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 44, с.72–81.

- Павлюк, О.В., 2012. Теоретичні аспекти ефекту контамінації за змішаної виборчої системи. *Панорама політологічних студій*, 9, с.171-177.
- Хрусталеv, Ф.С. и Ашурбеков, А.А., ред. 2020. *Звіт про результати соціологічного дослідження «Електоральні настрої запорожців: осінь-2020»*. Запоріжжя: IRG.
- Agnew, J., 1996. Mapping politics: how context counts in electoral geography. *Political Geography*, 15(2), p.129–146. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(95\)00076-3](https://doi.org/10.1016/0962-6298(95)00076-3)
- Cox, G., 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riker, W., 2003. The Duverger's law revisited. In: B. Grofman and A. Lijphart, eds. 2003. *Electoral laws and their political consequences*. New York: Algora Publishing, p.19–42.
- Sartori, G., 2003. The Influence of Electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method? In: B. Grofman and A. Lijphart, eds. 2003. *Electoral laws and their political consequences*. New York: Algora Publishing, p.43–70.
- Taagepera, R. and Shugart, M., 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.

References

- Afanasyev, M.N., 1996. Klientelizm: istoriko-sotsiologicheskii ocherk [Clientelism: an outline historico-sociological account]. *Polis. Political Studies*, 6, p.97-108.
- Agnew, J., 1996. Mapping politics: how context counts in electoral geography. *Political Geography*, 15(2), p.129–146. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(95\)00076-3](https://doi.org/10.1016/0962-6298(95)00076-3)
- Avksentev, A.O., 2019. Effekty izbiratelnykh sistem na mestnykh vyborakh: otkrytye spiski v zalozhnikakh elektoralnoy geografii [Effects of electoral systems in local elections: open lists held hostage by electoral geography]. *Center for political analysis "Observatory of Democracy"*. [online] Available at: <http://od.org.ua/en/%D1%8D%D1%84%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%8B%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D1%85%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82/> (Accessed 15September 2020).
- Cox, G., 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golosov, G.V., 2005. Sfabrikovannoe bolshinstvo: konversiya golosov v mesta na dumskikh vyborakh 2003 g. [A Manufactured Majority: Vote–Seat Conversion in the 2003 Duma Elections]. *Polis. Political Studies*, 1, p.108-119. <https://doi.org/10.17976/jpps/2005.01.09>
- Guyvoronskiy, Yu., 2020. Effekty vzaimovliyaniya v usloviyakh smeshannoy izbiratelnoy sistemy na federalnykh parlamentskikh vyborakh v Rossii [Interaction effects in mixed-member electoral systems: evidence from Russia's federal parliamentary elections]. *Bulletin of Perm University. Political Science*, 1, p.18-28. DOI: 10.17072/2218-1067-2020-1-18-28
- Hnatenko, P.H., 2018. Efekty zastosuvannya dvoturovoi vyborchoi systemy na vyborakh misykykh holiv 2015 roku v Ukraini. [Effects of application of the two-round electoral system for the elections of the mayors of 2015 in Ukraine]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 33, p.91-98.
- Khrustalev, F.S. and Ashurbekov, A.A., eds. 2020. *Zvit pro rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennia «Elektoralni nastroi zaporozhtsiv: osin-2020» [Report on the results of the sociological research "Electoral sentiments of the residents of Zaporizhzhya region: autumn 2020"]*. Zaporizhzhia: IRG.

- Pavliuk, O.V., 2012. Teoretychni aspekty efektu kontaminatsii za zmishanoi vyborchoi systemy [Theoretical aspects of the effect of contamination in a mixed electoral system]. *Panorama of political science studies*, 9, p. 171-177.
- Riker, W., 2003. The Duverger's law revisited. In: B. Grofman and A. Lijphart, eds. 2003. *Electoral laws and their political consequences*. New York: Algora Publishing, p.19–42.
- Sartori, G., 2003. The Influence of Electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method? In: B. Grofman and A. Lijphart, eds. 2003. *Electoral laws and their political consequences*. New York: Algora Publishing, p.43–70.
- Taagepera, R. and Shugart, M., 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.
- Vilcinska, U.I., 2002. Vyvchennia motyvatsii elektoralnoi povedinky u mezhakh sotsialno-psykhologichnoho pidkhodu do yii doslidzhenniai [Studying the motivation of electoral behavior within the framework of the socio-psychological approach]. *Pravova derzhava*, 21, p.485-494.
- Zubchenko, A.S., 2010. Raznourovnevoe golosovanie: regionalnyy aspekt [Multilevel voting: regional aspect]. *Social technologies: topical issues of theory and practice*, 44, p.72-81.
- Стаття надійшла до редакції 18.10.2020.

O. Zubchenko

INSTITUTIONAL AND STRUCTURAL EFFECTS OF THE ELECTORAL SYSTEM IN THE LOCAL ELECTION CAMPAIGN 2020 (REGIONAL ASPECT)

The article is devoted to the problems of the influence of the electoral system on the structuring of the electoral field in the region and the representation of political parties in local government. It is emphasized that due to the high size of the electoral deposit, the number of participants in the elections has significantly decreased in comparison with the previous electoral cycle. Also, due to legislative innovations, the possibility of political manipulation and the proportion of spoiled ballot have been increased. According to the author, the election results turned out to be extremely distorted due to the influence of the institutional and structural effects of the electoral system.

Institutional effects include disproportions in the representation of political parties in the regional council due to the higher activity of rural voters and low turnout in cities. The author shows that the greatest losses were incurred by the party "Ednannia" of the mayor of Zaporizhzhia V. Buriak. The effect of "split voting" manifested itself through the differentiation of support for electoral actors when voting in regional, district and local councils. This indicator makes it possible to explain electoral behavior in different elections from the standpoint of the theory of "strategic voting", as well as to study the influence of the factor of "neighborhood" - voting on a territorial basis, "for local". The most stable was the electorate of the Opposition Bloc, the EU and Servant of the People, and the most unstable was the Opposition Bloc.

Structural effects describe the impact of electoral rules on the promotion of candidates within party lists and are revealed using several indicators. The coefficient of regionalization indicates the share of deputies who received mandates in territorial districts, the coefficient of "internal competition" - the number of deputies who received more than a quarter of votes, the coefficient of "integrity of choice" is an indicator of the "pure" ideological electorate who voted for the party list as a whole.

Key words: *electoral behavior, electoral activity, electoral system, effects of the electoral system, "split" voting.*

УДК 274/278(477)

О. Ю. Клименко

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ

У статті висвітлено проблему залучення маніпулятивних технологій в релігійному житті українського суспільства в контексті насадження традицій протестантизму. Автором розглянуті можливі ризики соціальних, політичних та економічних впливів протестантських церков на розвиток державності в контексті загальноєвропейських тенденцій. Метою статті стало вивчення технологій соціальних маніпуляцій, які застосовуються протестантами під час соціальної взаємодії з православною більшістю в Україні.

У статті проаналізовано три основні хвилі поширення протестантизму в Україні, які за механізмами соціальних маніпуляцій різко відрізняються один від одного, крім того, їх представники публічно дистанціюються і навіть не намагаються об'єднувати сфери свого впливу. Настільки серйозний вплив протестантського меншини на політичне життя православної більшості може свідчити високий рівень релігійної свободи в державі. Усі ці факти свідчать, що різноманіття протестантизму містить дві сторони: одні церкви показово піддаються гонінням, заборонам, а інші просочуються в усі сфери життя в різних країнах пострадянського простору незалежно від домінуючих в них релігій.

Ключові слова: протестантизм, соціальні маніпуляції, релігійні течії, соціокультурний простір, релігійне життя.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-117-124

Постановка проблеми. Релігійне життя українського суспільства завжди було багатомірним та суперечливим. Історичний досвід свідчить про численні маніпуляції щодо насадження певних релігійних вподобань та специфічних церковних ідеологічних концепцій. Найбільших релігійних впливів українське суспільство зазнало після здобуття Україною незалежності, коли різноманітні конфесії не просто охопили місіонерством всю державу, а й глибоко проникли до гілок влади. В контексті вивчення маніпулятивних технологій в соціокультурному просторі сучасного українського суспільства цікавим видається досвід протестантизму, який має статус релігійної меншості, однак ефективно впливає на ключові сфери життя вітчизняного соціуму.

Не зважаючи на залучення новітніх технологій в сфері соціальних маніпуляцій протестантизму не вдається досягти масового розповсюдження, за ним, як і раніше, залишається статус релігійної меншості, оскільки за самими оптимістичними даними ним максимально охоплено не більше 2,4 % – 3 % релігійної спільноти України. Дана тенденція стосується не тільки країн пострадянського простору, а й світового співтовариства, в жодній державі світу протестанти не змогли створити локальної більшості (вони не мають її навіть у США), однак за даними міжнародної статистики, в цілому, їх більше ніж православних, окрім того, паралельно з ісламом вони показують стабільну динаміку зростання прихильників (Разумков Центр, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з провідних дослідників ролі протестантизму в розвитку суспільств пострадянського простору на сьогоднішній день є Роман Соловій. У багаточисленних наукових розвідках він відстоює тезу, що

євангельські протестанти регіону Євразії стикаються з певною проблемою в своїх місіонерських зусиллях, яка пов'язана з тим, що перебуваючи під «залізною завісою», вони не змогли звернути увагу на те, що модерністський світ став постмодерністським. Для цього необхідна зміна всієї місіонерської стратегії та методології. В своїй книзі «Що з'являється церква» доктор богослов'я Р. Соловій зазначає, що виконання «Великого доручення» на практиці має докорінно змінити контексти та технології соціального впровадження. Раніше, в модерністську епоху місіонерство було засновано на аргументації і суперечці, тобто на безпосередній комунікації, за сучасного розвитку інформаційного суспільства на зміну епосі апологетики повинні прийти маніпулятивні технології (Соловій, 2016).

Особливої уваги заслуговує науковий доробок Максима Балаклицького, який звернув увагу на парадоксальну силу політичних та соціальних впливів протестантизму в українському суспільстві не зважаючи на малу чисельність зазначеної релігійної конфесії, за умови, що кожна нова хвиля наснаження протестантизму дистанціюється від попередньої (Балаклицький, 2017).

Дослідженням проблем реформації в контексті соціальних вимірів займалися В. Докаш та О. Спис (Спис, 2016), які вивчали внутрішньо-інституційні суспільні трансформації в контексті релігійного життя суспільства (Докаш, 2019). Увагу на етапи поширення протестантизму в Україні звернув П. Карпов, який виділив ключові історичні етапи становлення зазначеної релігійної течії на теренах пострадянського простору (Карпов, 2017).

Соціологічний вимір впливів на сучасне суспільство протестантських церков розкрито в роботі К. Тетерятнікова, в якій висвітлено перспективи розвитку протестантизму на ґрунті національних ініціатив, які представляють узагальнену модель адаптації вже існуючих технологій релігійного насадження та створення регіональних, унікальних технологій взаємодії релігії та місцевої культури. Науковцем було детально аналізовано зміни методах роботи євангельських церков на пострадянському просторі, в основу роботи було покладено результати дослідження, яке проводилося експертною групою проекту «Місії Євразія» та Східноєвропейської християнської дослідницької ініціативи «Re-Vision» в 2015–2016 рр. (Тетерятников, 2018).

Отже, дослідження протестантизму в Україні, у своїй більшості, є описовими. Вони констатують факти розповсюдження і проблеми насадження, однак не аналізують механізми здійснення соціальних впливів та інституційних трансформацій в житті суспільства. Тому існує цілий комплекс невисвітлених питань, які потребують ретельного наукового аналізу та серйозного соціологічного вивчення.

Метою статті є висвітлення технологій соціальних маніпуляцій в релігійному житті України на прикладі аналізу роботи протестантських церков.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні протестантизм в Україні представлений наступними великими організаціями:

1. Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів;
2. Всеукраїнський союз церков християн віри євангелістської – п'ятидесятників;
3. Церкви адвентистів сьомого дня;
4. Союз протестантських євангельських церков України.

Особливістю поширення протестантизму в Україні можна вважати той факт, що в державі працюють не класичні церкви, які вийшли з Західної Європи або секуляризовані американською традицією, а представники радикальних течій, котрі беруть свої витoki з протестних рухів і успішно вбирають в себе місцеві сектантські гуртки.

Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська і Харківська області, до військового конфлікту на Донбасі мали наймасштабніші осередки протестантизму, прихильники якого становили 3,2% від загальної чисельності віруючих в зазначених регіонах. Слід зауважити, що їх експансія супроводжувалася певними особливостями, які не були характерними для зазначеної релігійної течії. Прихід протестантизму на Схід України можна розділити на три масштабні хвилі. Частка прихожан-протестантів в географічному розрізі традиційно висока в Східних регіонах України. За даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова релігійна ситуація в Україні в 2010–2020 роках виглядала наступним чином.

У 2020 р. з 71,7% назвали себе віруючими 2,8% виявилися протестантами, що більше на 1,4% ніж в 2019 р., за весь час незалежності це найвищий показник, аналогічна ситуація була тільки після розпаду СРСР в 90-і роки ХХ століття, коли зазначена релігійна течія розцінювалася швидше як альтернативне джерело іноземних субвенцій, а для деяких бізнесменів стала платформою з легалізації «чорних кас». Благодійність початок 2000-х можна назвати усвідомленим поширенням протестантизму, церкви якого пропонували легкий доступ до постулатів віри за незначні фінансові субвенції, а паралельно й легалізації неоподаткованих прибутків, тим самим розширюючи кола своїх прихильників за рахунок найбагатших верств населення (Разумков Центр, 2020).

З 2010 р. протестантизм займає нішу з надання певних соціальних послуг, відкриває ряд реабілітаційних центрів для дітей та інвалідів. Так у м. Маріуполь пастор церкви «Добрих змін» створив реабілітаційний центр для дітей «Республіка «Пілігрим», який своєю роботою охопив 2700 підлітків. До початку 2014 року на Сході України працювало 120 установ подібного типу. Крім того протестантське об'єднання створило ще й благодійний фонд «Пілігрим», метою якого став патронаж сімей з дітьми, які мають підтверджений статус ВІЛ/СНІД. У зазначений період 35% дитячих будинків сімейного типу для дітей-сиріт і дітей батьків позбавлених батьківських прав отримували допомогу від протестантських церков.

Три хвилі розповсюдження протестантизму в Україні різко відрізняються одна від одної, як за метою, так і за змістом, крім того, їх представники публічно дистанціюються від діяльності один одного і, навіть, не намагаються об'єднувати сфери свого впливу. Детальний аналіз технологій впровадження протестантизму до релігійного життя українського суспільства дозволяє виділити декілька ключових сфер маніпулятивних впливів

1. Фінансова сфера була першою, на яку звернули увагу протестантські місіонери після розпаду СРСР. В Україні вони зайняли нішу мікрокредитування, в 1998 р. створивши компанію «Надія України», як один з підрозділів міжнародної групи «Норе International» через яку малому бізнесу було видано 100 тис. кредитів на загальну суму 328 млн. грн. На сьогоднішній день вони продовжують свою роботу пропонуючи жителям не окупованих територій Донбасу грантові програми для облаштування тепличних господарств (на 2018 рік субсидовані 700 проектів) та поліпшення житлових умов.

У 90-х роках ХХ століття, більшість прихожан було залучено до протестантської церкви завдяки відвідуванню тренінгів з особистісного та фінансового розвитку, зазначена технологія «залучення» триває і сьогодні «Культурно-громадський центр «Шелтер +» безпосередньо співпрацює з українським підрозділом металургійної корпорації Arcelor Mittal (керівник Юрій Морозов). Криворізька організація активно співпрацює міжнародною мережею гіпермаркетів «Ашан». Особливу увагу протестантські течії звертають на індустріальні міста супутники, які залежать

безпосередньо від містоутворюючих виробництв чи комбінатів. Це дозволяє їм запропонувати протестантську віру, як свого роду альтернативу повсякденній трудовій рутині. Такі проекти успішно працюють в Жовтих Водах (Дніпропетровська область).

В Україні зусиллями протестантів був створений «Альянс християн-професіоналів» (голова правління – Ростислав Семіков) – організація об'єднувала представників таких професій як: юристи, педагоги, медики, підприємці, тобто найбільш вразливі та незахищені верстви населення, яким пропонувалося співробітництво в рамках «міжхристиянського діалогу». Члени асоціації мали змогу безкоштовно брати участь в професійних тренінгах, активно займатися самоосвітою та підвищувати свій професійний рівень, за однієї умови – залучення до протестантської віри.

2. *Вивчення англійської мови* було одним з пріоритетних напрямків яким займалася протестантська організація «Співдружність студентів християн», яка організовувала візити в Україну місіонерів з Європи і Америки, відкривала безкоштовні спікінг-клуби для учнів старших класів та студентів. Причому вивчення мови шляхом безпосереднього спілкування з її носіями додатково мотивувалося організацією поїздок за кордон для найкращих учнів за програмами «обміну», однак, паралельно з допомогою в навчанні та науковій роботі передбачалося обов'язкове воцерковління. Таким чином, безкоштовні тренінги з вивчення англійської мови, для молодих людей які своєчасно зметували прийняти віру, перетворювалися на реальну можливість емігрувати і побудувати кар'єру за кордоном в країнах Західної Європи та Північної Америки. Крім мовних курсів по всій Україні функціонувала мережа духовних інститутів, які допомагали отримати ступінь «бакалавра» і навіть «магістра». Найбільш відомі: Дніпропетровський Біблійний Коледж «Світло Євангелія», Кременчуцький Регіональний Біблійний Коледж, Вінницький регіональний біблійний коледж. Духовні семінарії протестантських церков: Українська Баптистська Теологічна Семінарія (м. Львів), Українська Євангельська Богословська Семінарія (м. Київ), Євангельська Теологічна Семінарія (м. Київ), Київська Богословська Семінарія «Благодать і Істина», Українська Євангельська Семінарія, Євангельської Реформатської Семінарії України. Таким чином, протестантськими церквами в освітній сфері нашої держави була знайдена та освоєна унікальна ніша, яка давала можливість пошуку обдарованої молоді з перспективою її подальшої еміграції.

3. *Протестанти на українських майданах* змогли реалізувати себе. У період помаранчевої революції 2004 р., протестанти були залучені в якості ініціативної групи підтримки партії «Батьківщина», продемонструвавши можливість включення релігійних організацій в політичне життя держави, з метою надання допомоги щодо приєднання до європейських цінностей і відмови від комуністичних традицій. Лідер зазначеної партії Ю. Тимошенко таємно відвідувала церкву «Посольства Божого» пастора Сандея Аделаджі, який разом зі своїми кількома тисячами парафіян був активним учасником подій Помаранчевої революції, про що навіть був знятий нині заборонений документальний фільм. В реаліях сьогодення український політикум намагаються не афішувати зазначені зв'язки і всіляко замовчує подробиці боротьби за владу. По суті протестантизм зайняв чітку позицію підтримки сил повсталих проти офіційної влади. Більш того, він офіційно виправдовував її повалення тим, що вона втратила свою легітимність через надмірну корумпованість. За словами Анатолія Калюжного саме парафіяни протестантської церкви були «голосом совісті» революції «Гідності», які тримали під громадським контролем усе, що відбувалося в лавах майданівців. У 2014 р. саме протестанти позначили позицію виступаючих як моральний вибір українців, а не політична акція. Серед активних учасників II майдану

були викладачі богослов'я духовних навчальних закладів Церкви євангельських християн баптистів, представники Собору незалежних євангельських церков, що неодноразово підтверджував його Єпископ.

4. В українському політикумі активно діяли представники протестантських церков, яскравим прикладом їх участі в житті вітчизняного суспільства є діяльність голови Київської міської адміністрації Леонід Черновецький (з 2006 р. по 2008 р. і з 2010 р. по 2012 р.), він же власник інвестиційної кампанії «Chernovetskyi Investment Group» був активним прихожанином церкви «Посольства Божого» і навіть очолював «Християнсько-ліберальну партію України». Діяльність даної організації виявилася настільки скандальною, що зараз зв'язок з нею протестанти заперечують і відносять її до числа «харизматичних сект». Однак, тривалий час це було доволі надійне прикриття для здійснення земельних махінацій і відмивання грошей, що характерно певних течій протестантизму починаючи з 90-х років ХХ століття. Схема діяла таким чином, для отримання ділянки землі під забудову в будь-якій частині м. Києва, навіть в історичному центрі, досить було стати прихожанином церкви «Посольства Божого», а її пастир Сандей Аделаджа озвучував суму, котру необхідно пожертвувати для місіонерської діяльності, гроші передавалися Л. Черновецькому, який підписував дозволу на будівництво в обхід архітекторів і землевпорядників. Таким чином, за роки свого керівництва столицею політик повністю змінив зовнішність м. Києва, забудувавши навіть історичний центр хмарочосами і збагатившись на 700 млн. доларів (за неповними підрахунками).

Протестантизм торкнувся й вищих ешелонів влади України – після втечі В. Януковича у 2014 р., фактично очолив Україну до виборів нового президента і його інавгурації О. Турчинов. Навіть після приходу до влади П. Порошенко, він продовжував бути головою Ради Національної Безпеки, та паралельно з цим проповідувати. До революційних подій 2014 р. у Олександра Турчинов не було шансів зайняти серйозне місце на політичній арені, не дивлячись на довгу політичну дружбу з Ю. Тимошенко, П. Лазаренко та А. Яценюком. Дана обставина визначалася сприйняттям електоратом даного діяча виключно як «людини, яка ходить до секти». Тривалий час він був проповідником церкви Євангельських християн баптистів, до якої його залучили ще у студентські роки.

Про силу впливу протестантизму на українську політику пост-революційних часів свідчить факт підписання п'ятим президентом України П. Порошенко 16 серпня 2016 р. Указу «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації». У документі було присутнє обґрунтування того, з якої причини вся країна повинна відзначати настільки нехарактерний для її релігійного життя та традицій подібний культурно-релігійний захід: «з огляду на визнання істотного внеску протестантських церков і релігійних організацій в розвиток культурної та соціальної сфер України, а також з повагою до їх ролі в українській історії та становленні незалежності держави». Очевидно, що голова держави, на відміну від величезної маси середньостатистичних православних, був більш обізнаний в ролі протестантської релігійної течії в політичному житті України.

Таким чином, настільки серйозний вплив протестантської меншості на політичне життя православної більшості в нашій державі може свідчити про високий рівень релігійної свободи та демократії в нашому суспільстві.

5. *Участь у військово-політичному конфлікті на Донбасі* представників протестантських місій має різноманітні форми та прояви. За даними офіційної статистики кількісні показники протестантів на Сході України завжди перевищували загальнодержавні, це пояснювалося тим, що після розпаду СРСР промисловий регіон втратив класичні для українського суспільства традиції православ'я, а тому в умовах

повного ідеологічного розбрату і соціальної невизначеності легко потрапляв до протестантських рухів під впливом місіонерських переконань. З початком ХХІ століття та економічним підйомом почався релігійний спад протестантизму на Донбасі, який зупинили військові події 2014 р. З приходом на окуповані території «російського світу», як протестантські церкви, так і їх парафіяни зазнали серйозних гонінь та переслідувань. У 2014 р. було вбито 7 священнослужителів-протестантів, 40 прихожан потрапили в полон, 12 протестантських громад припинили своє існування. Особливо жорстокий випадок з прихожанами протестантської церкви «Добра звістка» був зафіксований у місті Слов'янськ Донецької області в липні 2014 р. – чотирьох прихожан вивезли за місто і розстріляли, поховавши в братській могилі. Дана акція була проведена навмисно, щоб залякати прихожан, які допомагають евакуювати мирних жителів (офіційно зусиллями даного приходу на підконтрольну Україні територію за 3 місяці було вивезено 4000 городян). З іншого боку лінії фронту їх допомога, як мирному населенню, так і військовим виявилася потрібною та важливою. У зв'язку з цим необхідно виділити кілька сфер, в яких протестанти зайняли свою нішу.

В якості волонтерів парафіяни Церкви Господа Ісуса Христа, починаючи з осені 2014 р. організовували харчування військових і цивільних, які перебувають на лінії зіткнення. Вивозили людей з під обстрілів, організовували допомогу громадянами які втратили житло. Маріупольська церква Оновлення віддала свої приміщення під житло для переселенців, а Церква добрих перемін відкрила хоспіси для людей похилого віку які втратили житло та залишилися без даху над головою в результаті бойових дій. Для дітей, які виїхали з окупованих територій під Маріуполем протестантами був організований християнський табір відпочинку на березі Азовського моря. Взимку 2015 р. протестантські церкви Маріуполя безкоштовно годували громадян які жили у приміських селах і в результаті бойових дій не мали можливості самостійно забезпечувати себе харчуванням (н.п. Широкіно, Саханка). Активний волонтерський рух протестантські церкви розгорнули в м. Полтава, де збирали сухі пайки і амуніцію для українських військових. На сьогоднішній день уздовж всієї лінії розмежувань відкрито 28 місіонерських центрів, які надають гуманітарну допомогу громадянам України, які постраждали в наслідок збройного конфлікту.

Окремої уваги заслуговує діяльність капеланів, які офіційно не входять до штату ВСУ. Ідеологи протестантизму вважають, що події на Донбасі та участь в них їх церкви дають змогу органічно вписатися в українську національну ідентичність, ставши частиною вже історії держави, та асоціюватися з травматичними подіями відстоювання суверенітету. У якості капеланів священнослужителі протестантських церков допомагають нести службу військовослужбовцям і мирному населенню уздовж лінії зіткнення.

Висновок. Протестантизм в Україні багатогранний у своїх проявах, судячи з даних статистики, він підсилює свій вплив і розширює кількість прихильників, вміло використовуючи важку життєву ситуацію в яку потрапила значна частина населення країни. На прикладі України чітко простежується політичний контекст в роботі всіх протестантських церков на пострадянському просторі. Наведені факти свідчать, що різноманіття протестантизму на пострадянському просторі має дві особливості: одні церкви показово віддаються гонінням, заборонам, а інші просочуються в усі сфери життя суспільства, демонструючи повну ідеологічну незалежність від домінуючої православної віри. Особливий інтерес представляє технологія гуманітарних впливів протестантизму на соціокультурні стереотипи в українському суспільстві та формування позитивного іміджу в рамках існуючого історичного досвіду.

Перспективи подальшого вивчення проблеми аналізу маніпулятивних технологій в роботі протестантських церков в Україні можуть бути реалізовані в дослідженнях радикально змінених місіонерських методик роботи з пересічними громадянами в яких апологетика повністю замінена технологічною дією економічного, культурного, або політичного характеру, що передбачає докорінну зміну технологій ідеологічного впливу.

Бібліографічний список

- Балаклицький, М., 2017. Релігійна свобода в Україні: протестантський контекст. *Міністерство культури України*. [онлайн] Доступно: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245238874&cat_id=244949506> (дата зверення 20 листопада 2020).
- Докаш, В., 2019. Реформація в контексті соціальних вимірів. В: С.Б. Сорочан та А.М. Домановський, ред. 2019. *Спадок Реформації: до 500-річчя 95 тез Мартина Лютера та пам'яті Ю. О. Голубкіна (1941–2010)*. Харків: Майдан, с.141–153.
- Карпов, П., 2017. Поширення протестантизму в Україні: основні етапи становлення. *Релігія та соціум*, 2(26), с.141–147.
- Разумков Центр, 2020. Конфесійна та церковна належність громадян України. *Разумков Центр*. [онлайн] 3 лютого. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>> (дата зверення 4 лютого 2020).
- Соловій, Р., 2016. Західний протестантизм в контексті постмодерну: богословські та соціологічні інтерпретації руху виникаючих церков. *Українське релігієзнавство*, 77, с.82–88. DOI : <https://doi.org/10.32420/2016.77.637>
- Спис, О., 2016. Пізній протестантизм в Україні в процесі пострадянських внутрішньо-інституційних суспільних трансформацій. *Богословские размышления: Евро-Азиатский журнал богословия*, 17, с.302–315.
- Тетерятников, К., 2018. Социологические измерения миссионерских инициатив евангельских церквей Евразии: результаты исследования. *Богомыслие : литературно-богословский альманах*, 22, с.82–94. <https://doi.org/10.29357/аб.v0i22.133794>

References

- Balaklytskyi, M., 2017. Relihiina svoboda v Ukraini: protestantskyi kontekst [Religious freedom in Ukraine: the Protestant context]. *Ministry of Culture of Ukraine*. [online] Available at: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245238874&cat_id=244949506> (Accessed 20 November 2020). (in Ukrainian).
- Dokash, V., 2019. Reformatsiia v konteksti sotsialnykh vymiriv. [Reformation in the context of social dimensions]. In: S.B. Sorochan ta A.M. Domanovskiy, ed. 2019. *The legacy of the Reformation: to the 500th anniversary of the 95 theses of Martin Luther and the memory of Yu. O. Golubkin (1941–2010)*. Kharkiv: Maidan, p. 140–153. (in Ukrainian).
- Karpov, P., 2017. Poshyrennia protestantyzmu v Ukraini: osnovni etapy stanovlennia [Protestantism promotion in Ukraine: main development stages]. *Religion and Socium*, 2(26), p.141–147. (in Ukrainian).
- Razumkov Centre, 2020. Konfesiina ta tserkovna nalezhnist hromadian Ukrainy [Confessional and church affiliation of citizens of Ukraine]. *Razumkov Centre*, [online] 3 February. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>> (Accessed 4 February 2020). (in Ukrainian).
- Soloviy, R., 2016. Zakhidnyi protestantyzm v konteksti postmodernu: bohoslavski ta

sotsiologichni interpretatsii rukhu vynykaiuchykh tserkov [Western Protestantism in the Context of Postmodernity: Theological and Sociological Interpretations of Emerging Church Movement]. *Ukrainian Religious Studies*, 77, pp. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.32420/2016.77.637> (in Ukrainian).

Spys, O., 2016. Piznii protestantyzm v Ukraini v protsesi postradianskykh vnutrishno-institutsiinykh suspilnykh transformatsii [Late Protestantism in Ukraine in the Process of Post-Soviet Internal-Institutional Social Transformations]. *Theological Reflections: Euro-Asian Journal of theology*, 17, p.302–315. (in Ukrainian).

Teteryatnikov, K., 2018. Sotsiologicheskie izmereniya missionerskikh initsiativ evangelskikh tserkvey Yevrazii: rezultaty issledovaniya. [Sociological Dimensions of Missionary Initiatives of Evangelical Churches in Eurasia: Research Results]. *Almanac Bogomyслиye*, 22, pp.82–94. <https://doi.org/10.29357/аб.v0i22.133794> (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020.

O. Klymenko

**MANIPULATIVE TECHNOLOGIES IN THE RELIGIOUS LIFE OF UKRAINE
(CASE STUDY OF THE ACTIVITIES OF PROTESTANT CHURCHES)**

Protestantism in Ukraine is multifaceted in its manifestations, judging by the statistics, it is strengthening its influence and expanding the number of supporters, skillfully using the difficult life situation in which a significant part of the country's population fell. Also, on the example of Ukraine, the political context in the work of all Protestant churches in the post-Soviet space is clearly traced. All these facts indicate that the diversity of Protestantism contains two sides: some churches are indicative of persecution and prohibitions, while others seep into all spheres of life in various countries, regardless of the dominant religions in them. A peculiarity of the spread of Protestantism in Ukraine can be considered the fact that the state is not operated by classical churches that came out of Western Europe and not secularized American, but representatives of radical movements that emerged from opposition traditions and successfully absorb local sectarian movements.

The article analyzes three main waves of the spread of Protestantism in Ukraine, which differ sharply from each other in terms of the mechanisms of social manipulation, in addition, their representatives publicly distance themselves and do not even try to unite their spheres of influence. Such a serious influence of the Protestant minority on the political life of the Orthodox majority may indicate a high level of religious freedom in the state, the head of which officially recognizes the «significant contribution» of Protestantism to Ukrainian statehood.

Of particular interest is the technology of the humanitarian influences of Protestantism on socio-cultural stereotypes in Ukrainian society and the formation of a positive image within the existing historical experience. All these facts indicate that the diversity of Protestantism contains two sides: some churches are indicative of persecution and prohibitions, while others seep into all spheres of life in various countries, regardless of the dominant religions in them.

Key words: *Protestantism, social manipulation, religious movements, socio-cultural space, religious life.*

УДК 316.334:7

Б. В. Слющинський

АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я

Стаття присвячена аналізу та дослідженню сучасного стану спільноти українського Приазов'я, яке сьогодні перебуває в досить напруженому положенні у зв'язку з військовими діями на сході України, а Приазов'я у цьому випадку є прифронтовою територією. Крім цього, в будь-якому суспільстві відбуваються безперервні зміни, які викликані дуже багатьма чинниками. Як відомо разом співіснують лише три покоління, які вже відрізняються одне від одного. Кожне покоління отримує свій рівень культури, який до нього приходить від того періоду життя і стану суспільства, що його оточує на момент його народження і початку сприйняття ним навколишнього природного і соціального середовища. На соціокультурну трансформацію сучасного суспільства впливають конфлікти, які відбувалися упродовж років розбудови української державності та й зараз в період урегулювання конфлікту та розбудови миру на Сході України, що передбачає пошук і знаходження вдалої комбінації інтересів, ресурсів та їх мобілізацію, що може і повинні забезпечити тривалий мир. У дослідженні висунуто припущення, що посилення спроможностей громадянського суспільства на шляху до врегулювання конфлікту на Сході України можливо досягнути за допомогою діалогу та консолідації громадянських організацій, а також нівелювання сил, які шкодять мирним ініціативам.

Ключові слова: *суспільство, соціокультурна трансформація, міжкультурна взаємодія, конфлікти, світосприйняття, демократичні стандарти, європеїзація.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-125-130

Постановка проблеми. Актуальність статті обумовлена пошуком сучасною соціологією методологічних шляхів, що відповідали б вимогам часу та новітнім реаліям культурного розвитку сучасного українського суспільства Східного регіону України. Адже проблема соціокультурної трансформації суспільства під час прагнення до набуття ним європейських стандартів досить важлива. Сьогодні у цьому світі відбуваються різні кризові ситуації та велетенські зміни, які торкаються абсолютно всіх сфер людського існування. Їх не можливо не помічати, а тим більше не реагувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців сучасності намагаються дослідити і проаналізувати ті зміни, які сьогодні відбуваються не тільки в Україні але у світі в цілому. Цьому присвятили свої праці такі відомі українські соціологи, як В. Бакіров, Є. Головаха, Н. Коваліско, С. Макеєв, В. Паніотто, В. Подшивалкіна, А. Ручка, М. Туленков та інші. Вони зробили вагомий внесок у розвиток науки у справі дослідження соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства.

Мета статті полягає у різнобічному огляді сучасної проблеми українського суспільства, яка викликана соціокультурною трансформацією, інтеграційними впливами європейських країн і різними політичними, економічними чинниками та кризовими явищами, які сьогодні відбуваються у світі і не можуть не відбиватися на суспільних відносинах Приазовського регіону.

Виклад основного матеріалу. XXI століття явило світові ще не знаний раніше динамізм, осяяний вірою у необмежений прогрес цивілізації. Але вже протягом одного покоління суспільні структури, які ще вчора вважалися стабільними та непорушними, почали розпадатись, а з їх руйнації стали виникати нові і, як здавалося, гідніші людини. Беззастережними дороговказами суспільного розвитку стали розум, наука, творча діяльність тощо, здавалося що людина в кінці кінців дочекалася бажаного. Однак за оптимізмом цивілізаційного поступу спочатку не усвідомлено (М. Вебер), але відчутно для особистісного людського буття, почали проступати й інші образи дійсності, осягнуті перш за все художньо образним мисленням. Макс Вебер став свідком глобальної модернізації, яка відбувалася по всій Європі наприкінці XIX – на початку XX століть. Шукаючи відповідь на питання, що є поштовхом до цих перетворень, Вебер дійшов висновку, що це не стільки поява нових технологій чи економічна політика, скільки трансформація парадигми мислення, спричинена Реформацією. На думку автора, поширення протестантизму спричинило зміни морально-етичних принципів, ставлення до праці та ролі людей у суспільстві, і як результат – стало вихідною точкою для появи капіталізму (Вебер, 2018). Те саме ми можемо спостерігати і сьогодні. Отже, існує система «повторюваності», але з деякими змінами. Соціокультурна ситуація сьогодення з усією очевидністю демонструє свій кризовий характер і водночас засвідчує визначальний для світового простору європейський спосіб буття людини у світі, який напевне також має свої межі.

Як свідчить сучасність, з часом будь-які об'єднання розпадаються. Яскравим підтвердженням цьому є вихід Англії із Європейського Союзу. Як бачимо сьогодні у світі відбувається активізація кризових явищ і руйнація колись усталених систем, тобто відбувається соціокультурна трансформація суспільства. Створюється інша спільнота із своїми соціокультурними характеристиками.

Першою спробою рефлексії з приводу даної соціокультурної ситуації, котра мала світовий резонанс, стала книга Освальда Шпенглера «Занепад Європи». Вбачаючи причину кризи в європоцентризмі, панлогізмі та історизмі «лінійної» спрямованості європейського поступу, О. Шпенглер підводить до думки про необхідність переоцінки та перекомпонування складників духовно-сміслового ядра культури у відповідності з новими смисловими орієнтирами (Зайцев, 2008, с. 180).

На думку вчених, Європа сьогодні стоїть перед історичною необхідністю усвідомлено змінювати культурну парадигму. За своєю значимістю це завдання не є вузько регіональним, оскільки саме Європа багато в чому визначає загальний поступ людства. Як зазначав німецький економіст і соціолог А. Вебер: «На Землі немає іншого такого історичного утворення, хоча б віддалено подібного до Європи за випромінюваною енергією та рівнем світового впливу, ... Європейський дух відіграє революціонізуючу роль у світовій історії...» (Вебер, 1995, с. 282). Аналіз соціокультурної ситуації, яка склалася протягом XX століття, переконує: вся сукупність кризових явищ тією чи іншою мірою замикається на людині. Саме людина опинилася в епіцентрі соціокультурної кризи. Враховуючи те, що ця криза свідчить не лише про вичерпність певного способу буття людини, але й окреслює орієнтири майбутнього, стає зрозумілим, що смислова перспектива поступу людства висовує на перший план суспільного світу особистість та особистісну модальність ставлення людини до дійсності (Быстрицкий, 1991, с. 9).

Починаючи з епохи Відродження, європейська людина вбачала за головну мету своєї діяльності підкорення та перетворення всього сущого. Нічим не обмежений оптимізм перевпорядкування світу («Мало пояснити світ – необхідно змінити його», от і людина (людство) упродовж всього свого існування цим займалася й займається

донині.

Упродовж майже всієї історії Україна, через особливості свого географічного положення, політичні обставини (пов'язані з відсутністю чи слабкістю власної державності в той чи інший період часу), специфіку етногенезу українського народу, перебувала в полі активної взаємодії різноманітних соціальних, історичних та етнонаціональних типів культур. Упродовж всіх історичних часів Україну намагалися підпорядкувати якись інші держави, відібрати в неї мову та знищити народ як такий. Відома українська поетеса Ліна Костенко писала: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.» Ця її теза підтверджена багатьма роками і лише зараз з великими труднощами намагаються в Україні повернути до життя українську мову. Це відбувається досить складно, але все-таки деякі ознаки в цьому плані вже відчуваються.

Як відомо, кожна країна, яка підпорядковує собі іншу, в першу чергу намагається заселити цю територію представниками своєї держави, а потім і нав'язати свою мову та культуру. Це відбувалося і в українському Приазов'ї. Результати цього відчутні ще й досі, бо й до сьогодні у суспільстві відчувається змішання двох мов, створення своєрідного соціокультурного стану спільноти, тобто відбувається соціокультурна трансформація сучасної спільноти українського Приазов'я. Ще на початку ХХ століття видатний політичний діяч України, фундатор вітчизняної соціології Микита Шаповал писав: «Після того, як значна більшість людей навчиться розуміти природу суспільної організації, коли суспільне життя стане предметом пильного вивчення..., соціологія стане справою не окремих піонерів, а першою наукою, яку мусить пізнати людина...» (Шаповал, 1996, с. 4). Ця теза взята з третього видання книги «Загальна соціологія». Дві перші були видані у 1929 та 1934 рр. у Празі, де саме заснував Микита Шаповал за ініціативою М. Грушевського український Інститут соціології. В Україні на ці часи соціологія була заборонена. Її дозволили лише за утвердження незалежності України. Адже лише у 1991 році запрацював Інститут соціології НАН України, завдяки якому соціологія в Україні отримала новий поштовх. Цей Інститут зібрав кращих науковців соціологів України і зробив великий внесок у розвиток соціології, яка досліджувала і аналізувала українське суспільство. Тому для України соціологія як наука є досить молодою. Звичайно з тих часів відбулися досить помітні соціокультурні трансформаційні зміни українського суспільства взагалі і спільноти українського Приазов'я зокрема. Такі зміни продовжуються і сьогодні. Великий внесок у розвиток соціології у дослідженні аспектів соціокультурної трансформації українського суспільства робить САУ (Соціологічна Асоціація України) під керівництвом Харківського Національного університету імені В. Каразіна і його ректора В. Бакірова. САУ об'єднує соціологів України, які проводять дослідження і сприяють згуртуванню населення різних областей, вивчаючи проблемні аспекти їх життєдіяльності. Якість життя населення великою мірою детермінується рівнем розвитку освіти і науки. Власне їх рівень розвитку і впливає на соціокультурний стан суспільства. Саме інституалізація галузевих дисциплін в контексті соціології «підпорядкована» своєрідному закону нерівномірності: одні галузі виникають і отримують розвиток раніше, інші – пізніше (Шаповал, 1996, с. 5). Розвиток освітніх галузей впливає на соціокультурний стан суспільства. Тим більше зараз, коли у світі відбуваються різні кризові ситуації та глобалізаційні перетворення. Сьогодні жодна країна не може відокремитися від світових змін. Ці зміни впливають і на потреби людини. Змінюється соціальна структура суспільства, соціальна мобільність, девіантна поведінка, характер соціальних організацій тощо. Кризова ситуація, в котрій знаходиться сьогодні українське суспільство, вимагає для свого вирішення принципово нового підходу до використання у тому числі результатів науки у всіх сферах діяльності. Суспільство знаходиться ніби

на роздоріжжі. Якщо прослідкувати за вибором своїх майбутніх професій молоддю, то побачимо, що більшість з них не може чітко визначитись. Визначальними чинниками є, в першу чергу, місце знаходження закладу вищої освіти. З'явилося багато бажаючих переїхати в столицю або за кордон, а ті що залишилися поступають у ті заклади в яких ще є вільні місця. Якщо раніше людина вибирала одну спеціальність, то сьогодні паралельно вчать на двох спеціальностях, бо не впевнені чи знайдуть роботу за даним фахом. Ось така нестабільність призводить до невизначеності у своєму майбутньому. Звичайно це болісно впливає на соціокультурний стан сучасного українського суспільства. Ми сьогодні маємо картину того, що дуже велика частина молоді працює зовсім не за фахом, а в основному у сфері торгівлі та надання якихось послуг. Тому виникає актуальна проблема – проблема більш уважно придивлятися до питань соціалізації підростаючого покоління бо зараз виникає «соціокультурна безформність», тобто втрата психологічної цілісності окремого індивіда, втрата самості. «Самість», на думку американського психолога Карла Роджерса (1902–1987) – це уявлення людини про себе, яке виникає на основі минулого і теперішнього досвіду та очікувань майбутнього. Саме очікування майбутнього і міняє соціокультурний стан сучасної спільноти Приазов'я. Немає впевненості у завтрашньому дні. З'являється новий соціальний індивід, позбавлений самості, котрий тиражується сучасним суспільством. Як такий, він забуває про кінченість власного існування і діє з позицій колективних форм буття, часово не обмежених у своєму здійсненні. Колективність для такої людини – найвища екзистенційна цінність: її розум, її совість, її істина буття. Позбавлена самості, вона не мислить і не діє самостійно. Колективні ідеї та настанови стають для неї своїми (Зайцев, 2008, с. 182). Саме така людина і стає наповнювачем сучасного суспільства новою соціокультурною реальністю. Основним здобуттям для сучасної людини стають Влада і Багатство. Якщо для Античності, Середньовіччя, Відродження та Просвітництва визначальною була ідея самопродукуючої особистості, то в сучасному суспільстві на перше місце виходять Влада і Багатство, та й то не в їх людину творчій сутності, а лише в зовнішніх виявах. Так, Влада усвідомлюється тільки в її політичному вияві – як панування певних соціальних сил, а не як внесення порядку в систему соціального буття. Прагнення до влади стало джерелом соціальних катаклізмів, війн, насилля і жорстокості. У свою чергу, Багатство сприймається переважно лише в матеріальному (гроші, речі тощо) вимірі. (Зеленов, 1993, с.7–10). Ми сьогодні бачимо на прикладах найрозвинутіших країн світу які боротьби відбуваються за владу «Місце під Сонцем». Яскравий приклад цьому недавні вибори президента в США. Те саме ми можемо побачити і в Україні та Приазов'ї. Яка боротьба тут відбувалася за те щоб стати депутатом міської ради. Хіба це нічого нам не говорить про соціокультурні трансформації спільноти регіону? Так, звичайно відбуваються сьогодні ці трансформації і досить активно. Змінилася людина – носій культури, а отже змінився і її рівень культури, що і вплинуло на зміну соціокультурних відносин і появу «нової людини» – людини завтрашнього, але ще не «визначеного» дня. Себе руйнувати легко, набагато важче себе відновити і чітко уявити собі, що я живу не лише для себе і свого блага, але для інших людей, для суспільства і повинен створювати блага іншим. Адже, головний ресурс будь-де – це люди. А люди і є елементами суспільства і його треба вивчати, чим і займається соціологія. «Щоб зрозуміти, що таке суспільство, треба вивчити поведінку людських одиниць та груп, вивчити причини того чи іншого способу поведінки, її форми тощо. Після того легко можна зрозуміти суспільні явища» (Шаповал, 1996, с. 23). Потрібно дослідити, вивчити і зрозуміти які соціокультурні трансформації сьогодні вже відбулися і які ще відбуваються у суспільстві? Чому сьогодні на передній план спільнот стало споживацтво особистісне, а

не «суспільне споживання», в якому саме і закладений глибокий соціокультурний смисл? Сьогодні ми вже відійшли від тоталітаризму, наступила пора демократії, то яких сьогодні ресурсів бракує громадам для діалогу з управлінцями різних рівнів? Чи може ці діалоги десь загубились і суспільство боїться що його не почують? Тому дуже багато сьогодні відбувається протестних акцій. Напевне, сьогодні дійсно відбулися великі соціокультурні зміни, які викликані появою великою відстані між керуючими і суспільством. Адже кожна людина хоче, щоб її почули і зрозуміли.

Висновок та перспективи подальшого вивчення. Отже, підсумовуючи можна сказати, що сьогодні в українському Приазов'ї дійсно відбулися соціокультурні трансформації, на які вплинуло дуже багато чинників, а саме: військові дії, зміни в системі управління, не вироблення певної ідеології, яка би формувала європейські соціокультурні цінності спільноти, і, що є найголовніше – втрата віри у завтрашній день, втрата самості.

Бібліографічний список

- Быстрицкий, Е.К., 1991. Культура и личностное измерение человеческого бытия. В: Е.К. Быстрицкий, ред. 1991. *Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода)*. Киев: Наукова думка, с. 8–58; 160–165.
- Вебер, А., 1995. Германия и кризис европейской культуры. В: С.Я. Левит, ред. 1995. *Культурология. XX век: Антология*. Москва: Юрист, с.281-296.
- Вебер, М., 2018. *Протестантська етика і дух капіталізму*. Київ: Наш формат.
- Зайцев, М., 2008. Сучасна соціокультурна ситуація та проблеми здійснення людини індивідуально-особистісним буттям. *Сіверянський літопис*, 3, с.180-185.
- Зеленов, Л.А., 1993. Принципы самоорганизации социума. *Мир человека*. Нижний Новгород, 1, с. 7–11.
- Шаповал, М., 1996. *Загальна соціологія*. Київ: Український центр духовної культури.

References

- Bystritskiy, Ye.K., 1991. Kultura i lichnostnoe izmerenie chelovecheskogo bytiya [Culture and personal dimension of human existence]. V: Ye.K. Bystritskiy, ed. 1991. *Human being in culture (experience of the ontological approach)*. Kyev: Naukova dumka, p.8–58; 160–165.
- Shapoval, M., 1996. *Zahalna sotsiologhiia [General sociology]*. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury.
- Veber, A., 1995. Germaniya i krizis evropeyskoy kultury [Germany and the crisis of European culture]. In: S.Ya. Levit, ed. 1995. *Culturology. XX century: Anthology*. Moskva: Yurist, p.281-296.
- Veber, M., 2018. *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [Protestant ethics and the spirit of capitalism]*. Kyiv: Nash format.
- Zaitsev, M., 2008. Suchasna sotsiokulturna sytuatsiia ta problemy zdiisnennia liudyny indyvidualno-osobystisnym buttiam [The current socio-cultural situation and the problems of human realization of individual and personal existence]. *Siverian chronicle*, 3, p.180185.
- Zelenov, L.A., 1993. Printsipy samoorganizatsii sotsiuma [The principles of self-organization of society]. *Man's world*. Nyzhnyi Novhorod, 1, p.7–11.
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2020.

B. Sliushchinskiy

**ASPECTS OF SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATION OF THE
MODERN COMMUNITY OF UKRAINIAN AZOV REGION**

The article is devoted to the analysis and research of the current state of the community of the Ukrainian Azov region, which today is in a very tense situation due to hostilities in eastern Ukraine, and the Azov region in this case is a frontline territory. In addition, in any society there are continuous changes, which are caused by many factors. As you know, only three generations coexist together, which are already different from each other. Each generation receives its own level of culture, which comes to them from the period of life and state of society that surrounds them at the time of their birth and the beginning of their perception of the natural and social environment.

Conflicts, that took place during the years of development of the Ukrainian state system and now in the period of settlement conflict and development of the world on East of Ukraine, that envisages a search and being of successful combination of interests, resources and their mobilization that can and must provide the protracted world, influence on socio-cultural transformation of modern society. Supposition is pulled out in research, that strengthening of possibilities of civil society on a way to the settlement of conflict on East of Ukraine it maybe to attain by means of dialogue and consolidation of civil organizations, and also leveling of forces, that harm peaceful.

The article is conditioned by the search of methodological ways that would answer the requirements of time and newest realities of cultural development of modern Ukrainian society of the East region of Ukraine modern sociology. In fact problem of socio-cultural transformation of society during aspiring to acquisition the European standards them important enough. Today in this world there are different crisis situations and enormous changes that touch absolutely all spheres of human existence. Them not it maybe not to notice, but no longer to react those. Many scientists of contemporaneity try to investigate and analyze those changes that today take place not only in Ukraine but in the world in on the whole.

The aim of the article consists in the scalene review of modern problem of Ukrainian society, that is caused by socio-cultural transformation, integration influences of the European countries and different political, economic factors and crisis phenomena that today take place in the world and affects public relations of the Azov region.

Keywords: *society, socio-cultural transformation, cross-cultural cooperation, conflicts, perception of the world, democratic standards, euro-penalizing.*

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Ю. С. Сабадаш
С. В. Янковський

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ПОСТГЛОБАЛІЗМУ

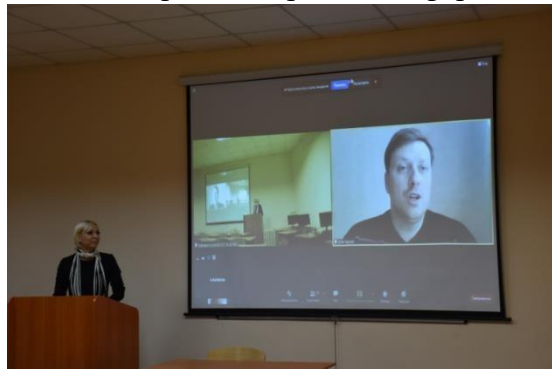
І Міжнародна науково-практична конференція «Феномен культури постглобалізму» проводилася 27 листопада 2020 року в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри

культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету «Культурологія в системі соціально-гуманітарного знання» (номер державної реєстрації 0119U001316). Конференція проводилася із ініціативи кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету, на історичному факультеті.

Наукову дискусію, що відбулась на конференції, стосувалася широкого кола питань практичної культурології і теоретико-методологічних засад культуротворчої діяльності у сучасному соціумі, культурологічних студій. Основні завдання конференції, які були визначені організаційним комітетом, обмін теоретичними та практичними напрацюваннями досвідчених вчених і молодих науковців, аспірантів і студентів, були виконані. Головні напрямки роботи конференції всебічно репрезентують сучасний стан культурології у системі соціально-гуманітарного знання. У доповідях конференції відображено сутність співвідношення теоретичного і практичного аспектів культурологічної науки, цінностей культурних практик і напрямків державної політики у сфері культури в Україні. В рамках конференції було проведено наступні науково-комунікативні заходи: під головуванням доктора культурології, професора, завідувача кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету Сабадаш Ю. С. відбулися пленарне засідання, і круглий стіл «Університет XXI століття: інформаційно-культурологічний аспект освітньої діяльності», колективом співробітників Наукової бібліотеки МДУ на чолі із директором А. П. Шакулою, книжкова виставка проведено «Культурологічні студії викладачів кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету (2015-2020 рр.)», кандидат історичних наук, асистент кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету, виконавчий секретар громадської організації презентація роботи «Фонд збереження культурної спадщини Маріуполя» О. О. Демідко презентувала роботу студії культуротворчого перформансу кафедри культурології та інформаційної діяльності історичного факультету МДУ, відповідальний секретар «Вісник Маріупольського державного університету Серія: Філософія, культурологія, соціологія», кандидат історичних наук, доцент, докторант

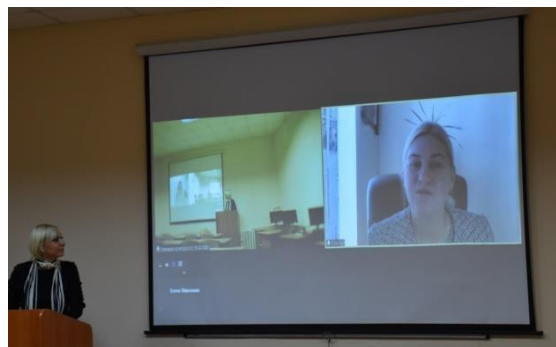
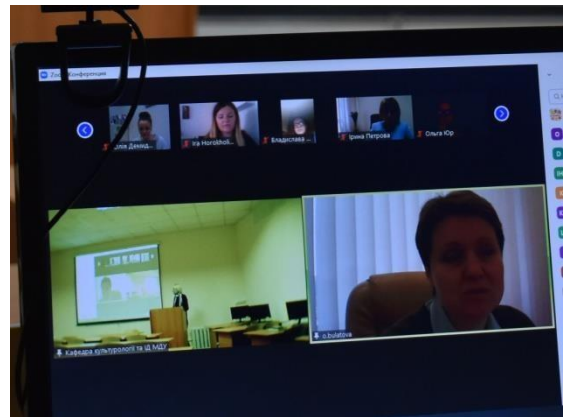
С. Є. Орехова анонсувала черговий, двадцятий, випуск наукового журналу. За підсумками роботи було прийнято Пропозиції і рекомендації I Міжнародної науково-практичної конференції «Феномен культури постглобалізму». Конференцію та проведені в її рамках науково-комунікативні заходи були присвячені 30-й річниці Маріупольського державного університету.

Китаю, Об'єднаного королівства, Польщі, Франції.

З вітальними словами до учасників конференції звернулись члени організаційного комітету: перший проректор Маріупольського державного університету, доктора економічних наук, професора О. В. Булатова, декан історичного факультету Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор В. Ф. Лисак, доктор культурології, професор, завідувач кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля

Київського національного університету культури і мистецтв І. В. Петрова, доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Герчанівська П. Е.

До участі в конференції від 239 авторів подано 228 доповідей українською, англійською, польською, російською, французькою мовами. Сертифікати учасників конференції отримало 223 науковця, з них 18 доктори наук, 54 кандидата наук, 12 – аспірантів, 47 – магістрів, 49 – бакалаврів. Конференція пройшла у змішаній, дистанційно-очній формі.

За результатами роботи конференції прийнято Резолюцію Всеукраїнської

науково-практичної конференції «Феномен бібліотек в сучасному світі». Підготовлено Програму конференції українською та англійською мовами, збірки наукових праць

конференції у двох частинах, збірка тез, учасники конференції отримали сертифікати, подяки, грамоти, дипломи. Інформацію про роботу конференції подано до Відділу по зв'язкам з громадськістю МДУ.

Наукові видання конференції:

Феномен культури постглобалізму : Програма I Міжнародної наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. / Маріуп. держ. ун-т ; упоряд. д. культ. н., проф. Ю. С. Сабадаш, к. ф.н., доц. С. В. Янковський, тех. ред. О. В. Дейниченко – Маріуполь : МДУ, 2020. – 30 с.

Феномен культури постглобалізму : зб. мат I Міжнародної наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. : у 2 ч. / Маріуп. держ. ун-т ; гол. ред. Ю. С. Сабадаш ; упоряд. С. Янковський ; тех. ред. О. В.

Дейниченко . – Маріуполь : МДУ, 2020. – Ч. I. – 68 с.

Феномен культури постглобалізму : зб. мат I Міжнародної наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 27 листопада 2020 р. : у 2 ч. / Маріуп. держ. ун-т ; гол. ред. Ю. С. Сабадаш ; упоряд. С. Янковський ; тех. ред. О. В. Дейниченко . – Маріуполь : МДУ, 2020. – Ч. 2. – 68 с.

Інформаційні матеріали конференції розміщено на офіційному сайті МДУ, на сайті історичного факультету МДУ, а також у соціальній мережі Facebook, а також у профілі кафедри у пошуковій системі Google Академія.

**Ю. С. Сабадаш,
С. В. Янковський**

ФЕНОМЕН БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ СВІТІ»

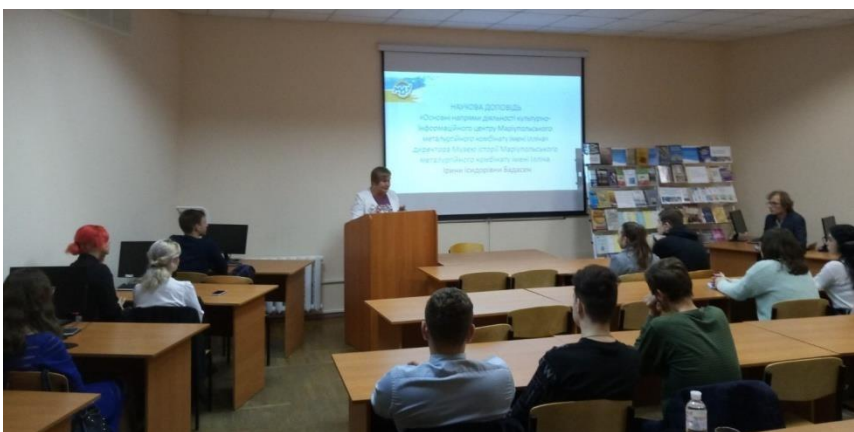
Конференція відбулась 30 вересня 2020 року із ініціативи кафедри культурології та

інформаційної діяльності Маріупольського державного університету. Співорганізаторами конференції виступили Наукова бібліотека Маріупольського державного університету, Наукова бібліотека Приазовського державного технічного університету, КУ «Централізована бібліотечна система» м. Маріуполь, Донецька обласна наукова дитяча бібліотека, Фонд збереження культурної спадщини Маріуполя. Конференція пройшла із участю представників Національної бібліотеки Білорусі, Білоруського державного університету культури і мистецтв, м. Мінськ, Коледжу мистецтв м. Могильов.

Матеріали до участі в конференції надали учасники з України, Білорусі, Об'єднаного королівства. Всього подано 119 доповідей, українською, англійською, російською мовами, з яких 26 – докторами і кандидатами

наук, 31 – професорами і доцентами, 2 – аспірантами, 19 – магістрантами, 30 – бакалаврами, а також студентами коледжу дві доповіді. Науковці і студенти представляють наукові спільноти Маріуполя, Києва, Одеси, Рівного, Харькова, Мінська, Могильова тощо; 39 доповідей було підготовлено представниками професійної спільноти бібліотекарів, у тому числі директорами Наукової бібліотеки

Маріупольського державного університету, директор науково-технічної бібліотеки ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», директором комунальної установи «Міська централізована бібліотечна система»

міста Маріуполя, директор Музея історії Маріупольського металургійного комбінату імені Іліча, директором комунального закладу вищої освіти «Ужгородський інститут культури і мистецтв» тощо.

Конференція пройшла у змішаній, дистанційно-очній формі. Роботу конференції було присвячено Всеукраїнському Дню бібліотек.

Учасників конференції привітали перша проректорка МДУ, докторка економічних наук, професорка Булатова О. В., директорка Департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради Трима Д. В., декан історичного факультету МДУ, докторка історичних наук, професорка Лисак В. Ф.

Із привітанням до учасників конференції завернулись кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій, голова Ради молодих вчених закладу освіти «Білоруський державний університет культури і мистецтв». Із доповідями на пленарному засіданні до учасників

звернулись завідувачка кафедри культурології та інформаційної діяльності, докторка культурології, професорка Ю. С. Сабадаш, директорка наукової бібліотеки Маріупольського державного університету А. П. Шакула, директорка комунальної установи «Міська централізована бібліотечна система» В. О. Лісогор, викладачка, завідувачка відділом бібліотечної справи і документознавства закладу освіти «Могильовський державний університет» О. Г. Павлюц, викладач, голова циклової комісії із бібліотечно-інформаційної діяльності закладу освіти «Могильовський державний університет» Н. В. Захаренко, кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, доцент С. В. Янковський. Під час роботи конференції відбулись презентація роботи студентських наукових товариств кафедри культурології та інформаційної діяльності історичного факультету МДУ «Контент» і «Парадигма», книжкова виставка праць викладачів кафедри культурології та інформаційної діяльності МДУ (2015-2020 рр.), нових надходжень із бібліотекознавства і бібліотечної справи, а також відбулось засідання круглого столу «Наукова бібліотека університету в умовах інтернаціоналізації освіти (до 30-ї річниці Маріупольського державного університету)». Тематичні напрямки конференції:

I. Історія та сучасність бібліотечної справи: вітчизняний та світовий досвід. Модератор напрямку: Сабадаш Ю. С., д. культурології, професор

II. Новітні виклики книгознавства, видавничої та архівної справи, бібліополістики та бібліографії. Модератор напрямку: Кригіна О. В., к. і. н., доцент.

III. Культура читання в сучасному соціумі Модератор напрямку: Дабло Л. Г., к. культурології, доцент.

IV. Особливості підготовки фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Модератор напрямку: Петрова І. О., к. і. н., доцент.

V. Координація діяльності бібліотек в соціокультурному середовищі. Модератор напрямку: Янковський С. В., к. філос. н., доцент.

VI. Проблеми формування та зберігання бібліотечних фондів. Модератор напрямку: Манякіна О. С., к. і. н., доцент.

VII. Бібліотека як культурно-інформаційний центр. Модератор напрямку: Кудлай В. О., к. н. із соціальних комунікацій, доцент.

VIII. Бібліотечний менеджмент та маркетинг у сучасних умовах. Модератор напряму: Орехова С. Є., к. і. н., доцент.

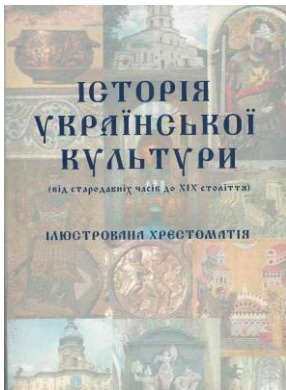
IX. Особливості інформаційної та документознавчої діяльності. Модератор напряму: Сивак О.А., к.пед.н., доцент.

X. Культурно-просвітницький чинник розвитку суспільства. Модератор напряму: Нікольченко Ю. М., доцент, заслужений працівник культури України.

За результатами роботи конференції прийнято Резолюцію Всеукраїнської науково-практичної конференції «Феномен бібліотек в сучасному світі». Підготовлено Програму конференції українською та англійською мовами, збірки наукових праць конференції у двох частинах, збірка тез, учасники конференції отримали сертифікати, подяки, грамоти, дипломи. Інформацію про роботу конференції подано до Відділу по зв'язкам з громадськістю МДУ.

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

УДК 930.85(477)(075.8)

І. В. Петрова

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ

Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття): ілюстрована хрестоматія. У 3-х частинах. / за загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Ч 1. – К.: Видавництво Ліра-К, 2020. – 320 с.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-20-137-140

У рецензії проаналізована ілюстрованої хрестоматії з історії української культури. Наголошено, що ця книга є першою спробою у вітчизняній навчальній літературі комплексно представити історико-культурну тенеу України від стародавніх часів до XIX століття.

Зазначено, що у контексті сучасної орієнтації вітчизняної вищої освіти, спрямованої на аналіз феномену української культури та перегляду усталених поглядів щодо сприйняття її явищ, поява рецензованої нами хрестоматії видається на часі.

У рецензії підкреслена беззаперечна фактологічна вартісність і перспективність використання ілюстрованої хрестоматії з української культури у закладах вищої освіти України в курсах «Історія української культури», «Історія України», «Українська етнографія», «Традиційна культура українців», «Історія українського мистецтва», «Культурологія»; в культурологічних, історичних, етнографічних, краєзнавчих студіях; у музейній та культурно-просвітницькій практиці.

Історико-культурні нариси, сформульовані до кожного з п'яти розділів хрестоматії, унікальний документальний та ілюстративний матеріал, є вагомим підґрунтям для успішного засвоєння студентами знань з історії української культури.

Хрестоматія стане у нагоді не тільки студентам, а й працівникам культури і тим, хто цікавиться культурою нашого народу.

В умовах незалежності нашої країни особливого значення набуває відродження української культури, якісне оновлення та розвиток основних її компонентів. Визначні події сьогодення, зокрема, Помаранчева революція та Революція гідності, дали поштовх до осмислення новітньої української культури з позицій формування патріотизму та національної свідомості українського народу.

Незважаючи на всі перешкоди, український народ протягом віків створив самобутні цінності, які стали невід'ємною частиною світової культурної спадщини. Один із шляхів до всеосяжного розуміння місця української культури у світі – це формування національної свідомості, про що свідчить дбайливе ставлення та підвищений інтерес до історико-культурної спадщини нашої батьківщини. Від рівня засвоєння молоддю вітчизняних культурних надбань суттєво залежить творчий потенціал особи, загальна культура майбутнього фахівця, його здатність використовувати ці знання у вирішенні актуальних проблем сьогодення.

Фахівець у сучасному українському суспільстві має бути не лише спеціалістом широкого профілю, але і висококультурною, духовно багатою, інтелігентною людиною, яка має ґрунтовні знання та уявлення про загальнолюдські цінності,

національні пріоритети та, відповідно, вміє правильно моделювати власну поведінку в соціокультурному просторі.

У цьому контексті важливе місце в навчально-виховному процесі у закладах вищої освіти України належить навчальній дисципліні «Історія української культури», яка покликана ознайомити студентів з історією вітчизняної культури, специфікою духовного життя нашого народу, з внеском видатних українських культурних діячів у справу розбудови української культури.

На хвилі національного відродження вийшла друком велика кількість різноманітних ґрунтовних видань наукового, навчального й публіцистичного характеру. Така велика кількість джерел створює певні складнощі у їхньому вивченні для студентів закладів вищої освіти. Особливо складно це зробити студентам заочної форми навчання.

Зважаючи на обмежену кількість годин, відведених на вивчення курсу «Історія української культури», для ефективного і якісного засвоєння цієї навчальної дисципліни викладачі кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету під керівництвом її завідувачки, доктора культурології, професора Ю. С. Сабадаш плідно працюють над створенням відповідних курсів лекцій, методичного забезпечення практичної частини дисципліни, спеціальної хрестоматії, перша частина якої, із трьох запланованих, є об'єктом нашого рецензування.

Метою навчального видання є ознайомлення студентів із джерелами виникнення та функціонування української культури, з її історичним буттям і фундаментальними досягненнями, з'ясування місця та значення культури в контексті розвитку світової цивілізації.

Хрестоматія охоплює досить значний період в історії української культури: від давніх часів до кінця XIX ст. Її теоретичною значущістю є документальний матеріал, що відображає генезу та особливості розвитку української культури, зокрема уривки із документальних, нарративних і зображальних джерел, наукових публікацій та літературних творів вітчизняних і зарубіжних авторів.

У навчальному виданні аргументовано, логічно і послідовно проілюстровано поступальний характер та особливості розвитку вітчизняної культури:

- Розділ 1. Мистецтво стародавнього населення України.
- Розділ 2. Культура України XIV–першої половини XVII ст.
- Розділ 3. Культура Бароко і Просвітництва України (друга пол. XVII–XVIII ст.).
- Розділ 4. Українська культура XIX ст.
- Розділ 5. Поштова марка як втілення культури України.

У чотирьох розділах хрестоматії яскраво ілюструється мистецтво стародавнього населення України, особливість культури України XIV–першої половини XVII ст., унікальність вітчизняного барокового і просвітницького культурницького поступу у другій половині XVII–XVIII ст., досягнення української культури доби романтизму і реалізму (XIX ст.).

У п'ятому розділі представлені матеріали, які дозволять студентам досягнути значну роль поштової мініатюри як важливого компонента щодо вивчення історії культури України.

До хрестоматії включені уривки з різних за типом джерел, наукових та літературних творів. Важливе місце у виданні належить ілюстративному матеріалу.

Текстовий матеріал супроводжує значна кількість тематичних ілюстрацій, які дають змогу читачам зрозуміти й досягнути велич досягнень української спільноти у сфері духовної культури, визначити її внесок до скарбниці світової культури. Такий

підхід вповні відповідає актуальному для будь-якої системи навчання принципу проблемності, а також є оптимальним способом допомогти студентів налаштуватися на уявний діалог із іншою епохою, митцями та з розумінням поставитися до культурних здобутків минулого і сучасності України.

Рецензоване навчальне видання активізує пізнання студентами історії культури народів України в різні епохи їхнього існування, допомагає реально збагатити їхній внутрішній світ і дієво вплинути на формування світогляду сучасної молоді.

Хрестоматія «Історія української культури» сприяє формуванню у студентів розуміння унікальності національного культурного простору на підґрунті з'ясування проблеми культурогенезу, допомагає познайомитися із засадничими досягненнями української культури в її діахронному вимірі, виявити детермінованість та закономірності культурного процесу, поцінувати її історичний розвиток на підставі джерел та ілюстративного матеріалу, поцінувати еволюцію мистецького розвитку в контексті проблеми співвідношення традиції і новаторства.

Реалізація поставлених завдань спрямована на сприяння усебічному розвитку студентів як особистостей, підготовку фахівців із високою естетичною культурою та високими моральними якостями, ознайомлення у найбільш концентрованій формі з духовними надбаннями українського народу у процесі його розвитку та у зв'язках із іншими народами.

Хрестоматія може бути використана з метою закріплення та повторення вивченого матеріалу, задля контролю і перевірки знань, а окремі її розділи – як роздатковий матеріал. На думку упорядників, знайомство із джерелами та ілюстраціями має здійснюватися у процесі вивчення відповідних тем за текстами лекцій або підручника. Ця книга допоможе викладачам дисципліни у вирішенні методичних проблем, а студентам – у самостійній роботі задля систематизації програмного матеріалу під час підготовки до практичних занять і підсумкового контролю.

Необхідно відзначити продуману композицію рецензованого навчального видання – наприкінці його автори вмістили питання для самоконтролю та засвоєння матеріалу, словник термінів та список рекомендованої літератури, що дозволить студентам підвищити рівень підготовки до практичних занять та підсумкового контролю.

Загалом, слід засвідчити досить широку науково-інформаційну базу хрестоматії, що тісно вплітається в її зміст. Вона визначає актуальність проблематики, новизну підходів до культурних подій в Україні від давніх часів до кінця XIX ст. та належний практичний рівень їхнього обґрунтування.

Практична значущість хрестоматії полягає у поглибленні знань та удосконаленні професійних компетентностей студентів, оскільки збагачує духовний світ і впливає на формування світогляду, заохочуючи молодь науково визначати особливості культурного процесу в Україні від давнини до сьогодення.

Упровадження матеріалів хрестоматії з історії української культури, підготовленої авторським колективом кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету, було здійснене на кафедрі івент-менеджменту та індустрії дозвілля Київського національного університету культури і мистецтв (зав. – доктор культурології, професор І. В. Петрова) та кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (зав. – доктор юридичних наук, професор О. М. Головка) шляхом використання елементів хрестоматії у навчальному процесі студентів.

Показово, що матеріали хрестоматії використовувалися студентами під час написання курсових і магістерських робіт, участі у студентських науково-практичних

конференціях та круглих столах.

У результаті апробації оприлюднених матеріалів зроблений висновок про їхню відповідність вимогам МОН України до навчально-методичних видань; теоретичну значущість та практичну спрямованість; доцільність подальшого впровадження у навчально-виховному процесі студентів ЗВО.

На нашу думку, пропоноване видання також викличе жвавий інтерес і серед абітурієнтів, викладачів шкіл, учнів старших класів ЗОШ, гімназій і ліцеїв, усіх, хто цікавиться історією культури України.

Із нетерпінням чекаємо наступні частини хрестоматії: другу, покликану ілюструвати досягнення української культури у XX ст. та третю, присвячену культурі незалежної України. Такі видання допомагають сприймати українську культуру не лише як об'єкт наукового дослідження, а й як предмет естетичного задоволення, що є важливим у викладацькій роботі з молоддю.

Petrova I.

The Review of the Edition:

Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття): ілюстрована хрестоматія. У 3-х частинах. / за загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Ч 1. – К.: Видавництво Ліра-К, 2020. – 320 с.

The review analyzes an illustrated anthology on the history of Ukrainian culture. It is emphasized that this book is the first attempt in Ukrainian educational literature to present comprehensively the historical and cultural genesis of Ukraine from ancient times to the XIX century.

It is noted that in the context of the modern orientation the domestic higher education is aimed at analyzing the phenomenon of Ukrainian culture and revising established views onto the perception of its phenomena, the issue of the announced anthology seems relevant to us.

The review emphasizes the indisputable factual value and prospects of using the illustrated anthology on Ukrainian culture in institutions of higher education of Ukraine in the courses "History of Ukrainian culture", "History of Ukraine", "Ukrainian Ethnography", "Traditional Culture of Ukrainians", "History of Ukrainian Art", "Cultural Studies"; in cultural, historical, ethnographic, local history studies; in museum, cultural and educational practices.

Historical and cultural essays formulated for each of the five sections of the anthology, unique documentary and illustrative material are a significant basis for students' successful assimilation of knowledge onto the history of Ukrainian culture.

The textbook will be useful not only for students, but also for cultural workers and those who are interested in the culture of our nation.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АБРАМОВИЧ СЕМЕН ДМИТРОВИЧ – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік НАН ВО України

БАДАСЕН ПРИНА ІСИДОРІВНА – директор Музею історії Маріупольського металургічного комбінату імені Ілліча

БАДАСЕН ІСИДОР ГЕОРГІЙОВИЧ – студент IV курсу спеціальності «Середня освіта. Історія» Маріупольського державного університету

БРАТЕРСЬКА-ДРОНЬ МАРИНА ТАРАСІВНА – доктор філософських наук, кандидат мистецтвознавства, професор, заслужений працівник культури України, дійсний член (академік) УАН, завідувач кафедри кінознавства Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних та гуманітарних дисциплін Харківського державного університету харчування та торгівлі

ГУДИМА ІГОР ПЕТРОВИЧ – доктор філософських наук, доцент, професор, кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету

ЗУБЧЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету

ІВАНИЦЬКА АЛІНА ГРИГОРІВНА – здобувач вченого ступення на звання кандидата філософських наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України

КЛИМЕНКО ОЛЕНА ЮРІЇВНА – професор кафедри Економіки підприємництва та соціальних технологій Державного університету телекомунікацій, доктор соціологічних наук, доцент

НІКОЛЬЧЕНКО ЮЗЕФ МОЙСЕЙОВИЧ – доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

ОРСХОВА СВІТЛАНА ЄВГЕНІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

ПЕТРОВА ПРИНА ВЛАДИСЛАВІВНА – доктор культурології, професор, завідувачка кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля Київського національного університету культури і мистецтв

ПЕТРОВА ПРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного

університету

САБАДАШ ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА – доктор культурології, професор, кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

СЛЮЩИНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету

СМОЛИК АЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ – доктор культурології, професор, завідувач кафедри культурології установа освіти, Білоруський державний університет культури і мистецтв, Мінськ, Білорусь

ТОРМАХОВА АНАСТАСІЯ АНАТОЛІЇВНА – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЯНКОВСЬКИЙ СТЕПАН ВЛАДИСЛАВОВИЧ – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ABRAMOVYCH SEMEN – Sc.D. (Philology), Professor, Professor of the Department of Slavic Philology and General Linguistics at Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

BADASEN IRYNA – Director of the Museum of Ilyich Iron and Steel Works History

BADASEN ISYDOR – 4th year-student majoring in “Secondary Education. History”, Mariupol State University

BRATERSKA-DRON MARYNA – Sc.D. (Philosophy), Ph.D. (Art Studies), Professor, Honored Worker of Culture of Ukraine, Full Member (academician) Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Film Studies, the Kyiv National I.K. Karpenko-Kary Theater, Cinema and Television University

GOLOVKO OLEKSANDRA – Ph.D. (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public and Humanitarian Subjects, Kharkiv State University of Food Technology and Trade

HUDYMA IHOR – Sc.D. (Philosophy), Associate Professor, Professor of the Department of Philosophy and Sociology, Mariupol State University

IVANYTSKA ALINA – Ph.D. applicant (Philosophy), the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

KLYMENKO OLENA – Sc.D. (Sociology), Associate Professor, Professor at the Department of Economics and Social Technologies, State University of Telecommunications

NIKOLCHENKO YUZEK – Associate Professor, Associate Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University

ORIEKHOVA SVITLANA – Ph.D. (History), Associate Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University, Mariupol State University

PETROVA IRYNA – Sc.D. (Cultural Studies), Professor, Head of the Department of Event Management and Leisure Industry, Kyiv National University of Culture and Arts

PETROVA IRINA – Ph.D., associate professor of the Department of Culture Studies and Information Activity, Mariupol State University

SABADASH YULIIA – Sc.D. (Cultural Studies), Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University

SLIUSHCHYNSKYI BOHDAN – Sc.D. (Sociology), Professor, Head of Philosophy and Social Studies Department, Mariupol State University

SMOLYK OLEKSANDR – Sc.D. (Cultural Studies), Professor, Head of the

Department of Cultural Studies, Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk, Belarus

TORMAKHOVA ANASTASIIA – Ph.D. (Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of Ethics, Aesthetics and Culture Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

YANKOVSKYI STEPAN – Ph.D. (Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University

ZUBCHENKO OLEKSANDR – Ph.D. (Sociology), Associate Professor of Philosophy and Social Studies Department, Mariupol State University

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *мета, завдання, актуальність дослідження*;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Під час аналізу у статті стану наукової розробки проблеми, а також у викладі основного матеріалу редколегія рекомендує авторам посилається на публікації у попередніх випусках Вісника МДУ (за наявності відповідних досліджень);

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- бібліографічний список, оформлений згідно **Вимогам до переліку використаних джерел**;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (**від 35 рядків (без урахування ключових слів)**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською **обов'язкова**.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком *Key words:* (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft World 97-2003. Обсяг – від 12 до 18 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти

у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати закордонних та вітчизняних дослідників.

4. Вимоги до переліку використаних джерел

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних необхідно дотримуватися ряду правил при поданні пристатейних списків літератури.

Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити ДВА СПИСКИ ПОСИЛАНЬ на використані в роботі джерела : **Бібліографічний список** та додатковий список літератури в романського алфавіті **References**.

Бібліографічний список і **References** наводяться в кінці статті і розташовуються послідовно один за іншим під відповідними заголовками: «Бібліографічний список» і «References», відповідно. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту.

Відмінності списків. У *Бібліографічному списку* і в *References* вказуються одні і ті ж джерела. Кількість джерел в *References* повинна відповідати кількості джерел в *Списку літератури*. У *Бібліографічному списку* джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані на кирилиці, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в *References* може відрізнитися від їх розташування в *Бібліографічному списку*.

Бібліографічний список

Розташовується після тексту статті за алфавітом використаних джерел з підзаголовком **Бібліографічний список**.

Бібліографічний список має бути оформленим за **Harvard Referencing Style**, який є найбільш поширеним міжнародним стилем цитування в галузі гуманітарних та суспільних наук. Визначеної форми **Harvard Referencing Style** щодо цитування та опису посилань не існує, бо немає організації, яка б його розробляла. Оскільки стандартної форми немає, існує величезна кількість варіацій **Harvard Referencing Style**, (більше 60).

У нашому виданні *References* має бути оформлений за варіантом **Harvard Referencing style (British Standards Institution)**, запропонованим Методичними рекомендаціями «Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах», виданими за сприянням Української бібліотечної асоціації http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/International%20style%20citations_2017.pdf?id=d1b22a28-96eb-4ca4-9ac7-8e29a393b9fb

Посилання на джерела оформлюються за правилами **Harvard Referencing Style** безпосередньо в тексті у круглих дужках, в яких вказується прізвище автора публікації, рік видання і (при необхідності) номер сторінки в наступному форматі, наприклад: (Ушакова, 2011) або (Гвоздев, 1961, с. 374). Докладніше див. **Додаток**

Інформація, вміщена в круглі дужки, повинна дозволяти ідентифікувати конкретне джерело, вказане у *Бібліографічному списку*, за прізвищем автора та роком видання, а також номером сторінки. Всі джерела, зазначені в круглих дужках, повинні бути вказані в *Бібліографічному списку*.

Основні правила оформлення списку :

Джерела в списку не нумеруються, а організуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів. Якщо у списку більш ніж одне посилання одного і того ж автора, то вони сортується за датами, починаючи з самої ранньої, 2000a, 2000b тощо. Якщо матеріал не має автора, його необхідно розподілити за першою літерою його назви.

Приклад:

Григоренко, П.. 2013.

Григоренко, П. 2013a.

Григоренко, П. 2013b.

Томак, М. 2013.

Томак, М. та Тисячна Н. 2013.

Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині без відступів. Якщо бібліографічний опис джерела займає кілька рядків, тоді перший рядок опису вирівнюється по ширині без відступів, а наступні рядки – з відступом у 1,25 см.

У публікації, будь то книга або журнал, назва завжди виділяється курсивом.

Місце видання наводиться перед назвою видавництва.

Для розділення елементів запису використовуються коми.

Загальні схеми оформлення бібліографічного посилання

Книги.

Прізвище, ініціали автора(рів), рік видання. *Назва книги.* Відомості про видання.
Місто: Видавництво.

Статті або окремі глави із зазначенням різних авторів з книги або збірника

Автор/и, редактори, перекладачі та ін. (Прізвище кома ініціали) Рік видання,
Назва статті: відомості, що відносяться до заголовку, *Назва книги: відомості, відомості щодо назви,* Місце видання : Видавництво. Розташування статті (сторінки)

Дисертація

Прізвище, Ініціали Рік, *Назва дисертації.* Тип роботи з вказівкою вченого ступеня автора, Офіційна назва університету, Місце розташування університету

Статті з журналу

Автор/и (прізвище кома ініціали) Рік видання, Заголовок статті: відомості, що відносяться до заголовку, *Назва журналу,* Номер випуску, Розташування статті (сторінки).

Електронні посилання

Оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «Доступно за»: і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Дата звернення...).

DOI.

Переважає більшість зарубіжних журнальних статей з 2000 року і багато україномовних статей, що опубліковані останніми роками, зареєстровані в системі CrossRef і мають унікальний цифровий ідентифікатор (Digital Object Identifier - DOI). У всіх випадках, коли у цитованого матеріалу є DOI, його необхідно вказувати в самому кінці бібліографічного посилання. Перевіряти наявність DOI у джерела слід на сайті <http://search.crossref.org>

Більш детально приклади оформлення посилань на різні види джерел за Harvard style див. за посиланням :

<http://vippp.org.ua/files/pedposhyk/spuslit-1557135224.pdf>

або

http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/Harvard_vs_DSTU-2015.pdf

References

Особливості посилань на неангломовні джерела

На відміну від Бібліографічного списку, неангломовні джерела в References слід привести в їх латиномовному еквіваленті – вони повинні бути написані літерами романського алфавіту:

Для написання посилань на неангломовні джерела слід використовувати ТРАСЛІТЕРАЦІЮ і ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.

ПІБ авторів, редакторів. Прізвища та ініціали всіх авторів на латиниці слід приводити в посиланні так, як вони надані в оригінальній публікації. Якщо в оригінальній публікації вже були наведені на латиниці ПІБ авторів – у посиланні на статтю слід вказувати саме цей варіант (незалежно від використаної системи транслітерації в першоджерелі). Якщо в офіційних джерелах (на сайті журналу, в базах даних, ПІБ авторів на латиниці не наведено - слід транслітерувати їх самостійно. Якщо авторів кілька, то перед прізвищем останнього з них замість коми ставиться and.

Приклад :

Richardson, A. 1988

Richardson, A. 1989a

Richardson, A. 1989b

Richardson, A. and Brown, B., (1988)

Richardson, A. and Smith, S., (1986)

Richardson, A., Brown, B. and Smith, S. (1983)

Ingram, T.N., Schwepker, C.H. and Hutson, D. (1992)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Schwepker, C.H. Jr, Avila, R.A. and Williams, M.R. (1997)

Ingram, T.N., Laforge, R.W., Avila, R.A. and Schwepker, C.H. Jr and Williams, M.R. (2001)

Книги.

Якщо цитоване джерело написано латиницею (англійською, німецькою та іншими мовами, що використовують романський алфавіт), посилання на нього слід привести оригінальною мовою публікації.

Початково кириличні матеріали (і їхні частини), у яких існує офіційний переклад на англійську (або іншу мову, що використовує романський алфавіт), повинні бути приведені в перекладі;

Для книг (або їх частин), для яких переклад не існує, необхідно привести транслітерацію латиницею і переклад назви англійською мовою. В кінці опису в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на україномовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Журнальна стаття.

Якщо у цитованій роботі існує офіційний переклад на англійську мову або англомовний варіант назви (його слід шукати на офіційному сайті журналу, в наукометричних базах даних, в тому числі – в бібліотеці WorldCat) – слід вказати саме його.

Якщо в офіційних джерелах не існує перекладу назви статті, слід привести транслітерацію латиницею, далі виконати переклад на англійську мову самостійно. У разі, коли у журналу немає офіційної назви англійською мовою, в References потрібно приводити його транслітерацію. При цьому переклад береться у квадратні дужки і розміщується одразу після транслітерованої назви. Не слід самостійно переводити

назви журналів. Неприпустимо скорочувати (або іншим способом змінювати) назви статей та назви журналів. В самому кінці посилання, після вказівки діапазону сторінок в круглих дужках вказати мову видання. Для посилань на україномовні джерела, наприклад, слід використовувати фразу «(in Ukraine)».

Для **транслітерації** українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)

Електронні посилання оформлюються також як їх друковані аналоги, потім наводиться «[online] Available at» і URL-адреса. В URL-адресі слід зберегти "http://", якщо адреса не включає www. Крім того, наводиться дата останнього доступу (Accessed ...).

Англійською детальну інформацію з Harvard style та про особливості оформлення посилань на різні джерела, можна отримати на сайті:

<https://library.aru.ac.uk/referencing/harvard.htm>

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується згодою на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо), а також *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; телефонів, адреси електронної пошти; номеру й адреси відділення «Нової пошти». Вся інформація надається трьома мовами: українською, російською та англійською.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у роздрукованому та сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Прийом статті до друку здійснюється за наявності таких документів:

- текст статті (електронний та роздрукований варіанти за підписом автора (авторів), оформлений відповідно до встановлених вимог;

- внутрішня рецензія (при необхідності);

- відомості про автора (авторів) (авторська довідка) за підписом автора (авторів) у роздрукованому та сканованому виглядах;

- згода на обробку персональних даних за підписом автора (кожного з авторів окремо).

6. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у науко метричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Сабадаш Юлія Сергіївна, доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету
<i>Російською мовою</i>	Сабадаш Юлия Сергеевна, доктор культурологи, профессор кафедры культурологии и информационной деятельности Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	Sabadash Yulia, Sc.D. (Cultural Studies), Professor of Cultural Studies and Information Activities Department, Mariupol State University
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розмішувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ дата

_____ / _____
підпис

_____ / _____
П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

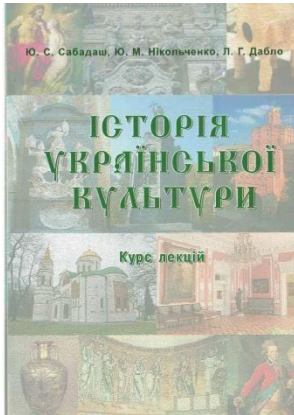
(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

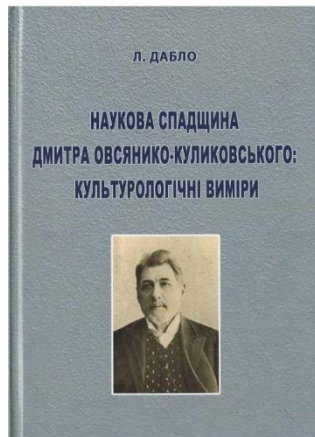
Історія української культури. Курс лекцій для студентів спеціальності 034 Культурологія / Укладачі: проф. Ю. С. Сабадаш, доц. Ю. М. Нікольченко, доц. Л. Г. Дабло ; За заг. ред проф. Ю. С. Сабадаш. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 168 с.

Курс лекцій призначений для вивчення інтегрованої навчальної дисципліни «Історія української культури» студентами спеціальності 034 «Культурологія».

Курс лекцій складається з трьох модулів: «Етапи українського культурогенезу» (чотири лекції), «Традиційна культура українців» (чотири лекції), «Історія українського мистецтва» (п'ять лекцій). До кожної лекції підготовлені питання для самоконтролю, а до кожного модуля – список рекомендованої тематичної літератури.

Завершує видання список навчальної літератури, необхідної для засвоєння дисципліни та словник термінів і понять.

Курс лекцій буде корисним не тільки для студентів, але й для працівників галузі культури та для всіх, не байдужих до історії культури України.

Дабло Л. Наукова спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічні виміри: монографія / Л. Дабло. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 154 с.

Дослідження присвячене аналізу наукової спадщини Д. Овсянико-Куликовського – відомого вченого, послідовника О. Потебні, культуролога, санскритолога, філолога та літературознавця, наукова діяльність якого сприяла подальшому розвитку Харківської лінгвістичної школи кінця XIX – початку XX ст. У запропонованій науковій праці відтворений процес становлення культурологічних ідей Д. Овсянико-Куликовського, серед яких наголошено на творчості – універсальній формі культури – та на мовному контексті культури. Охарактеризована специфіка культурно-освітньої творчої активності вченого, що інтерпретована у монографії як єдність педагогічної та публіцистичної сфер його діяльності.

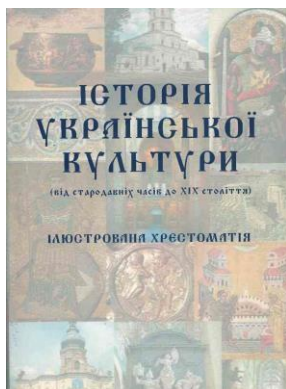
Книга адресована викладачам, аспірантам, студентам, які спеціалізуються в галузі культурології, і всім, кого цікавить історія та теорія культури, а також культура України.

Дичковський С. І. Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society): монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 384 с.

У монографії представлено дослідження глобальних трансформацій туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства, розкрито тенденції розвитку туристичних практик і технологій в сучасному соціокультурному просторі. Праця знайомить читачів про роль туризму в царині новітніх наукових концепцій та специфіки функціонування туризму як феномену інформаційного суспільства. Проаналізовано закономірності використання туристичних технологій на прикладі локальних модусів внутрішнього туризму. Визначено культурно творчий потенціал брендів стратегій в рамках творення туристичного простору.

Видання призначене для широкого кола аудиторії, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів закладів вищої освіти, усіх хто цікавиться культурологічними аспектами індустрії туризму.

Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття): ілюстрована хрестоматія. У 3-х частинах. / За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Ч. 1. - Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 320 с.

Хрестоматія підготовлена на підґрунті чинної робочої програми та відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України щодо навчальної дисципліни «Історія української культури» як обов'язкової для студентів закладів вищої освіти.

До хрестоматії залучені уривки документальних, наративних та зображальних джерел, наукових публікацій та літературних творів вітчизняних і зарубіжних авторів, багатий ілюстративний матеріал, що відображає генезу та особливості розвитку української культури від первісного суспільства до кінця XIX ст.

Хрестоматія розрахована на студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання та усіх, хто цікавиться проблемами української культури.

**ЗАПРОШУЄМО НА НАВЧАННЯ
ДО МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

За 30 років розвитку МДУ напрацював власну модель міжнародної співпраці, що дає можливість студентам брати участь у стажуваннях різних країн світу, долучатись до міжнародних наукових та культурних проєктів. Після закінчення ЗВО випускники отримують диплом європейського зразка, який не потребує додаткового підтвердження при працевлаштуванні в країнах Європейського Союзу. Якісна освіта, засноване на кращих педагогічних методиках, оволодіння одними з найбільш затребуваних спеціальностями в Україні, які гарантують можливість успішного працевлаштування в державних і приватних установах, вивчення кількох іноземних мов.

Кафедра культурології та інформаційної діяльності здійснює підготовку студентів спеціальностей:

029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Бакалавр:

Освітня програма: *Документознавство, керування документаційними процесами*

Кваліфікація: *Бакалавр з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, керування документаційними процесами.*

Сфера майбутнього працевлаштування: *відділ кадрів і роботи з персоналом; служба економічно-аналітичного прогнозування підприємства, установи; архіви, бібліотеки, музеї; компанії з консалтингу бізнес процесів; органи державної влади та місцевого самоврядування; відділ маркетингу, рекламної діяльності та зв'язків із громадськістю; секретаріат, канцелярія; офіс-менеджер інформаційних агентств; науково-дослідні інститути; служба інформації, прес-служба; медіа-компанії; ЗВО.*

Магістр:

Освітня програма: *Інформаційна, бібліотечна та архівна справа*

Кваліфікація: *Магістр інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Викладач ЗВО.*

Можливість займати посади: *Керівні працівники апаратів місцевих органів державної влади (завідувач відділу, начальник відділу); Керівники підрозділів у сфері культури (головний бібліограф, бібліотекар, зберігач фондів, завідувач бібліотек); Керівники інших основних підрозділів (завідувач приймальні, завідувач відділу, завідувач архіву); Керівники адміністративних підрозділів (завідувач служби діловодства); Професіонали державної служби; Професіонали у сфері бібліотечної справи; Менеджери документно-інформаційних систем та ресурсів; Інформаційні аналітики; Менеджери інформаційно-бібліотечних проєктів.*

034 «Культурологія».

Бакалавр:

Освітня програма: *Культурологія, організація культурно-дозвілєвої діяльності*

Кваліфікація: *бакалавр з культурології, культуролог-організатор культурно-дозвілєвої діяльності.*

Сфера діяльності фахівця з культурології: *заклади культури та мистецтв (театри, концертні організації, музеї, бібліотеки, кіностудії та клубні заклади); освітні установи; державні органи управління; органи місцевого та регіонального самоврядування; громадські організації; засоби масової комунікації.*

Можливість займати посади: *Куратори культурно-мистецьких проєктів з фаховим знанням двох іноземних мов; Екскурсоводи; Експерти з оцінки культурних цінностей та збереження культурної спадщини; Консультанти зі створення індивідуального та колективного іміджу.*

Контактні телефони та e-mail: Адреса: пр. Будівельників, 129а, Маріуполь, 87555, Україна.

Приймальна комісія: (0629)58-70-52, enrollment@mdu.in.ua

Кафедра: (0629)58-75-66, csia@mdu.in.ua Деталі про вступ на офіційному сайті: http://mdu.in.ua/index/dlja_abiturienta/0-9

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 20

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш
Заступник відповідального редактора – д. філос. н., доц. О. В. Попович
Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова
Редактор англійських текстів – ст. викладач Ю. С. Золотько

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129 а
тел: (0629)58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2020